

فهرست

پیشگفتار	9
تاریخ پیدایش شیعه	13
چرا شیعه را رافضی نامیدند	21
ادله امامت حضرت علی (علیه السلام)	23
حدیث غدیر	27
امامان دوازده گانه	35
امام دوازدهم	38
عصمت امام	42
افضلیت بر دیگران	47
راه تعیین امام	50
تهمت غلو و غالی بودن به شیعه	52
منابع اصول و فروع دین	52
نظر ائمه ی اهل بیت (علیهم السلام) درباره غالیان	53
علت اختلاف میان شیعه و سنی	56
قرآن کریم	56
سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)	57
احادیث اهل بیت (علیهم السلام)	60
عقل	64
اعتقاد شیعه درباره قرآن	67
ایمان و کفر	73
عدم تحریف قرآن	73
توحید و شرک	78
تنزیه و تشبیه	86
خداوند به چشم دیده نمی شود	89
شفاعت	91
زیارت قبور	99
توسل به پیامبر و امامان (علیهم السلام)	101
بدعت چیست؟	105
تقیه به حکم عقل واجب است	110
محبت به اهل بیت (علیهم السلام) و تکریم آنان	116
وضوء	125
حیّ علی خیر العمل	128
دست بسته نماز خواندن	130

132	<u>آمین بعد از سوره حمد</u>
134	<u>سجده بر زمین</u>
134	<u>سجده بر حصیر</u>
136	<u>جمع بین نماز های ظهر و عصر و مغرب و عشاء</u>
140	<u>نماز تراویح</u>
140	<u>کراهت نماز بعد از نماز صبح تا طلوع آفتاب</u>
140	<u>کراهت نماز بعد از نماز عصر تا غروب آفتاب</u>
142	<u>وجوب خمس</u>
145	<u>ازدواج موقت</u>
151	<u>عدالت صحابه</u>
155	<u>برخی از خدمات دانشمندان شیعه</u>
159	<u>شیعه و سنی برادرند</u>

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار

بیشتر زائران شیعه که از ایران برای انجام عمره مفرده و یا حج تمتع به مدینه و مکه مشرف می شوند در دو هفته یا چهار هفته ای که با اهل تسنن معاشرت و مصاحبت دارند سؤال هایی برایشان پیش می آید و یا گاهی سؤال هایی از ایشان می شود و نیز احیاناً اعتراض هایی را به مذهب شیعه می شنوند که در هر سه صورت مایلند درباره این مسائل دست کم آشنایی مختصری داشته باشند که هم خود گرفتار ابهام نشوند و هم بتوانند در حد اطلاع خود پاسخگویی سؤال کنندگان باشند و هم به بی اساس بودن آن اعتراضات آگاه شوند.

مهمترین این مسائل عبارت است از:

- 1- شیعه از چه زمانی پیدا شده است؟
- 2- دلیل شیعیان برای اعتقاد به امامت (علی) علیه السلام (و یازده فرزند معصوم او چیست؟

10

- 3- از نظر شیعه امامان (علیهم السلام) چه ویژگی هایی دارند؟
- 4- علت اختلاف شیعه و سنی در بخشی از مسائل اعتقادی و احکام فقهی چیست؟
- 5- چرا گاهی برخی از سنی های و هابی، شیعه را مشرک می خوانند؟ اشتباه آنان در چیست؟
- 6- آیا اعتقاد شیعه به شفاعت دلیل قرآنی و روایی دارد؟
- 7- به چه دلیل شیعه زیارت قبر پیامبر و امامان معصوم و مؤمنان را مستحب می داند؟
- 8- آیا استحباب توسل به اولیاء خدا از نظر قرآن و روایات دلیلی دارد؟

9- معنی بدعت چیست که گاهی برخی وهابی ها به اشتباه بخشی از عبادات شیعه را بدعت می نامند؟

10- چرا شیعه در مواردی تقیه می کند و مقصود از تقیه چیست؟

11- دوستی اهل بیت (علیهم السلام) چه لوازمی دارد؟

12- چرا شیعیان مانند سنی ها وضو نمی گیرند؟

13- چرا در اذان جمله «حیّ علی خیر العمل» «را می گویند؟

14- چرا مانند بیشتر سنی ها دست بسته نماز نمی خوانند؟

15- چرا مانند سنی ها در نماز بعد از خواندن سوره حمد «آمین» نمی گویند؟

16- چرا فقط بر مهر و امثال آن سجده می کنند؟

11

17- چرا بر خلاف سنی ها نماز ظهر و عصر، و مغرب و عشاء را با هم می خوانند؟

18- چرا هزار رکعت نماز مستحب ماه رمضان را مانند سنی ها به جماعت نمی خوانند؟

19- مدرک شیعه در وجوب پرداخت خمس چیست؟

20- آیا ازدواج موقت از نظر قرآن و روایات جائز است یا نه؟

کسانی که با مکتب شیعه و مسائل امامت و معارف مکتب اهل بیت (علیهم السلام) آشنا باشند می دانند که در طول تاریخ اسلام و بویژه در عصر حاضر کتاب های فراوانی به زبان عربی و فارسی و غیره تألیف و منتشر شده که درباره این مسائل و سایر مسائل مربوط به شیعه و مکتب اهل بیت (علیهم السلام) به گونه ای مستدل و مستند و منطقی، مباحث لازم را مطرح نموده اند و علاوه بر تحقیق و بیان مسائل، به همه شبهاتی که از طرف مخالفین ایراد شده نیز پاسخ داده اند.

و چون مقصود از تنظیم این کتاب اطلاع رسانی در سطح عموم مردم است بهتر دیدیم که با استفاده و اقتباس از سه کتاب از این کتابها که در سالهای اخیر منتشر شده:

1- منشور عقائد امامیه در صد و پنجاه اصل تألیف آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی

2- درآمدی بر شیعه شناسی تألیف استاد گرانقدر علی ربانی گلپایگانی

12

3- شیعه شناسی و پاسخ به شبهات تألیف فاضل محترم علی اصغر رضوانی

درباره چند مسأله ای که یاد شد اطلاعات کوتاه و در عین حال قانع کننده و محکمی را در اختیار زائران گرامی بگذاریم امید است در حدّ خود سودمند باشد.

13

شیعه در لغت به معنی «پیرو» است و در اصطلاح عنوان «شیعه امامیه و یا شیعه دوازده امامی» به گروهی از مسلمانان گفته می‌شود که پس از درگذشت پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله وسلم، علی) علیه السلام (و یازده فرزند معصوم او را امام و جانشین او می‌دانند).

اصطلاح «شیعه» به معنی پیرو (علی) علیه السلام (و به معنی کسانی که پیروی آن حضرت را برگزیده و به او اظهار محبت و ارادت نموده اند به عصر رسالت باز می‌گردد زیرا مطابق احادیثی که محدثان سنی و شیعی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل کرده اند پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) هواداران و پیروان (علی) علیه السلام (را به این نام نامیده است).

جلال الدین سیوطی از جابر بن عبدالله انصاری و عبدالله بن عباس روایت کرده است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در تفسیر آیه ی

(ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات اولئک هم خیر البریة (1) (به علی) علیه السلام) اشاره کرد و فرمود: او و شیعیانش در روز قیامت رستگار خواهند بود (2).

ابن اثیر از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) روایت کرده است که خطاب به علی (علیه السلام) فرمود: «ستقدم علی الله انت و شیعته راضین مرضیین (3)»... تو و شیعیانت روز قیامت با رضایت و خشنودی بر خداوند وارد می‌شوید...

شبلنجی نیز نظیر این روایت را در کتاب نورالابصار نقل کرده است (4).

سیوطی در حدیثی دیگر از علی (علیه السلام) روایت کرده است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) به علی (علیه السلام) فرمود: مقصود از آیه ی (ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات اولئک هم خیر البریة) (تو و شیعیان تو است و عده گاه من و شما حوض کوثر است، آن گاه که امت ها را برای حساب می‌آورند، شما شادمان و سرافراز خواهید بود (5)).

ابن حجر در کتاب «صواعق» از ام سلمه روایت کرده است که گفت: پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نزد من بود، فاطمه زهرا (علیها السلام) (و پس از او

1. بیته/ ۷.

2. الدر المنثور: ۵۳۸/۸.

3. النهاية: ۱۰۶/۴.

4. نور الابصار، ص ۱۵۹.

5. الدر المنثور: ۵۳۸/۸.

علي(عليه السلام(بر پیامبر وارد شدند، پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم (خطاب به علي)عليه السلام(فرمود: يا علي انت و اصحابك في الجنة و شيعتك في الجنة. (1) تو و اصحاب و شیعیانت در بهشت خواهید بود.

خطیب خوارزمی در کتاب «المناقب» از علي بن ابیطالب(عليه السلام(روایت کرده که فرمود: آن گاه که پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم(در معراج) وارد بهشت شد، درختی را دید که به زینت های مختلف آذین بندی شده بود. پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم (از جبرئیل پرسید: این درخت از چه کسی است؟ جبرئیل گفت: از پسر عمویت علي بن ابیطالب(عليه السلام(است، هرگاه خداوند بهشتیان را وارد بهشت کند، شیعیان علي را نزد این درخت می آورند و از زینت های آن بهره مند می شوند، آن گاه منادی اعلان می کند که این افراد شیعیان علي بن ابیطالب اند که در دنیا بر اذیت ها صبر کردند، و اینک این موهبت ها به آنان عطا شده است(2).

وي، در جای دیگر از جابر روایت کرده که گفت: ما نزد پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم(بودیم در این هنگام علي بن ابیطالب(عليه السلام(وارد شد، پیامبر خطاب به ما فرمود: «أتاکم اخی «برادر آمد سپس روي به كعبه نمود و فرمود: سوگند به خداوند» ان هذا و شيعته هم الفائزون يوم القيامة (3). «علي و شیعیان او در روز قیامت رستگار اند».

1. الصواعق المحرقة ص ۱۶۱.

2. المناقب، فصل ۶، حدیث ۵۲.

3. همان، فصل نهم، ص ۱۱۱، حدیث ۱۲۰.

چند حدیث دیگر نیز در کتب اهل سنت در این باره روایت شده است که به خاطر طولانی نشدن کلام از ذکر آن خودداری شد (1). و نقل موارد یاد شده برای اثبات مقصود ما کافی است (2). از این احادیث به دست می آید که نام شیعه نخستین بار توسط پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم (بر هواداران و پیروان علي(عليه السلام(اطلاق شده است. و از آن جا که این اصطلاح شناخته شده بود، پس از رحلت پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم (نیز به کار رفته است. چنان که مؤلف کتاب «اثبات الوصية» آن جا که حوادث مربوط به سقیفه را نقل کرده گفته است: پس از آن که ماجرای بیعت با ابوبکر در سقیفه پایان یافت، حضرت علي و عده ای از شیعیان وي در منزل او اجتماع نمودند(3).

علامه کاشف الغطاء پس از اشاره به این احادیث گفته است:

«مدلول این احادیث این است که گروهی از صحابه پیامبر شیعه (علی) علیه السلام (بوده اند و مقصود از شیعه علی) علیه السلام (کسانی که فقط او را دوست می داشتند یا به او عداوت نمیورزیدند نیست، زیرا محبت فردی نسبت به دیگری، یا عداوت نداشتن نسبت به وی، کافی در شیعه نامیدن آن فرد نیست، و واژه شیعه در فرهنگ

1. علاقه مندان می توانند جهت اطلاع بیشتر به کتاب «شیعیان علی از نگاه پیامبر» مراجعه کنند.

2. ر. ک: تاریخ الشیعة، ص ۴ - ۸؛ بحوث فی الملل و النحل: ۱۰۲/۶ - ۱۰۶. و جزوه «اربعین» که شامل چهل حدیث در این باره است. چاپ قم.

3. اثبات الوصیة، ص ۱۲۱.

17

عربی به معنی فقط دوست داشتن نیست بلکه مفاد آن علاوه بر محبت ورزیدن، پیروی کردن است (1).

علامه طباطبایی نیز در مورد تاریخ پیدایش شیعه گفته است:

«آغاز پیدایش شیعه را همان زمان حیات پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) باید دانست.»

وی سپس به برخی از احادیثی که بر امامت علی (علیه السلام) (و شخصیت ممتاز او در میان صحابه و ارتباط ویژه وی با پیامبر اکرم) صلی الله علیه و آله وسلم (دلالت می کند اشاره کرده و یاد آور شده است:

«بدیهی است این چنین امتیازات و فضایل اختصاصی دیگر که مورد اتفاق همگان بود و علاقه شدیدی که پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) (به علی) علیه السلام (داشت طبعاً عده ای از یاران پیغمبر اکرم) صلی الله علیه و آله وسلم (را که شیفتگان فضیلت و حقیقت بودند بر این وا می داشت که علی) علیه السلام (را دوست داشته به دورش گرد آیند و از او پیروی کنند، چنان که عده ای را بر حسد و کینه آن حضرت وا می داشت. گذشته از همه ی اینها نام «شیعه ی علی» و شیعه اهل بیت در سخنان

1. اصل الشیعة و اصولها، ص ۱۱۱، ۱۱۳. چاپ قاهره، و ص ۱۲۱، ۱۲۲ چاپ دارالاضواء. علامه سید محسن امین در اعیان الشیعة: ۲۳/۱؛ شیخ محمد حسین مظفر در تاریخ الشیعة، ص ۸ - ۹؛ شیخ محمد جواد مغنیه در الشیعة و التشیع، ص ۱۶؛ علامه طباطبایی در شیعه در اسلام، ص ۵ - ۷؛ آیه الله سبحانی در «بحوث فی الملل و النحل»: ۱۱۲/۶ - ۱۰۶؛ و سید طالب خراسان در نشأة التشیع، ص ۲۴ - ۲۹ همین نظریه را برگزیده اند.

18

پیغمبر اکرم) صلی الله علیه و آله وسلم (بسیار دیده می شود) (1).»

با دقت در این نظریه روشن می شود که مقصود این نیست که در عصر رسالت گروهی امامت علی (علیه السلام) (را پذیرفته و گروهی آن را نپذیرفته اند و بدین جهت گروه نخست شیعه نامیده شده اند، تا گفته شود در آن زمان اختلافی در این باره پدید نیامده بود، بلکه مقصود وجود گروهی از صحابه است که به احادیث نبوی در مورد علی (علیه السلام) (و شان و منزلت او نزد پیامبر) صلی الله علیه و آله وسلم (توجه نموده و به این دلیل به او ارادت میورزیدند، و پیروی از او را راه درست و پیروی از پیامبر می دانستند. برخی از این افراد، همان کسانی اند که پس از رحلت پیامبر اکرم) صلی الله علیه و آله وسلم (از هواداران و پیروان خاص امام

علي) عليه السلام (به شمار مي آمدند. اين گروه را پیامبر اکرم) صلي الله عليه وآله وسلم (شيعه ي علي نامیده است.

اما گروهی دیگر از دانشمندان، تاریخ پیدایش شیعه را پس از رحلت پیامبر اکرم) صلي الله عليه وآله وسلم (و در ارتباط با اختلاف مسلمانان در مسأله ي خلافت و امامت، و به عبارت دیگر در ماجرای سقیفه بني ساعده مي دانند؛ زیرا در سقیفه در ارتباط با جانشین پیامبر و رهبر مسلمین نخست دو پیشنهاد شد. عده ای از انصار سعد بن عباده را برای خلافت و رهبری پیشنهاد کردند، و گروهی از مهاجران به خلافت ابوبکر رأی دادند. و پس از گفتگوهایی که میان دو گروه رخ داد، ماجرا به نفع گروه دوم پایان یافت، و از سوی دیگر،

. [شيعه در اسلام، ص ۵ - ۷.

عده ای از مسلمانان که بني هاشم، و عده ای از مهاجران و انصار را تشکیل مي دادند، به امامت علي) عليه السلام (معتقد بودند. اين گروه همان شيعه ي علي) عليه السلام (بودند. از اين جا شيعه به عنوان مذهبی خاص در جهان اسلام پدید آمد(1).

و این دو دیدگاه در حقیقت، با یکدیگر ناسازگار نیستند، بلکه هر یک از آن دو از جهت ویژه ای به این مسأله نگریده است که در حد خود درست و استوار است، و با شواهد و دلایل روایی و تاریخی هم آهنگ می باشد.

نظریه ي نخست این است که عقیده ي تشیع و گرایش های شیعی در عصر رسالت آغاز شده است. و نخستین فردي که شيعه را مطرح نموده است، رسول گرامی اسلام) صلي الله عليه وآله وسلم (بوده است، ولي در آن زمان مسلمانان به دو فرقه ي شيعه و غير شيعه تقسیم نشده بودند.

نظریه ي دوم این است که اختلاف در مورد خلافت و امامت منشأ ظهور شیعه و سنی شد، و گروهی به عنوان شیعه از خلافت و امامت علي) عليه السلام (طرفداري مي کردند، در مقابل گروه دیگر ابوبکر را به عنوان خلیفه ي بلافضل پیامبر برگزیدند.

. [ابن خلدون در کتاب تاریخ، ج ۳ ص ۳۶۴؛ دکتر حسن ابراهیم حسن در کتاب «تاریخ اسلام»، ج ۱ ص ۳۷۱؛ احمد امین مصري در کتاب «ضحی الاسلام»، ج ۳، ص ۲۰۹؛ و مؤلف کتاب «العقیده و الشریعة في الاسلام»، ص ۱۷۴، این نظریه را برگزیده اند، ر.ک: نشأة التشیع، ص ۳۱ - ۳۲.

بنابراین، ظهور مذهب شیعه نیز به این تاریخ باز می گردد. روشن است که این دو دیدگاه با یکدیگر تنافی نداشته، و هریک در جای خود صحیح است.

برخی از محققان نیز به این نکته توجه نموده و دو مطلب مزبور را به عنوان دو جنبه یا دو مرحله از یک نظریه دانسته اند. علامه سید محسن امین نخست به تبیین وجود تفکر و عقیده ي شیعی در عصر پیامبر اکرم) صلي الله عليه وآله وسلم (و نامیده شدن عده ای از مسلمانان به نام شیعه پرداخته و آن گاه ظهور تشیع را در جریان بحث و گفت و گوی مسلمانان در مورد مسأله ي خلافت یادآور شده و چنین گفته است:

در بحث قبل دانستی که در زمان پیامبر گروهي از مسلمانان شيعه ي علي(عليه السلام (به شمار مي آمدند، آن گاه در جريان اختلاف در مسأله ي امامت با زير پا گذاشتن سفارشات پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم)، انصار به مهاجران گفتند: از هر يك از ما و شما رهبري برگزيده شود، و مهاجران به دليل اين كه از قوم و عشيره ي پیامبرند، و امامت بايد در قریش باشد، جلو افتادند و ابوبكر را خليفه پیامبر دانستند اما گروهي از بني هاشم و مهاجران و انصار طبق دستور رسول خدا(صلي الله عليه وآله وسلم) امامت علي(عليه السلام) را برگزیدند، آنان همان شيعيان بودند(1).

1. اعيان الشيعة: ۲۳/۱.

یادآوری

از برخي احاديث و گزارش هاي تاريخي به دست مي آيد كه در عصر بني اميه، دشمنان اهل بيت و شيعيان، براي ابراز و اعمال عداوت و خصومت نسبت به آنان اصطلاح رافضي درباره شيعه را به كار مي بردند، و رافضي بودن را جرمي نابخشودني به شمار مي آوردند. و هر كس را رافضي مي ناميدند سزاوار شكنجه و قتل مي دانستند. در حديثي آمده است كه ابوبصير به امام باقر(عليه السلام) گفت: فدائيت كردم، ما را به نامي لقب داده اند كه زمامداران اموي به واسطه ي آن خون و مال و شكنجه كردن ما را مباح مي شمارند. امام(عليه السلام) فرمودند: آن نام چيست؟ ابوبصير گفت: آن نام رافضه است...

از اين روايت نکات ذیل به دست مي آيد:

1- در آن زمان شيعيان را رافضيان مي ناميدند.

2- رافضي نامیدن آنان بیشتر توسط حكام اموي انجام

مي گرفت و هدف آنان اين بود كه شيعيان را مورد شكنجه و آزار قرار دهند.

3- وجه رافضي دانستن شيعيان اين بود است كه آنان نسبت به امام علي(عليه السلام) اظهار محبت مي كردند و فضائل او را بر مي شمردند، و او را برتر از ديگران مي دانستند. و اين در حالي بود كه حكام اموي اظهار محبت نسبت به علي(عليه السلام) (و بر شمردن فضائل او را جرم مي انگاشتند).

ادله امامت علي (ع)

شيعه معتقد است كه چون رسول خدا(صلي الله عليه وآله وسلم) (از طرف خداي متعال علي) عليه السلام (را به عنوان جانشين و امام بعد از خود تعيين كرد و به بيان هاي مختلف آن را اظهار نمود، تنها راه حق همين بود كه مسلمانان امامت آن حضرت را مي پذيرفتند و شيعه اين افتخار (يعني پذيرفتن گفتار پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) را درباره جانشين خود) را دارد و آنان كه از راه انتخاب، خلافت و جانشيني شخص ديگر را پذيرفتند راهي غير از راه رسول خدا(صلي الله عليه وآله وسلم) (را در پيش گرفته اند).

دلیل های این مطلب:

1 - حدیث یوم الدار

پس از گذشت سه سال از آغاز بعثت، خدای متعال پیامبر را مأمور ساخت که دعوت خود را آشکار سازد، و آیه) وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ(شعراء/۴۱) در این مورد نازل شد. پیامبر

سران بنی هاشم را جمع کرد و فرمود: من خیر دنیا و آخرت را برای شما آورده ام. خداوند به من امر کرده است که شما را به آن دعوت کنم. کدام یک از شما مرا در نشر این آیین یاری می کند تا برادر و وصی و جانشین من باشد؟ حضرت سه مرتبه این سخن را تکرار نمود و در هر بار تنها علی(علیه السلام) آمادگی خود را اعلان کرد. در این موقع پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) گفت: «انّ هذا أخي و وصيي و خليفتي فيكم(1)».

2 - حدیث منزلت

پیامبر گرامی(صلي الله عليه وآله وسلم) در موارد مختلف، منزلت و مقام امیر مؤمنان را نسبت به خود، همان منزلت و مقام هارون نسبت به موسی دانسته و فقط یک مقام از مقامات هارون را (که نبوت باشد) از علی(علیه السلام) سلب کرده و فرموده: «يا علي أنت مني بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبي بعدي(2)».

به نص قرآن کریم، هارون مقام نبوت(3)، خلافت(4) و

1. [مسند احمد، ۱/۱۵۹؛ تاریخ طبري: ۲/۴۰۶؛ تفسیر طبري (جامع البيان)، ۱۹/۷۴ - ۷۵، تفسیر سوره شعراء، آیه ۲۱۴].

2. صحیح بخاري: ۳/۶ در باب غزوه تبوک؛ صحیح مسلم، ۷/۱۲۰، در باب فضایل علی(علیه السلام)؛ (سنن ابن ماجه، ۱/۵۵، باب فضائل النبي؛ مسند امام احمد، ۱/۱۷۳، ۱۷۵، ۱۸۲، ۱۷۹، ۱۷۷، ۱۸۵ و ۲۳۰؛ سیره نبویه، ابن هشام، ۴/۱۶۳) (غزوه تبوک).

3. وَ هَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا (مریم / ۵۳)

4. وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي... (اعراف / ۱۴۲).

وزارت(1) را در زمان موسی دارا بود، و حدیث منزلت نیز همه مقامات هارون را - به استثنای مقام نبوت - برای علی(علیه السلام) ثابت می کند. و اگر مقصود، اثبات همه مقامات جز نبوت برای وی(علیه السلام) نبود نیازی به استثنای نبوت وجود نداشت.

3- حدیث سفینه

پیامبر گرامی(صلي الله عليه وآله وسلم)، اهل بیت خویش را به کشتی نوح تشبیه می کند که هرکس بر آن نشست نجات یافت و هرکس که از آن تخلف جست غرق شد، می فرماید: «ألا إنّ أهل بيتي فيكم مثل سفينة نوح في قومه من ركبها نجي و من تخلف عنها غرق(2)» (می دانیم که کشتی نوح، ملجأ و پناهگاه آنان برای نجات از غرق شدن بود. بنابراین طبق حدیث سفینه، اهل بیت پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) یگانه پناهگاه برای نجات از انحراف و گمراهی هستند.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) اهل بیت خود را سبب وحدت کلمه و دوری امت از اختلاف معرفی می کند و می فرماید: «الْجُومُ أَمَانٌ لِأَهْلِ . وَاجْعَلْ لِي وَزِيْرًا مِنْ أَهْلِي (طه/۲۹)»

2 . مستدرک حاکم، ۳/۳۵۱؛ الصواعق المحرقة، ص ۹۱؛ میزان الاعتدال، ۱/۲۲۴؛ تاریخ الخلفاء، ص ۵۷۳؛ الخصائص الكبرى، ۲/۲۶۶؛ ینابیع المودة، ص ۲۸؛ فتح القدير، ص ۱۱۳ و کتب دیگر.

الأرض من الغرق و أهل بيّتي أمانٌ لامتي من الاختلاف: (1) «...همان گونه که ستارگان وسیله نجات اهل زمین از غرق شدن در دریا هستند (زیرا، دریاوردان به حکم) (وَاللَّجْمُ هُمْ يَهْتَدُونَ) (نحل/۱۶)، به وسیله ستارگان راه را از میان امواج پیدا می کنند و به ساحل می رسند) اهل بیت من نیز مایه نجات امت از دو دستگی هستند...

حدیث ثقلین، از احادیث متواتر اسلامی است که علمای سنی و شیعه آن را در کتابهای حدیث خود نقل کرده اند. پیامبر در این حدیث خطاب به امت اسلام می فرماید: «در میان شما دو چیز گرانبها را باقی می گذارم و می روم»، و سپس تمسک به این دو را مایه هدایت امت، و روگردانی از هر دو یا یکی از آن دو را مایه ضلالت می داند، چنانکه می فرماید:

«إني تاركٌ فيكم الثقلين كتاب الله و عترتي أهل بيّتي ما إن تمسكتم بهما لن تضلوا أبداً و إنهما لن يفترقا حتى يردا عليّ الحوض» (2).

1 . مستدرک حاکم، ۳/۱۴۹.

2 . صحیح مسلم: ۷/۱۲۲؛ سنن ترمذی، 2/307؛ سنن دارمی، ۲/۴۳۲؛ مسند احمد، ۳/۱۴، ۱۷، ۲۶ و ۵۹، ۴/۳۶۶ و ۳۷۱، 5/182 و ۱۸۹؛ خصائص علویه، نسائی ص ۲۰؛ مستدرک حاکم: ۳/۱۰۹، ۱۴۸ و ۵۳۳، و کتب دیگر. در این باره ضمناً می توان به رساله حدیث الثقلین از نشریات دارالتقريب بين المذاهب الاسلامية قاهره، رجوع کرد.

این حدیث، مرجعیت علمی عترت و اهل بیت پیامبر را مانند قرآن کریم، به روشنی ثابت می کند، و بر مسلمانان لازم می دارد که در امور دینی، به کتاب خدا و اهل بیت (هر دو) تمسک بجویند. ولی جای بسی تأسف است که برخی از کسان همه درها را می زنند، جز در خانه اهل بیت را! حدیث ثقلین، که شیعه و سنی در نقل آن اتفاق دارند، می تواند همه مسلمانان جهان را به صورت امتی واحد گرد آورد، زیرا اگر در موضوع تعیین خلیفه و زمامدار سیاسی امت پس از پیامبر، شیعه و سنی با هم اختلاف داشته منقسم به دو گروه باشند، در مرجعیت علمی هیچ دلیلی برای تفرقه وجود نداشته و بایستی - بر طبق حدیث ثقلین - با هم یکدست و یک صدا باشند.

در احادیث گذشته پیامبر گرامی گاه به صورت کلی و گاه نیز به گونه مشخص، جانشین خویش را به نحو روشن معرفی کرده است، به گونه ای که هر یک از آنها حجت را بر افراد آگاه و حقیقت جو تمام می کند. در عین حال آن حضرت برای آنکه پیام خود را به گوش همه مسلمانان از دور و نزدیک برساند و راه را بر هر گونه تردید و شک در این زمینه کاملاً ببندد، در سال آخر عمر خود به هنگام مراجعت از حج خانه خدا در سرزمینی به نام «غدیر خم» توقف نمود و به همراهان فرمود از جانب خداوند مأموریت دارد که پیامی را به آنان برساند؛ پیام الهی که حاکی از انجام وظیفه بزرگی

بوده و چنانچه انجام نگیرد، پیامبر رسالت خود را انجام نداده است. چنانکه می فرماید:

(يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) (مائده/ ۶۷): «ای رسول خدا آنچه از طرف پروردگارت بر تو نازل شده ابلاغ کن، و اگر این مأموریت را انجام ندهی رسالت خود را انجام نداده ای، و خداوند ترا از (شر) مردم حفظ می کند(1)».

آنگاه منبری برای پیامبر ترتیب دادند و او بر فراز آن قرار گرفت و به مردم گفت: در آینده نزدیک دعوت حق را لیبیک خواهم گفت (یعنی مرگ من فرا می رسد) شما درباره من چه می گوید؟ در پاسخ گفتند: گواهی می دهیم تو آئین خدا را به ما ابلاغ کردی و خیرخواهی نمودی و تلاش بسیار کردی، خدا به تو جزای خیر دهد.

آنگاه فرمود: آیا بر وحدانیت خدا و رسالت من، و حق بودن روز رستاخیز گواهی می دهید؟ همگی پاسخ مثبت دادند.

سپس فرمود: من قبل از شما بر حوض کوثر وارد می شوم، بنگرید با دو جانشین گرانبهای من چگونه رفتار می کنید؟ شخصی

1. محدثان و مفسران اسلامی به نزول این آیه در پایان حجة الوداع، روز غدیر، اشاره کرده اند. بنگرید به کتاب «درالمنثور» سیوطی، ۲/۲۹۸، فتح القدیر شوکانی ۲/۵۷، کشف الغمة اربلی، ص ۹۴، ینابیع المودة قندوزی، ص ۱۲۰، المنار، ۶/۶۶۳ و غیره.

پرسید: مقصود از دو جانشین گرانبها چیست؟

پیامبر پاسخ داد: یکی کتاب خدا و دیگری عترت (و اهل بیت (من است)، و خدای لطیف و خبیر به من خبر داده است که این دو از یکدیگر جدا نمی شوند تا آنکه در روز قیامت در کنار حوض به من برسند. بر آن دو پیشی نگیرید که هلاک می شوید، و از آنان فاصله نگیرید که هلاک می شوید. آنگاه دست علی (علیه السلام) را گرفت و بالا برد تا آنجا که همه حاضران او را می دیدند، سپس چنین فرمود:

«أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ أَوْلَى النَّاسِ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟» (چه کسی بر مؤمنان از خود آنان اولی (صاحب اختیارتر) است؟

در پاسخ گفتند: خدا و پیامبر او بهتر می دانند.

پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمود: «ان الله مولاي و أنا مولی المؤمنین و أنا اولی بهم من أنفسهم»: خداوند مولای من، و من نیز مولای مؤمنان می باشم، و من بر مؤمنان از خود آنان صاحب اختیارترم.

سپس سه بار فرمود: «فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ»: «آن کس که من مولای او هستم، علی مولای او است. آنگاه افزود: «اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و أحب من أحبه و ابغض من أبغضه و انصر من نصره و اخذل من خذله، و أدر الحق معه حيث دار، ألا فليبلغ الشاهد الغائب: «پروردگارا، دوست مدار آن کس را که علی را دوست می دارد و دشمن مدار آن کس را که با علی دشمن است، و مهربان باش با هر کس که نسبت به علی مهربان است و خشم آور بر کسی که بر علی خشم آورد و یاری کن آن کس را که علی را

یاری کند و خوار ساز آن کس را که علی را خوار سازد، و حق را با او و در مدار او قرار ده. حاضران این مطلب را به غایبان ابلاغ کنند.

این حدیث که به حدیث غدیر معروف است را ۱۱۰ نفر از صحابه، ۸۴ تن از تابعین و ۳۶۰ نفر از علما و محدثان اسلامی نقل کرده اند، و از این رو در اصالت و اعتبار این حدیث جای هیچ تردیدی وجود ندارد. همچنین گروهی از علما به طور مستقل درباره این حدیث کتاب نوشته اند، که در آن میان، جامع ترین آنها کتاب شریف الغدیر نگارش علامه حاج شیخ عبدالحسین امینی (۱۳۲۰ - ۱۳۹۰ هـ. ق) می باشد.

اکنون باید دید مقصود از مولی بودن پیامبر، و مولی بودن علی چیست؟ قرینه های بسیاری گواهی می دهند که مقصود از این تعبیر، امامت و رهبری است، که به برخی از این قرینه ها اشاره می کنیم:

الف - در ماجرای غدیر، پیامبر گرامی(صلی الله علیه وآله وسلم) کاروان زائران خانه خدا را در سرزمینی بی آب و علف، آن هم در نیم روزی بسیار گرم، متوقف ساخت.

گرمی هوا به حدی بود که حاضران نیمی از عبای خویش را بر سر افکنده و نیم دیگر را نیز زیر پای خود قرار داده بودند. با این تمهیدات، طبعاً پیامبر باید سخنی بگوید که در هدایت امت، نقشی کلیدی و سرنوشت ساز داشته باشد، و برآستی چه کاری می تواند در سرنوشت مسلمانان از تعیین جانشین، که مایه وحدت کلمه مسلمین و حافظ دین است، سرنوشت سازتر باشد؟

ب - پیامبر گرامی قبل از طرح ولایت(علی) علیه السلام (از اصول سه گانه توحید و نبوت و معاد سخن گفت و از مردم نسبت به آنها اقرار گرفت، آنگاه پیام الهی را ابلاغ کرد. از تقارن اخذ اعتراف نسبت به اصول دین می توان به اهمیت پیام پی برد و دریافت که هدف پیامبر از آن همایش عظیم و فوق العاده، نمی توانسته امری عادی باشد!

ج - حضرت در آغاز خطبه از رحلت قریب الوقوع خود خبر داد، و این نشان می دهد که او نگران وضع امت پس از خویش بوده است و می خواسته چاره جویی شود تا ایین وی در طوفان حوادث آتیه دچار مخاطره نگردد.

د - قبل از بیان پیام الهی درباره علی(علیه السلام)، از مولویت و اولویت خود سخن به میان آورد و فرمود: خدا مولای من، و من مولای مؤمنین می باشم، و نسبت به آنان از خود آنان اولی هستم. ذکر این مطالب، گواه آن است که «مولی بودن»(علی) علیه السلام: (از سنخ همان مولویت و اولویت مربوط به پیامبر اکرم)صلی الله علیه وآله وسلم (بوده و ایشان به فرمان الهی اولویت مزبور را برای علی(علیه السلام) نیز ثابت کرده است.

و مقصود از «اولویت» نبی اکرم، همان است که در آیه مبارکه به آن تصریح شده) النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ(احزاب/۶) (پیامبر به مؤمنان از خودشان سزاوارتر است، و مقصود از سزاوارتر بودن پیامبر به مؤمنان، از خودشان این است که به امر الهی حق تصرف در جان و اموال آنها دارد، یعنی اگر دستور جهاد و یا انفاق دهد باید مؤمنان بدون چون و چرا بپذیرند. و لازمه یک

چنین مطاع بودن در مورد جان ها و مال ها، همان ولایت و سرپرستی جامعه است که از جانب خدا به او داده شده است و یک چنین مقام، پس از وی، به حضرت علی(علیه السلام) عطا شد، و او به مقام سرپرستی و امامت نائل آمد.

هـ پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) پس از بیان پیام الهی، از حاضران خواست آن را به غایبان برسانند و پیامبر گرامی(صلي الله عليه وآله وسلم) از منبر پایین آمد و به یاران خود دستور داد که به علی به عنوان «امیر مؤمنان» تهنیت و تبریک بگویند، لذا علی(علیه السلام) در خیمه ای قرار گرفت، و یاران پیامبر، گروه گروه وارد شده و به او تبریک گفتند، ابوبکر و عمر، وارد خیمه شده روبه او کردند و گفتند: هنیناً لک یا علی بن أبی طالب أصحاب مولاي و مولا کل مؤمن و مؤمنة: گوارا باد بر تو ای علی، امروز سزاوارترین فرد به هر مرد و زن مؤمن شدی(1).

تاریخ اسلام نشان می دهد که دشمنان پیامبر اسلام(صلي الله عليه وآله وسلم) برای خاموش ساختن دعوت الهی وی، از راههای گوناگونی وارد شدند؛ از متهم کردن پیامبر به سحر و جادو گرفته تا تصمیم به قتل آن حضرت در بستر خویش. ولی در تمام موارد، دست عنایت حق با پیامبر بود و وی را از نقشه های شوم شرکان حفظ کرد. آخرین نقطه امید آنان (بویره با توجه به باقی نماندن فرزند پسر برای پیامبر)

1. برای آگاهی از اسناد تهنیت به کتاب «الغدیر»، ج ۱، ص ۲۷۹ - ۲۸۳ مراجعه شود.

این بود که با مرگ پیامبر، این دعوت نیز خاموش خواهد شد: (أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ تَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ) (طور/۳۰) (یا می گویند شاعری است و ما در مورد وی به انتظار حوادث روزگار (مرگ) نشسته ایم. این اندیشه در ذهن بسیاری از شرکان و منافقان، وجود داشت. ولی پیامبر با تعیین جانشینی با کفایت که در طول زندگی ایمان خالص و استوار خود به اسلام را نشان داده بود، امید مخالفان را به یأس مبدل ساخت، و بدین طریق بقای دین را تضمین نموده و پایه های آن را محکم ساخت و نعمت اسلام با وجود تعیین چنین رهبری به کمال رسید. از این رو پس از نصب علی(علیه السلام)، به عنوان جانشینی پیامبر، در روز غدیر آیه «اکمال دین» فرود آمد:

(الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا) (مائده/۳) (1) (امروز کافران از نابودی دین شما مأیوس شدند، پس از آنان نترسید و از من بترسید. امروز دین شما را کامل

1. گروهی از صحابه و تابعین، آیه فوق را مربوط به واقعه غدیر خم دانسته اند، مانند ابوسعید خدری، زید بن ارقم، جابرین عبدالله انصاری، ابوهریره و مجاهد مکی. برای آشنایی با روایات اشخاص فوق درباره واقعه مزبور، بنگرید به: ابن کثیر در تفسیر خود ۴/۹۱، حافظ ابونعیم اصفهانی در کتاب «ما نزل من القرآن فی علی»، خطیب بغدادی در ج ۸ تاریخ خود، ص ۲۹۰، الدر المنثور، 2/295، خطیب خوارزمی در کتاب مناقب که عبارت آنان را کتاب الغدیر (۱/۲۳) - (236) آورده است.

ساخته و نعمتم را بر شما تمام کردم، و راضی شدم که این اسلام (تکمیل یافته با معرفی جانشین پیامبر) دین شما باشد(1).

گذشته از روایات یقینی فوق، که ثابت می کند مسأله جانشینی پیامبر یک مسأله الهی است و مردم در آن اختیاری ندارند، گزارشهای تاریخی نیز حاکی از آن است که پیامبر در همان روزهایی هم که در مکه به سر

می برده و هنوز حکومتی در مدینه تشکیل نداده بود، مسأله جانشینی را یک مسأله الهی تلقی می کرد. فی المثل، زمانی که رئیس قبیله بنی عامر در موسم حج به حضور پیامبر رسید و گفت: چنانچه ما با تو بیعت کردیم و تو بر مخالفان خود پیروز شدی، آیا برای ما در امر رهبری نصیب و بهره ای هست؟ پیامبر در پاسخ فرمود: این کار مربوط به خداست، هر کس را می خواهد بدین کار می گمارد» الامر الی الله یضعه حیث یشاء. (2) «بدیهی است چنانچه مسأله رهبری موکول به انتخاب مردم بود، می بایست بفرماید: الامر الی الامة» «کلام پیامبر در این مورد، همانند کلام خداوند در مورد پیامبری است، آنجا که می فرماید: اللهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رَسُولَهُ» (انعام/ ۱۲۴): خدا دانا است که رسالت و پیامبری خویش را در چه شخصی قرار دهد.

1. فخر رازی در تفسیر خود می گوید: پس از نزول این آیه، پیامبر گرامی کمتر از سه ماه زنده بود.

بنابراین با نزول این آیه در روز غدیر می سازد.

2. سیره ابن هشام: ۴۲۲/۲.

امامان دوازده گانه

شناخت امام از دو راه امکان پذیر است:

الف - پیامبر گرامی به فرمان خدا بر امامت فردی معین تصریح کند.

ب - امام پیشین بر امامت امام بعدی تصریح کند.

امامت پیشوایان دوازده گانه شیعه از هر دو راه ثابت شده است. هم پیامبر طبق روایات فراوان بر امامت آنان تصریح کرده است، و هم هر یک از ائمه، امام بعد از خویش را معرفی نموده است.

در این باره برای رعایت اختصار، تنها یک حدیث را یادآور می شویم (1):

پیامبر گرامی (صلی الله علیه وآله وسلم) تنها به نصب علی (علیه السلام) اکتفا نکرد، بلکه یادآور شد که پس از علی (علیه السلام) یازده امام دیگر خواهند آمد که عزت دین و اسلام به واسطه این دوازده امام تحقق خواهد پذیرفت،

1. [برای آگاهی از سایر روایات، به کتب حدیث مانند اصول کافی، کفایة الاثر؛ اثبات الهداة، منتخب الاثر و غیره رجوع شود.

چنانکه فرمود: «لا یزال الدین منیعاً الی اثنی عشر خلیفة» «و به نقل دیگر فرمود: «لا یزال الاسلام عزیزاً الی اثنی عشر خلیفة»

گفتنی است که روایات دال بر وجود خلفای دوازده گانه، در معتبرترین صحاح اهل سنت نیز آمده است (1).

مسلماً این دوازده خلیفه که عزت اسلام منوط به وجود آنان شمرده شده است، جز بر امامان دوازده گانه شیعه قابل انطباق نیست. زیرا نه خلفای اموی مایه عزت دین بودند و نه خلفای عباسی، و نه این عدد بر آنان قابل تطبیق است.

امامان دوازده گانه شیعه عبارتند از:

1- امیر المؤمنین علی بن ابیطالب (علیه السلام) (تولد: ده سال قبل از بعثت، شهادت: سال ۴۰ هجری) مدفون در نجف اشرف.

2- امام حسن بن علی ملقب به مجتبی (علیه السلام) (3 - ۵۰ هـ . ق) مدفون در مدینه، قبرستان بقیع.

3- امام حسین بن علی سید الشهداء (علیه السلام) (4 - ۶۱ هـ . ق) مدفون در کربلا.

4- امام علی بن الحسین ملقب به زین العابدین (علیه السلام) (38 - ۹۴ هـ . ق) مدفون در بقیع.

5- امام محمد بن علی معروف به باقر العلوم (علیه السلام) (57 - ۱۱۴ هـ . ق) مدفون در بقیع.

. [صحيح بخاري، ۸۱/۹، باب الاستخلاف؛ صحيح مسلم، ۳/۶ کتاب الامارة؛ مسند احمد، ۸۶/۵ و ۱۰۸؛ مستدرک حاکم: ۱۸/۳.

6- امام جعفر بن محمد معروف به صادق (علیه السلام) (83 - ۱۴۸ هـ . ق) مدفون در بقیع.

7- امام موسی بن جعفر ملقب به کاظم (علیه السلام) (128 - ۱۸۳ هـ . ق) مدفون در کاظمین.

8- امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) (148 - ۲۰۳ هـ . ق) مدفون در مشهد.

9- امام محمد بن علی معروف به جواد (علیه السلام) (195 - ۲۲۰ هـ . ق) مدفون در کاظمین.

10- امام علی بن محمد معروف به هادی (علیه السلام) (212 - ۲۵۴ هـ . ق) مدفون در سامرا.

11- امام حسن بن علی معروف به عسکری (علیه السلام) (232 - ۲۶۰ هـ . ق) مدفون در سامرا

12- حضرت مهدی متولد سال ۲۵۵

او امام دوازدهم شیعه بوده و هم اکنون نیز زنده و غایب است، تاروزی به فرمان خداوند ظهور کرده و طبق وعده صریح قرآن (در سوره نور/۵۴، توبه/۳۳، فتح/۲۸ و صف/۹) و احادیث متواتر اسلامی حاکمیت اسلام را در سراسر گیتی برقرار گرداند(1).

. [در تاریخ ولادت و وفات برخی از ائمه اختلاف است که ما یکی از اقوال را برگزیدیم. نیز می دانیم که درگذشت همه یا غالب آنها به صورت شهادت رخ داده که شرح آن در تواریخ مذکور است.

سخن گفتن درباره هر یک از امامان دوازده گانه از گنجایش این رساله بیرون است، فقط به نکاتی درباره امام دوازدهم اشاره می‌کنیم:

ظهور مردی از خاندان رسالت، به منظور برپایی حکومت عدل جهانی، در آینده تاریخ بشر (آنگاه که جهان پر از ظلم و جور می‌گردد) یکی از مسلمات عقاید اسلامی است که جمهور مسلمانان بر آن اتفاق دارند و احادیثی که در این مورد نقل شده به حد توأتر می‌رسد. که از آن میان تنها به نقل یک حدیث از مسند احمد بن حنبل بسنده می‌کنیم.

پیامبر گرامی(صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: «لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِي فَيَمْلَأُهَا عَدْلًا وَ»

قِسْطًا كَمَا مُلِنَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا (1) «اگر از عمر جهان جز یک روز باقی نمانده باشد، خداوند آن روز را به قدری طولانی می‌کند تا مردی از فرزندان من قیام نماید و دنیا را از عدل و قسط پر سازد، همان گونه که با جور و ستم پر شده است.

بنابراین قیام و ظهور مردی از خاندان پیامبر در آخر الزمان مورد اتفاق عموم مسلمانان - از شیعه و سنی - است.

خصوصیات این مصلح جهانی در روایات اسلامی که شیعه و سنی نقل کرده اند و در کتاب هایی مانند منتخب الاثر نقل شده به شرح زیر بیان شده است:

- 1- از اهل بیت پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) است. در حدود ۳۹۰ روایت آمده است.
- 2- از فرزندان امیرالمؤمنین(علی) علیه السلام است. در حدود ۲۱۰ روایت آمده است.
- 3- از فرزندان فاطمه زهرا(علیها السلام) است. در حدود ۱۹۰ روایت آمده است.
- 4- نهمین فرزند از اولاد امام حسین است. در حدود ۱۵۰ روایت آمده است.
- 5- از فرزندان امام زین العابدین است. در حدود ۱۸۰ روایت آمده است.

. [مسند احمد بن حنبل، ۹۹/۱ و ۱۷/۳ و ۷۰].

- 6- از فرزندان امام حسن عسکری(علیه السلام) است. در حدود ۱۵۰ روایت آمده است.
- 7- دوازدهمین امام از ائمه اهل بیت(علیهم السلام) است. در حدود ۱۳۰ روایت آمده است.
- 8- گزارش از ولادت او و اینکه او متولد شده. در حدود ۲۱۰ روایت آمده است.
- 9- عمر او طولانی خواهد بود. در حدود ۳۲۰ روایت آمده است.

10- غیبت طولانی خواهد داشت. در حدود ۹۰ روایت آمده است.

11- به هنگام ظهور او اسلام جهانگیر می شود. در حدود ۳۰ روایت آمده است.

12- زمین را پر از عدل و داد می کند. در حدود ۱۳۰ روایت آمده است

حضرت ولی عصر (عج) در سال ۲۵۵ هجری قمری دیده به جهان گشوده است و با این حساب، اکنون (سال ۱۴۲۶ ق) متجاوز از یازده قرن از عمر شریف آن حضرت می گذرد. قبول این عمر طولانی، با توجه به قدرت گسترده خداوند، امر مشکلی نیست و در حقیقت، آنان که طول عمر آن حضرت را مشکلی می شمارند، از قدرت نامتناهی الهی غفلت ورزیده اند: ان الله علی کل شیء قدير.

41

گذشته از این، قرآن دوران پیامبری نوح تا غرق شدن قوم او را نهصد و پنجاه سال می شمرد (عنکبوت/ ۱۴). همچنین در عصر ما دانش بشری می کوشد مشکل طول عمر را حل کند، و این می رساند که بشر شایستگی عمر طولانی را دارد، چیزی که هست موانعی از طولانی شدن آن جلوگیری می کند.

براستی خدایی که قادر است، به گفته ی قرآن، حضرت یونس را تا روز رستاخیز در شکم ماهی زنده بدارد (صافات ۱۴۳ - ۱۴۴)، آیا نمی تواند حجت و امام را در روی زمین عمر طولانی بخشد؟! پیداست که جواب مثبت است.

و وقت ظهور آن حضرت بر کسی روشن نیست و این امر، از رازهایی است که، بسان برپایی رستاخیز، تنها بر خداوند مکتوف است. بنابراین، نباید ادعای کسانی را که مدعی آشنایی با وقت ظهور آن حضرت می باشند یا برای ظهور وقت مشخصی را تعیین می کنند، پذیرفت (کذب الوقتون).

از تاریخ دقیق ظهور که بگذریم، باید گفت در روایات نشانه هایی کلی برای ظهور آن حضرت بیان شده است که خود به دو بخش علائم «حتمی» و «غیر حتمی» تقسیم می شود که تفصیل آن در کتب عقاید و حدیث آمده است.

42

صفات امام

1 - عصمت امام

امام باید معصوم باشد، تا در بیان احکام الهی که مسؤولیت آن از جانب پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) به وی سپرده شده است، خطا نکند، زیرا در غیر این صورت، احکام الهی به بشر ابلاغ نشده، و غرض از تشریح دین حاصل نخواهد شد. و نقض غرض با حکمت الهی سازگاری ندارد.

مبنای این استدلال این است که حفظ شریعت از تحریف و تبدیل احکام آن یکی از وظایف امام است: یعنی اقوال و آرای که در تفسیر کلام الهی و بیان احکام خداوند اظهار می شود با سخن امام سنجیده می شود، و بر این اساس، حق از باطل تشخیص داده می شود، و در شریعت تحریف و تبدیل راه نمی یابد. هرگاه امام، معصوم از خطا نباشد، این هدف برآورده نخواهد شد.

علامه ی حلی در توضیح این دلیل چنین گفته است.

43

«تنها با قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم شریعت حفظ نخواهد شد، زیرا تفاسیل احکام در آن دو بیان نشده است. اجماع مسلمانان نیز نمی تواند حافظ شرع باشد، زیرا - اگر فرد معصومی در بین آنان نباشد - اجتماع آنان بر خطا محال نیست، در این جا، فرض دیگری، غیر از این که امام حافظ شرع باشد وجود ندارد، حال اگر امام معصوم نباشد سخن او نمی تواند معیار درست از نادرست، و حکم خداوند از غیر آن باشد. (1)

آیه ی کریمه ی) لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (2) نیز بر لزوم عصمت امام دلالت می کند، زیرا معصیت که عبارت است از: تعدی از احکام الهی، از مصادیق روشن ظلم است، قرآن کریم می فرماید: وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (3) (چنان که شرک را ظلم بزرگ دانسته است): إِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (4) (و آن کس که ظلم کند شایسته ی عهد و منصب امامت نخواهد بود.

توضیح اینکه جمله ی) لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (پاسخ خداوند به درخواست حضرت ابراهیم) علیه السلام (در مورد استمرار امامت در ذریه ی او است؛ زیرا هنگامی که خداوند مقام امامت را به ابراهیم) علیه السلام (اعطا کرد و فرمود): إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا

1. کشف المراد، مبحث امامت، مسأله ی دوم.

2. بقره/ 124.

3. بقره/ 229.

4. لقمان/ 13.

ابراهیم) علیه السلام (این مقام و منصب والا را برای ذریه ی خویش تقاضا کرد چنان که می فرماید) قَالَ وَ مِنْ دُرِّيَّتِي (خداوند در پاسخ او فرمود): لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (و ذریه ی حضرت ابراهیم را می توان به چهار گروه تقسیم کرد:

1- آنان که از آغاز تا پایان زندگی مرتکب هیچ گناهی نشدند، و عنوان ظالم بر آنها منطبق نمی گردد.

2- آنان که در بخش اول زندگی مرتکب گناه شده، سپس استغفار نموده و در بخش دوم از هرگونه معصیت و ظلمی پرهیز می کنند.

3- عکس فرض دوم

4- عکس فرض اول

بدیهی است، هرگز حضرت ابراهیم) علیه السلام (مقام امامت را برای دو گروه اخیر از ذریه ی خود درخواست نکرده است، زیرا در ناشایستگی آنان برای چنین مقام و منصب والایی جای هیچ گونه تردید نیست، و از مقام آن حضرت - که جز هدایت و سعادت بشر خواهان چیزی نبود - دور است که برای کسانی از خداوند تقاضای رهبری و امامت کند که در تمام دوران عمر آلوده گناه و گرفتار ضلالت اند، یا در پایان زندگی چنین روش و شیوه ای دارند؛ بنابراین، آن چه می تواند مورد درخواست ابراهیم) علیه السلام (باشد دو فرض اول است، از این دو فرض خداوند فرض دوم را استثنا کرده است، بنابراین، جز فرض اول باقی نخواهد ماند، و آن جز با

عصمت تحقق نخواهد یافت، زیرا این فرض که فردي غير معصوم از آغاز زندگي تا پايان عمر خویش مرتکب هیچ گونه خطا و لغزشي، اعم از گناه کبیره و صغیره، عمدی و سهوی نشود، عادتاً محال است(1).

به بیان دیگر، (الظالمین) از دو نظر شمول و اطلاق دارد: یکی از جهت افراد و دیگری از جهت زمان، و مفاد آن این است که هر کس در هر زمان که مرتکب ظلم (معصیت و نافرمانی خدا) شود از منصب امامت محروم خواهد بود، خواه در تمام دوران زندگي چنین باشد، یا در آغاز، یا در پایان(2).

آیه کریمه (ي) أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ (3) (نیز بر عصمت «اولی الامر» دلالت می کند؛ زیرا اولاً: لزوم اطاعت بی قید و شرط از فرد یا افرادی - با توجه به این که اطاعت از غیر خدا در معصیت حرام است - بیانگر این است که «اولی الامر» معصوم از خطا و معصیت می باشند. ثانیاً: عطف «اولی الامر» بر «رسول» بیانگر این مطلب است که ملاک اطاعت از «اولی الامر» همان ملاک اطاعت از رسول است. پس همان گونه که پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) معصوم است، اولوالامر نیز معصومند.

1. ر.ک: المیزان، ج 1، ص 274.

2. ر.ک: مجمع البیان، ج 1، ص 202.

3. نساء/ 59.

دلالت این آیه بر لزوم عصمت «اولی الامر» چنان آشکار است که فخرالدین رازی با این که خود از عالمان اهل سنت است دلالت آیه بر عصمت «اولی الامر» را پذیرفته و چنین گفته است:

1- خداوند به طور قطعی به اطاعت اولی الامر حکم کرده است.

2- خداوند هر کس را به صورت قطعی واجب الاطاعة بداند، معصوم است.

3- پس اولی الامر معصوم می باشد.

البته او در تشخیص این که مصداق اولی الامر معصوم چه کسانی اند، گرفتار اشتباه شده است.

حاصل آن که در موضوع عصمت امام دو مطلب مطرح است:

الف) لزوم عصمت امام، یعنی آن کس که می خواهد پس از پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) عهده دار منصب امامت و رهبری امت اسلامی گردد باید از ویژگی عصمت برخوردار باشد.

ب) ائمه اهل بیت(علیهم السلام) از مقام عصمت برخوردارند. بنابراین، آنان کسانی اند که شایستگی امامت و رهبری امت اسلامی را پس از پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) دارند و امامت شایسته ی آنان است.

و در حدیث امام رضا(علیه السلام) (1) (در مورد امامت به صورت مکرر

لزوم عصمت امام به صورت زیر بیان شده است:

1- با استناد به آیه (ي) لَا يَبَالُ عَهْدِي الظالمينَ (فرموده است): «این آیه، امامت هر ظالمی را تا روز قیامت باطل کرده و آن را به پاکان اختصاص داده است».

فابطلت هذه الآية امامة كل ظالم الي يوم القيامة...

2- پس از بیان این که امام، امین خداوند در میان خلق و حجت پروردگار بر بندگان و دعوت کننده ی به خدا و مدافع حرمت های (احکام) الهی است، فرموده است: «الامام المطهر من الذنوب و المبرأ من العيوب»

3- پس از بیان این که خداوند امام را از میان بندگان خود بر می گزیند و سرچشمه های حکمت را در قلب او می گشاید فرموده است: «فهو معصوم مؤيد موقد مسدد، قد أمن من الخطايا و الزلل و العثار، يخصه الله بذلك ليكون حجة علي عباده و شاهده علي خلقه»

2- افضلیت بر دیگران

2- افضلیت بر دیگران

از نظر عقل، تقدیم مفضول بر فاضل، یا فاضل بر افضل قبیح است، و خداوند از هر فعل ناروایی منزّه است، بنابراین، حکم شرع و عقل در این باره هم آهنگ است

در نتیجه، امام باید در علم، سیاست، پارسایی و همه ی صفاتی که در رهبری جامعه و تحقق بخشیدن به آرمان های امامت نقش

مؤثر دارد، افضل از دیگران باشد.

امام رضا(علیه السلام) فرموده است: «الامام واحد دهره، لا يدانيه أحد، و لا يعادله عالم، و لا يوجد منه بدل، و لا له مثل و لا نظير، مخصوص بالفضل كله، من غير طلب منه و لا اكتساب. (1)» «امام یگانه روزگار خود است و هیچ کس مثل و مانند او نیست. همه ی فضائل در او جمع است.

خواجه نصیرالدین طوسی در مورد این شرط و صفت امام چنین گفته است: «وقبح تقديم المفضول معلوم؛» یعنی در این باره که تقدیم مفضول بر فاضل از نظر عقل قبیح است، تردیدی نیست.

آری، امام باید از نظر فضلوکمال بر دیگران برتری داشته باشد.

آنچه گفته شد مربوط به لزوم افضلیت در امام است و اما این که اهل بیت در عصر و زمان خود بر دیگران افضل بوده اند، از مسلمات تاریخ است که آنان هرگز از کسی کسب علم و دانش نکردند، اما دیگران از علم و دانش آنان بهره گرفته اند، تا آنجا که ابوحنیفه که به عنوان «الامام الاعظم» لقب یافته است، گفته است: «لو لا السنن لهلك نعمان (2)» «مقصود دو سالی است که وی در مدینه محضر امام صادق را درک نموده و از وی کسب علم و دانش کرده است در جای دیگر گفته است: «ما رأيت افقه من جعفر

. 2 یعنی اگر آن دو سال نبود هلاک شده بودم. الامام الصادق و المذاهب الاربعه، ج ۱، ص ۵۸.

ابن محمد(علیه السلام)(1)»»

از مطالعه ی تاریخ زندگی ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام) و دانشمندان و شخصیت های معاصر آنان به روشنی این حقیقت به دست می آید که آنان در علم و عمل برترین شخصیت های روزگار خویش بودند، هرگز در پاسخ سوالی که از آنان می شد، فرو نمی ماندند، نزد هیچ کس دانش و معرفت کسب نکردند. شیخ صدوق این مطلب را به عنوان یکی از روشن ترین دلایل امامت یاد کرده و گفته است:

هر یک از ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام) در زمان خود بدون این که از کسی کسب علم و دانش کنند، در پاسخ هیچ سوالی فرو نمی ماندند، و در همه ی علوم و فنون سرآمد روزگار خود بودند؛ پس چه دلیلی از این گویاتر بر امامت آنان وجود دارد؟(2)

. 1 همان، ص ۵۳.

. 2 کمال الدین و تمام النعمة، ص ۹۱.

راه تعیین امام

از مطالب پیشین روشن شد که تعیین امام جز از طرف خدای متعال ممکن نیست؛ زیرا صفات و شرایط یاد شده را کسی جز خداوند نمی داند. از این رو، همان گونه که قرآن کریم در موضوع نبوت فرموده است: *اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ*(1)، در مورد امامت نیز این قاعده استوار و پابرجاست. همان گونه که نبوت رحمت خاص خداوند است و تعیین آن به دست خداوند است و دیگران چنین حقی ندارند) *أَمْ هُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ* (2) (امامت نیز رحمت ویژه ی الهی است، و تقسیم و تعیین آن به دست پروردگار است.

و مسأله اصلی که باعث شده، مسلمانان به دو گروه شیعه و سنی

. 1 انعام/ ۱۲۴.

. 2 زخرف/ ۳۲.

تقسیم شوند همین مسأله امامت است که به طور مختصر توضیح داده شد.

شیعه معتقد است که پس از رحلت رسول خدا(صلی الله علیه وآله وسلم) حضرت علی(علیه السلام) و یازده فرزند معصوم او امام و جانشین رسول خدا هستند و اهل تسنن ابوبکر و عمر و عثمان و علی(علیه السلام) را به ترتیب جانشین رسول خدا(صلی الله علیه وآله وسلم) می دانند.

و بر این اساس بحث دیگری پیش می‌آید و آن این است که مسلمانان معارف و احکام اسلام را از چه منابعی می‌توانند استفاده و استخراج کنند و به عبارت دیگر مستند معارف و احکام اسلام چیست؟

شیعه و سنی قرآن و نیز روایاتی که با سند مطمئن از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) نقل شده باشد را دو منبع از منابع معارف و احکام می‌دانند.

و شیعه به استناد دلیل‌های فراوان از جمله حدیث ثقلین که پیشتر یاد شد گفتار و کردار امامان دوازده گانه و به تعبیر دیگر «اهل بیت و عترت رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم)» (را مانند قرآن و سنت رسول الله، حجت و مرجع و منبع معارف و احکام می‌داند و معارف و احکام را از آنان می‌گیرند و گفتار دیگران مانند اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) را حجت نمی‌دانند و اختلافی که در بخشی از معارف و احکام بین شیعه و سنی است از همین مسأله نشأت گرفته است

این بحث را در آینده دنبال می‌کنیم.

تهمت غلو و غالی بودن به شیعه

یکی از پدیده‌های انحرافی که در حوزه‌ی اعتقادات دینی در جهان اسلام رخ داده است، پدیده‌ی غلو و ظهور غالیان است. آنان کسانی بوده‌اند که در حق پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) (یا علی بن ابیطالب) علیه السلام (و ائمه اهل بیت) علیهم السلام (یا افراد دیگر به الوهیت، و حلول خداوند در آنان، و یا اتحاد خداوند با آنان قایل شده‌اند. طبق گزارش‌های تاریخی، بیشترین غلو در جهان اسلام در مورد امام (علی) علیه السلام (و در حق او صورت گرفته است.

شیخ مفید در مورد غلات گفته است: «عده‌ای از متظاهران به دین اسلامند که در حق امیرالمؤمنین و امامان از ذریه‌ی او قایل به الوهیت و نبوت شدند. آنان گمراه و کافرند، امیرالمؤمنین به قتل آنان دستور داده است، و ائمه اهل بیت (علیهم السلام) (انان را کافر و خارج از دین دانسته‌اند (1).

. [تصحیح الاعتقاد، ص ۱۰۹.

نشانه‌های غلو

غالیان در جهان اسلام عقایدی داشتند که برخی از آنها با عقاید مذاهب اسلامی همانند بود. ولی، عقایدی که از ویژگی‌های آنان بود و نشانه‌های غلو به شمار می‌روند عبارتند از:

1- اعتقاد به الوهیت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) (یا امیرالمؤمنین) علیه السلام (یا یکی از ائمه‌ی اهل بیت) علیهم السلام، (یا فردی دیگری.

2- اعتقاد به این که تدبیر جهان به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) (یا امیرالمؤمنین) علیه السلام (یا ائمه اهل بیت) علیهم السلام (یا افرادی دیگر واگذار شده باشد.

3- اعتقاد به نبوت امیرالمؤمنین (یا ائمه‌ی دیگر، یا فردی از امت اسلامی.

شیخ مفید در مورد نشانه های غلو گفته است: «در علامت غلو همین کافی است که فردی نشانه های مخلوق بودن را در پیشوایان معصوم(علیهم السلام) (نفی کند و به الوهیت آنان قایل شود.»

نظر ائمه ی اهل بیت(ع) درباره غالیان

نظر ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام) (درباره غالیان

ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام)، با شدت تمام با پدیده ی غلو و غالیان مخالفت نموده اند. در این باره، احادیث بسیاری از آنان روایت شده است. علامه ی مجلسی حدود یک صد حدیث را در بحار الانوار روایت کرده است، نمونه هایی از آنها را در این جا

54

نقل می کنیم:

1- امام صادق(علیه السلام) (فرمود): «إحذروا علی شبابکم العُلَاةَ لا یُقسِدوهُمُ فَاِنَّ العُلَاةَ شرُّ خلقِ الله، یصغرون عظمة الله و یدعون الربوبية لعبادالله (1)»...بر جوانان خود از خطر غالیان بپناک باشید، مبدا عقاید آنان را تباه سازند، زیرا غالیان بدترین خلق خدا می باشند، عظمت خدا را کوچک دانسته و برای بندگان خدا قایل به ربوبیت می باشند.

2- نزد امام صادق(علیه السلام) (از غالیان سخن به میان آمد، حضرت فرمود از هرگونه مجالست با آنان بپرهیزید.

3- در جای دیگر فرمود: لعنت خدا بر کسی باد که ما را پیامبر بداند(2).

4- امام رضا(علیه السلام) (فرمود: غالیان، کافر و قاتلان به تفویض(3) مشرکند. هرکس با آنان مجالست کند، و با آنان پیمان زناشویی برقرار سازد، یا آنان را امین بداند و سخن آنها را تصدیق تأیید کند از ولایت خدا و ولایت رسول خدا(صلی الله علیه وآله وسلم) (و ولایت اهل بیت) علیهم السلام (او بیرون می رود(4).

1 بحار الانوار: ۲۵/۲۶۵ به نقل از امالی شیخ طوسی.

2 همان، ص ۲۹۶.

3 مقصود از تفویض این است که کسی بر این عقیده باشد که امر خلق و رزق بندگان به ائمه(علیهم السلام) واگذار شده است.

4 بحار الانوار: ۲۵/۲۷۳، به نقل از عیون اخبار الرضا(علیه السلام).

55

این روایات و ده ها نمونه ی دیگر به خوبی بیانگر مخالفت شدید ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام) (با غالیان می باشد. همان گونه که دانشمندان و متکلمان امامیه نیز غالیان را کافر و مشرک دانسته و از آنان تبری جسته اند.

با وجود این تصریحات جای بسی تعجب و تأسف است که گاهی از طرف افرادی مغرض یا ناآگاه، شیعه ی امامیه به غلو در مورد ائمه ی معصوم(علیهم السلام) (متهم می گردد، گاهی این اتهام از آنجا ناشی شده است که به حقیقت غلو توجه نشده و در نتیجه، برخی از اعتقادات شیعیان نسبت به پیشوایان معصوم(علیهم السلام) (

مانند اعتقاد به عصمت آنان، داشتن کرامت و اعجاز، و عالم بودن به امور غیبی با اذن و مشیت الهی، به عنوان غلو در حق آنان به شمار آمده است.

علت اختلاف میان شیعه و سنی

در برخی مسائل اصول دین و نیز در بخشی از مسائل فقهی و احکام شرعی

یکی از بحث‌های مهم، بحث در مورد منابع مذهب شیعه است. یعنی بحث در این باره که شیعه عقاید و آراء خود در مورد اصول و فروع دین را از کجا و چگونه به دست می‌آورد، و نقاط اشتراک و امتیاز آن در این باره با دیگر مذاهب اسلامی کدام است؟ پاسخ این است که شیعه امامیه، اصول و فروع دین اسلام را از چهار منبع به دست می‌آورد که عبارتند از: ۱ - قرآن کریم ۲ - سنت نبوی ۳ - احادیث ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام 4) - عقل(1)

قرآن کریم

قرآن کریم مورد قبول همه ی مذاهب اسلامی است و از منابع مشترک آنان به شمار می‌رود، هرچند در چگونگی بهره گیری از

. [حجیت اجماع هم از نظر شیعه بستگی به کاشف بودن از قول معصوم دارد.

قرآن و روش فهم مفاهیم و معارف قرآنی اختلاف نظراتی وجود دارد. از دیدگاه شیعه به پیروی از ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام) (قرآن کریم نخستین و مهم ترین منبع و سرچشمه ی عقاید، معارف و احکام دینی است.

اصالت قرآن کریم از دیدگاه ائمه ی اهل بیت(علیهم السلام) (تا حدی است که هم آهنگ بودن احادیث اسلامی با قرآن از شرایط مقبولیت احادیث است و هرگاه حدیثی فاقد چنین ویژگی بوده و با قرآن ناسازگار باشد، مردود خواهد بود. چنان که امام صادق فرموده است:

ما وافق کتاب الله فخذوه و ما خالف کتاب الله فدعوه(1)

سنت پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم)

سنت در لغت به معنی طریقه و روش است، و در اصطلاح فقهاء قول، فعل و تقریر (2) معصوم سنت نام دارد. بنابراین، مقصود از سنت پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) (قول، فعل و تقریر آن حضرت است.

سنت پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) (دومین منبع مذهب تشیع در عقاید، اخلاق و احکام الهی است. این مطلب مورد قبول همه ی مذاهب اسلامی

2 مقصود از تقریر این است که مثلاً کسی نزد امام علیه السلام (کاری را به عنوان یک عمل مستحب انجام دهد و امام علیه السلام سکوت کند و به او نگوید که این کار مستحب نیست).

است، هر چند در شرایط روایان حدیث نبوی و راه دریافت سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) اختلافاتی وجود دارد.

بنابراین، هرگاه از طریق معتبر حدیثی نقل شود که در برگزیده ی قول یا فعل یا تقریر رسول اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) باشد، حجّت است.

ممکن است گفته شود شیعه در بحث های کلامی، فقهی و اخلاقی غالباً به احادیث ائمه اهل بیت (علیهم السلام) استناد می جوید و جز در موارد اندک به احادیث نبوی توجه نمی کنند، بنابراین، شیعه عملاً نسبت به سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) اهتمام لازم را به کار نمی بندد.

پاسخ این است که سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) مورد اعتنا و اهتمام همه ی مذاهب اسلامی است، ولی با این حال در چگونگی دست یافتن به سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) میان شیعه و سنی اختلاف نظر وجود دارد. و در مورد شرایطی که برای روایات قایل اند اتفاق نظر ندارند.

از دیدگاه شیعه امامیه مطمئن ترین طریق برای دست یافتن به سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) ائمه اهل بیت (علیهم السلام) است. آنچه را (فی المثل) امام صادق (علیه السلام) بیان کرده است، در حقیقت همان است که در سنت پیامبر وارد شده است. چنان که هشام بن سالم و حماد بن عیسی و دیگران روایت کرده اند که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«حدیثی حدیث اُبی، و حدیث اُبی حدیث جدّی، و حدیث

جدّی حدیث الحسین و حدیث الحسین حدیث الحسن، و حدیث الحسن حدیث امیر المؤمنین و حدیث امیر المؤمنین حدیث رسول الله (صلی الله علیه و آله وسلم) (و حدیث رسول الله (صلی الله علیه و آله وسلم) قول الله عزّوجلّ (1)).»

مرحوم کاشف الغطاء پس از یادآوری این که شیعه و اهل سنت در این که کتاب و سنت از مصادر احکام شریعت است اختلافی ندارند، یاد آور شده است تفاوت شیعه با دیگران در مورد سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) (این است که شیعه تنها آن سنتی را معتبر می دانند که از طریق اهل بیت (علیهم السلام) روایت شده باشد. مانند این که امام صادق (علیه السلام) از پدرش امام باقر (علیه السلام)، و او از پدرش زین العابدین، او از امام حسین و او از امیر المؤمنین و او از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) روایت کند]. و یا از طریق مورد اطمینان روایت شده باشد [اما روایت کسانی چون ابوهریره، سمره بن جندب، مروان بن حکم، و عمرو بن عاص و نظایر آنان را معتبر نمی دانند (2)].

گفتار و رفتار و تقریر اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم)

مقصود از اهل بیت پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (دوازده امام معصوم) عليهم السلام (و حضرت زهرا) عليها السلام(است. براي حجت بودن گفتار و عمل تقرير اهل بيت) عليهم السلام(دليل هاي متعددي هست مانند حديث ثقلين و حديث سفينه.

1 وسائل الشيعية: ٥٨/١٨.

2 اصل الشيعية و اصولها، ص ١٦٤ - ١٦٥.

حديث ثقلين

پيشتر گفتيم كه حديث ثقلين يكي از احاديث متواتر اسلامي است. كه شيعه و اهل سنت آن را از پيامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (روايت کرده اند. متن حديث چنين است: «يا ايها الناس اني تاريك فيكم الثقلين، كتاب الله و عترتي، اهل بيتي ما ان تمسكنم بهما لن تضلوا بعدي ابدًا، و ائهما لن يفترقا حتي يردا علي الحوض فانظروا كيف تخلفوني فيهما» (1) «دو چيز گرانبها را در ميان شما باقي مي گذارم. هرگاه به آن دو تمسك جوئيد، پس از من هرگز گمراه نخواهيد شد، آن دو، كتاب خدا و عترت و اهل بيت من مي باشند. اين دو از يكديگر جدا نمي شوند تا در قيامت نزد من آيند، پس بنگريد كه چگونه با آنها رفتار خواهيد كرد.

حديث ثقلين از نظر سند جاي هيچ گونه بحثي ندارد، زيرا از بيش از سي صحابي پيامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (روايت شده است(2).

و بر مطالب ذيل دلالت مي كند:

1- وجوب پيروي از عترت پيامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (و مرجعيت علمي آنان در معارف و احكام ديني؛ زيرا مقصود از تمسك به كتاب و

1 حديث ثقلين به عبارت هاي مختلف نقل شده است، آنچه در متن آمده نقل مشهور آن است.

2 در مورد سند حديث و روايان به كتاب «عباقات الانوار»، جلد اول و دوم و كتاب «المراجعات» مراجعه ي شماره ي ٨ رجوع شود.

عترت چيزي جز عمل به آن ها نيست. اين مطلبي است كه علماي اهل سنت نيز به آن اذعان نمودند. چنان كه سعدالدين تفتازاني كه از دانشمندان بزرگ اهل تسنن است گفته است:

«لا تري انه) عليه السلام (قرنهم بكتاب الله تعالى في كون التمسك بهما منفذاً عن الضلالة، و لا معني للتمسك بالكتاب الا الاخذ بما فيه من العلم و الهداية، فكذا في العترة(1).

2- عصمت اهل بيت پيامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (از خطا و گناه زيرا:

اولاً: اهل بیت را عدل قرآن کریم قرار داده است. پس همان گونه که قرآن از هرگونه انحراف و بطلانی مصون است، اهل بیت پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) نیز چنین اند.

و ثانیاً: تمسک به آنان را بدون هیچ گون قید و شرطی، همچون تمسک به قرآن مانع از گمراهی شناخته است. روشن است که اگر در اهل بیت احتمال اشتباه وجود داشته باشد، تمسک به آنان نمی تواند به صورت کلی و همه جانبه مانع از ضلالت و گمراهی شان باشد.

3- وجود پیشوای معصوم در همه ی زمان ها لازم است، زیرا فرموده است عترت هیچ گاه از قرآن جدا نمی شود و بالعکس، قرآن نیز هیچ گاه بدون عترت نخواهد بود.

پس در همه ی زمان ها فردی از عترت پیامبر که معصوم از گناه

1 شرح المقاصد، ۳۰۳/۵.

و خطاست وجود دارد. بر این اساس حدیث ثقلین بر وجود امام عصر(علیه السلام) نیز دلالت می کند، زیرا از خاندان پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) جز او کسی از ویژگی عصمت برخوردار نیست(1).

پس دلالت حدیث بر عصمت عترت اهل بیت پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) و مرجعیت دینی آنان نیز روشن است، زیرا تمسک به عترت همچون تمسک به قرآن سبب نجات از گمراهی دانسته شده است. پس همان گونه که قرآن کریم مصون از خطا و انحراف است) لا یأتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه. (2) (قول و فعل و تقریر اهل بیت و عترت پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) نیز مصون از خطا و انحراف است. از سوی دیگر، عدم جدایی آن دو از یکدیگر بیانگر این مطلب است که تا روز قیامت پیوسته در کنار قرآن باید از رهنمودهای عترت نیز بهره گرفت، یعنی پیوسته یک نفر معصوم از عترت پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) وجود دارد. این خصوصیت، جز بر امامان شیعه منطبق نیست، زیرا ویژگی عصمت در هیچ یک از خاندان پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (غیر از آنان (به علاوه حضرت زهرا) علیها السلام)) ادعا نشده است.

حدیث سفینه

پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) (در مورد اهل بیت خود فرموده است): «انما مثل اهل بیته فیکم کسفینه نوح، من رکبها نجا و من تخلف

1 ر.ک: نفحات الازهار فی خلاصة عیقات الانوار: ۲۴۷/۲ - ۲۶۹.

2 فصلت/ ۴۲.

عنها غرق؛ (1) «اهل بیت من در میان شما همانند کشتی نوح اند که هرکس بر آن نشست از غرق شدن نجات یافت و هرکس آن را رها کرد و از آن فاصله گرفت، غرق گردید.

وجه تشبیه اهل بیت (علیهم السلام) به کشتی نوح این است که مسلمانان باید در اصول و فروع دین از علم و دانش اهل بیت، طلب هدایت کنند و گفتار و رفتار آنان را سرمشق زندگی قرار دهند، در غیر این صورت در طوفان اختلافات مذاهب غرق خواهند شد، و نجات خواهند یافت.

ابن حجر که یکی از علماء مشهور سنین است در توضیح این حدیث گفته است:

«وجه تشبیه اهل بیت به کشتی نوح این است که هرکس به پاس شکرگزاری خداوند که اهل بیت را چنین شرافتی عطا کرده است، آنان را دوست داشته و گرامی بدارد، و به هدایت علمای اهل بیت تمسک جوید، از تاریکی مخالفت ها نجات خواهد یافت، و هرکس از آنان تخلف کنند، در دریای کفران نعمت الهی غرق شده، و در ورطه های طغیان هلاک خواهد شد(2)».

1. المستدرک علی الصحیحین: ۱۵۱/۳ و ج ۲، ص ۳۴۳، جهت آگاهی از دیگر مصادر حدیث سفینه از طریق عامه و خاصه به کتاب «غایة المرام» سید هاشم بحرانی: ۱۳/۳ - ۲۴ رجوع شود.

2. المراجعات، مراجعه ی شماره ی ۸؛ به نقل از الصواعق المحرقة، ص ۹۱، باب ۱۱، تفسیر آیه ی هفتم.

عقل

علمای شیعه، با الهام گیری از کتاب و سنت، برای عقل در معارف دین جایگاه برجسته و شایسته ای قایل شده اند. از یک سو، اصل حسن و قبح عقلی را پذیرفته و عدل الهی را بر پایه ی آن اثبات و تبیین کرده اند و از سوی دیگر، فقهای امامیه عقل را در عرض کتاب و سنت به عنوان یکی از منابع و مدارک احکام شرعی دانسته، قاعده ی ملازمه ی میان حکم عقل و شرع را پذیرفتند و این، علاوه بر نقش ابزاری عقل در فهم کتاب و سنت است، که قراین و اعتبارات عقلی می تواند راهگشای مفسران و مجتهدان در تفسیر قرآن کریم و استنباط احکام الهی از قرآن و سنت باشد.

تذکر این نکته در این جا لازم است که آنچه به عنوان حجت الهی بر بشر در عرض وحی به شمار آمده است، مستقلات و یا ملازمات روشن عقلی است، و نه ظنون و احتمالات فکری که از نوع قیاس و استحسان است. بدین جهت، در مکتب اهل بیت (علیهم السلام)، و به پیروی از آن در فقه امامیه، عقل به عنوان راه استواری برای استنباط و احکام الهی به رسمیت شناخته شده است، ولی از قیاس و استحسان و مانند آنها که پشتوانه ای جز ظن و گمان ندارد، به شدت نهی گردیده است.

حاصل آن که عقل در موضوع دین شناسی و معرف دینی نقش های گوناگونی را ایفا می کند:

1- پایه های اولیه دین را اثبات می کند، مانند اثبات وجود خدا و برخی از صفات الهی که مبنای اثبات شریعت است، و اثبات ضرورت دین و شریعت و...

2- در عرض وحی می تواند پاره ای از احکام شریعت را به دست آورد. و به عنوان یکی از منابع و مدارک احکام شرعی به شمار آید. (مستقلات و ملازمات عقلیه).

3- به عنوان ابزار فهم کتاب و سنت نقش معرفتی مهمی را ایفا می کند. در این جا عقل در طول وحی (کتاب و سنت) است نه در عرض آن، و چون نوری است که وسیله دیدن اشیاء است و خود چیزی به آنها نمی افزاید.

اکنون که با منابع معارف و احکام اسلام از نظر شیعه آشنا شدیم پاسخ اصلی سؤال روشن است. زیرا شیعه و سنی در منابع یاد شده (قران و سنت نبوی و روایات اهل بیت و عقل) در مواردی با هم اختلاف نظر دارند و این اختلاف نظرها موجب اختلاف برخی عقائد و فتاوی شده است مثلاً:

1- در استفاده از قرآن مجید روایاتی که به سند مطمئن از اهل بیت (علیهم السلام) نقل شده باشد از نظر شیعه حجت است در حالی که علماء اهل تسنن به این روایات توجهی ندارند و نیز روایاتی که در کتابهای اهل تسنن نقل شده و سند آن ها از نظر شیعه مورد اطمینان نیست به عقیده شیعه حجت نیست با اینکه اهل تسنن به آنها عمل می کنند و فتوی می دهند.

66

2- شیعه فقط سنت نبوی و اهل بیت (علیهم السلام) را حجت می داند و گفته ها و عمل اصحاب رسول (خدا) صلی الله علیه و آله وسلم (را - چون معصوم نیستند - حجت نمی داند در صورتی که اهل تسنن به گفته اصحاب هم استناد می کنند.

3- برخی از عالمان اهل تسنن مطالبی را در اعتقادات مطرح می کنند که با حکم عقل مخالف است و از این رو شیعه آن را نمی پذیرد مانند اینکه می گویند خداوند در دنیا و یا در آخرت با چشم دیده می شود و این مطلب را عقل نمی پذیرد زیرا با چشم دیده شدن مستلزم جسم بودن است و جسم بودن خدا به حکم عقل محال است.

67

اعتقاد شیعه درباره قرآن

تورات حضرت موسی (علیه السلام) و انجیل حضرت عیسی (علیه السلام) مع الأسف پس از آنان بتدریج دستخوش تحریف گردیده است. این مطلب را، علاوه بر قرآن، شواهد تاریخی هم تأیید می کند.

چنانکه مطالعه خود این کتب و دقت در محتوای آنها نیز بر آن دلالت دارد، زیرا در آنها یک رشته مطالبی وارد شده است که هرگز نمی تواند وحی الهی باشد. علاوه از اینکه انجیل کنونی بیشتر صورت زندگی نامه حضرت مسیح را دارد که در آن ماجرای به دار آویخته شدن وی نیز توضیح داده شده است. اما به خواست خدای متعال قرآن کریم از هر نوع افزایش و کاهش مصون مانده است. پیامبر گرامی اسلام یکصد و چهارده سوره کامل قرآنی از خود به یادگار نهاده است و خوشبختانه، با وجود گذشت ۱۵ قرن از نزول قرآن، نه چیزی از آیات و سوره های قرآن کم شده و نه چیزی بر آنها افزوده شده است. اینک به برخی از دلایل عدم تحریف قرآن

68

اشاره می کنیم:

1- چگونگی امکان دارد که تحریف به قرآن راه یابد، در حالی که خداوند حفظ و صیانت آن را تضمین کرده و فرموده است) *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* (حجر / ۹): ما خود قرآن را فرو فرستاه و خود نیز نگهبان آن هستیم.

2- خداوند راه یافتن هر نوع باطل به ساحت قرآن را نفی کرده و می فرماید) *لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ* (فصلت / ۴۲): باطل از هیچ سو به قرآن راه ندارد، آن از جانب خداوند حکیم و ستوده نازل شده است.

باطل که خداوند راه یافتن آن را به قرآن نفي کرده، هر باطلی را شامل می‌شود و روشن است که اگر عبارتی از قرآن نباشد و به دروغ آن را جزو قرآن قرار دهند مصداق باطل است و باطل در قرآن راه ندارد. لذا قطعاً هیچگونه افزیشی به ساحت این کتاب شریف راه نیافته است.

3- تاریخ گواهی می‌دهد که مسلمانان به آموزش و حفظ قرآن عنایت ویژه‌ای داشتند و در میان عربهای زمان پیامبر، حافظه‌های قوی و نیرومندی وجود داشت که گاهی با یک بار شنیدن، خطبه‌ای طولانی را حفظ می‌کردند، بنابراین چگونه می‌توان گفت چنین کتابی که این همه قاری و حافظ و علاقمند داشته، تحریف شده است؟!

4- شکی نیست که امیر مؤمنان(علیه السلام) در بعضی از مسائل با خلفا

اختلاف نظر داشت و مخالفت خود را نیز به صورت منطقی در موارد گوناگون آشکار می‌کرد. در عین حال می‌بینیم که آن حضرت در سراسر زندگی خود، درباره تحریف شدن قرآن سخن نگفته است، حال اگر (العیاذ بالله) چنین کاری صورت گرفته بود، مسلماً ایشان درباره آن سکوت نمی‌ورزید.

با توجه به دلایل یاد شده و نظایر آن، علمای بزرگ شیعه امامیه از دیر زمان تاکنون بر مصونیت قرآن از تحریف تأکید نموده‌اند، که به عنوان نمونه می‌توان به افراد زیر اشاره نمود:

1- فضل بن شاذان (متوفای ۲۶۰ هـ. ق، که در عصر ائمه(علیهم السلام) می‌زیسته است) در کتاب الايضاح ۲۱۷/.

2- شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ. ق) در کتاب الاعتقادات/ ۹۳.

3- شیخ مفید (م ۴۱۳ هـ. ق) در کتاب اجوبة المسائل السروية، مطبوع در مجموعة الرسائل/ ص ۲۶۶.

4- سید مرتضی (م ۴۳۶ هـ. ق) در کتاب جواب المسائل الطرابلسيات، که کلام وی را شیخ طبرسی در مقدمه مجمع البیان آورده است.

5- شیخ طوسی معروف به شیخ الطائفة (م ۴۶۰ هـ. ق) در کتاب التبیان، ۳/۱.

6- شیخ طبرسی (م ۵۴۸ هـ. ق) در مقدمه کتاب خود، مجمع البیان، بر عدم تحریف قرآن تصریح و تأکید کرده است.

7- سید بن طاووس (م ۶۶۴ هـ. ق) در کتاب «سعد السعود»

(ص ۱۴۴) می‌گوید: عدم تحریف، رأی شیعه امامیه است.

8- علامه حلی (م ۷۲۶ هـ. ق) در کتاب اجوبة المسائل المهنویه (ص ۱۲۱) می‌گوید: «حق این است که هیچگونه زیاده و نقیصه‌ای در قرآن راه نیافته است و من از قول به تحریف به خدا پناه می‌برم، زیرا این امر موجب شک در معجزه متواتر پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) می‌گردد».

آری این عقیده، پیوسته مورد نظر بزرگان علمای امامیه در اعصار گوناگون بوده است، چنانکه در عصر حاضر نیز همه مراجع تقلید شیعه، بدون استثناء دارای چنین عقیده‌ای می‌باشند.

اگر بگوئید در کتب حدیث و تفسیر روایاتی وارد شده است که برخی آنها را دلیل بر تحریف قرآن قرار داده اند، پاسخ این است:

اولاً: اکثر این روایات از طریق افراد و کتابهایی نقل شده که از وثاقت و اعتبار لازم برخوردار نیستند، مانند کتاب قراءات احمد بن محمد سیاری (م ۲۸۶) که علمای رجال، روایات او را ضعیف خوانده، و مذهب او را فاسد دانسته اند (۱) یا کتاب علی بن احمد کوفی (م ۳۵۲) که علمای رجال درباره او گفته اند: در پایان عمر راه غلو را در پیش گرفت (۲).

1 رجال نجاشی: ۲۱۱/۱.

2 رجال نجاشی: ۹۶/۱.

71

ثانیاً: قسمتی از این روایات، که بر تحریف حمل شده است، جنبه تفسیری دارد. به عبارت دیگر، مفاد کلی آیه در روایت تطبیق بر مصداق شده، و عده ای تصور کرده اند که تفسیر و تطبیق مزبور جزء قرآن بوده و از آن حذف گردیده است. مثلاً «صراط مستقیم» در سوره حمد، در روایات به «صراط پیامبر و خاندان او» تفسیر شده، و پیداست که چنین تفسیری، تطبیق کلی بر فرد اعلائی آن است (۱).

امام خمینی (رحمه الله) روایاتی را که از آنها تحریف برداشت شده بر سه دسته تقسیم کرده است:

الف - روایات ضعیف، که به آنها نمی توان استدلال کرد.

ب - روایات ساختگی، که شواهد جعلی بودن در آنها نمایان است.

ج - روایات صحیح، که اگر در مفاد آنها کاملاً دقت گردد روشن می شود که مقصود از تحریف در آن روایات، تحریف معانی آیات قرآن است نه تغییر الفاظشان (۲).

ثالثاً، کسانی که می خواهند عقیده واقعی پیروان یک مذهب را به دست آورند باید به کتابهای عقیدتی و علمی آنها رجوع کنند، نه به کتابهای حدیثی که نظر مؤلف از تألیف آن، بیشتر گردآوری

1 طبرسی، مجمع البیان: ۲۸/۱.

2 تهذیب الاصول: ۹۶/۲.

72

مطالب بوده و تحقیق آن را به دیگران واگذار کرده است. همچنین مراجعه به آرای یک یا چند نفر از پیروان یک مذهب برای شناخت عقاید مسلم آن مذهب کافی نبوده و اصولاً استناد به قول یک یا چند نفر در مقابل اکثریت قاطع دانشمندان محقق آن فرقه، ملاک صحیحی برای قضاوت نیست.

در پایان این بحث دو نکته را یادآور می شویم:

1- متهم کردن مذاهب اسلامی یکدیگر را به تحریف قرآن، به ویژه در عصر کنونی، جز به نفع دشمنان اسلام نخواهد بود.

2- اگر برخی از علمای شیعه کتابی درباره تحریف قرآن نوشته اند، بایستی نظریه شخصی خود او تلقی شود، نه نظریه اکثریت قاطع علمای شیعه. و از این رو است که می بینیم پس از انتشار کتاب مزبور، ردیه های متعددی از سوی علمای شیعه بر آن نوشته شده است؛ همان گونه که وقتی در سال ۱۳۴۵ هـ. ق از طرف یکی از علمای مصر کتابی با استناد به پاره ای روایات درباره نسخ یا انساء (به فراموشی انداختن) تلاوت آیاتی از قرآن، به عنوان اثبات تحریف در قرآن نوشته شد، از طرف علمای دانشگاه از هر مردود شناخته شد و کتاب مزبور مصادره گردید.

ایمان و کفر

معنی ایمان و کفر از بحث‌های مهم علم کلام است. «ایمان»، در لغت، به معنای تصدیق و «کفر» به معنای پوشاندن است، لذا به زارع نیز - که مثلاً گندم را در دل زمین می نشاند - کافر گفته می شود. ولی مقصود از ایمان در اینجا اعتقاد به وحدانیت خداوند، و باور داشتن روز قیامت و رسالت پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله وسلم (است، و البته ایمان به رسالت پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله وسلم)، شامل اعتقاد به نبوت پیامبران و کتب آسمانی پیشین و آنچه که پیامبر اسلام از تعالیم و احکام الهی برای بشر آورده است، نیز می شود.

جای واقعی ایمان همان قلب انسان است، چنانکه قرآن کریم می فرماید (اولئک کتّب فی قلوبهم الإیمان) (مجادله/ ۲۲): آنان کسانی هستند که خداوند ایمان را در دل‌هایشان ثبت کرده است. نیز درباره صحرا نشینانی که اسلام را در ظاهر پذیرفته ولی دل‌هایشان از نور ایمان خالی بود، می فرماید: وَلَمَّا يَدْخُلُ الْإِيمَانُ فِي

قُلُوبِكُمْ) (حجرات: 14) هنوز ایمان در قلوب شما وارد نشده است. ولی البته حکم به ایمان هرکس، مشروط به این است که به وسیله زبان یا راه های دیگر، آن را اظهار کند.

با این بیان معنی کفر نیز روشن می گردد. هرگاه انسانی وحدانیت حق متعال، یا روز قیامت، و یا رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم (را انکار کند، محکوم به کفر خواهد بود، چنانکه انکار یکی از مسلمانات این پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم (که به طور روشن مستلزم انکار رسالت باشد، آدمی را محکوم به کفر می سازد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم (آنگاه که علی علیه السلام (را برای فتح قلعه های خیبر روانه می کرد، پرچمی به دست او داد و یادآور شد که صاحب این پرچم خیبر را فتح کرده و باز می گردد. در این هنگام علی علیه السلام (رو به پیامبر کرد و گفت: حد نبرد با آنان چیست؟ پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم (فرمود: «قَاتِلُهُمْ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلي الله عليه وآله وسلم (رسول الله، فإذا فعلوا ذلك فَعَدَّ مَنَعُوا مَذْك دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَ حَسَابَهُمْ عَلَيَّ اللَّهُ: (1) «با آنان نبرد کن تا آنکه به یگانگی خدا و رسالت محمد گواهی دهند. هرگاه گواهی دادند، خونها و مالهای آنان محترم خواهد بود...»

نیز شخصی از امام صادق علیه السلام (پرسید: کمترین چیزی که مایه

. [اصحیح بخاری، کتاب ایمان، ص ۱۰؛ صحیح مسلم، ج ۷، باب فضایل علی، ص ۱۷.

ایمان بنده به خدا می شود چیست؟ امام پاسخ داد: يشهد أن لا إله إلا الله و أن محمداً صلي الله عليه وآله وسلم (عبد و رسوله، و يُقرُّ بالطاعة و يعترفُ إمامَ زمانه فإذا فعل ذلك فهو مؤمن: (1) «کمترین مرتبه ایمان این است که به وحدانیت خدا و بندگی و رسالت محمد صلی الله علیه و آله وسلم (گواهی دهد و اطاعت از حق را بپذیرد و امام زمان خود را بشناسد. هرگاه چنین کرد او مؤمن است.

گرچه حقیقت ایمان همان اعتقاد قلبی است، ولی نباید پنداشت که این مقدار از ایمان برای رستگاری انسان کافی است، بلکه شخص باید به آثار و لوازم عملی آن نیز ملتزم باشد. لذا در بسیاری از آیات و روایات، مؤمن واقعی کسی شناخته شده است که ملتزم به آثار ایمان و انجام دهنده فرایض الهی باشد. چنانکه قرآن در سوره عصر همه انسانها را زیانکار شمرده و تنها گروه زیر را استثنا کرده است: (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ تَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ: (مگر کسانی که ایمان بیاورند و عمل صالح انجام دهند و همدیگر را به حق و پایداری در راه آن سفارش کنند.

امام باقر (علیه السلام) از حضرت علی (علیه السلام) نقل می کند که مردی به او گفت: آیا هرکس به وحدانیت خدا و رسالت پیامبر گواهی دهد،

. [بحار الانوار، ۱۶/۶۶، کتاب ایمان و کفر، به نقل از معانی الاخبار شیخ صدوق.

مؤمن است؟ حضرت فرمود: «فأين فرائض الله: «پس واجبات الهی کجا رفت؟!»

نیز امیر مؤمنان فرمود: لو كان الايمانُ كلاماً لم ينزل فيه صوم ولا صلاة ولا حلال ولا حرام: اگر ایمان، به صرف گفتن شهادتین بود، دیگر روزه و نماز، و حلال و حرامی تشریح نمی گشت (1).

از گفتار فوق نتیجه می گیریم که، ایمان دارای مراتب مختلف بوده و هر مرتبه ای نیز برای خود اثری ویژه دارد. اعتقاد قلبی به ضمیمه اظهار آن کمترین مرتبه ایمان است که برخی آثار دینی و دنیوی بر آن مترتب می گردد، در حالی که مرتبه دیگر ایمان، که مایه رستگاری انسان در دنیا و آخرت است، در گرو التزام به آثار عملی آن می باشد.

نکته در خور ذکر این است که در برخی از روایات عمل به فرایض دینی نیز جزو ارکان ایمان به شمار آمده است. امام هشتم (علیه السلام) از پدران خود و آنان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) نقل می کنند که آن حضرت فرمود: «الإيمانُ معرفةٌ بالقلب و اقرارٌ باللسان و عملٌ بالأركان: (2) «ایمان معرفت قلبی، اقرار زبانی، و عمل به وسیله اعضا و جوارح است. در برخی از روایات در کنار شهادتین، اموری همچون برپاداشتن نماز، پرداختن زکات، انجام دادن فریضه حج و

. [کافی: ۳۳/۲، حدیث ۲.

. 2 عیون أخبار الرضا: ۲۲۶/۱.

روزه ماه رمضان نیز قید شده است (1). این گونه روایات، یا ناظر به این است که به وسیله این اعمال می توان افراد مسلمان را از غیر مسلمان باز شناخت، و یا اینکه ذکر شهادتین در صورتی نجات بخش است که اعمال صالحه نیز به آن ضمیمه شود؛ اعمالی که نماز، زکات، حج، و روزه از مهمترین آنهاست.

با توجه به مطلب یاد شده نباید هیچ فرقه ای از مسلمین، فرقه دیگر را به عنوان اینکه در برخی از فروع دینی با یکدیگر مخالفند، تکفیر کند. چه ملاک کفر این است که شخص، منکر یکی از اصول سه گانه دین یا منکر چیزی باشد که انکار آن ملازم با انکار یکی از آن سه چیز است، و این ملازمه در صورتی تحقق می پذیرد که حکم آن چیز از نظر شریعت اسلام آنچنان بدیهی و روشن باشد که هرگز نتوان میان انکار آن و اعتراف به اصول دین، جمع کرد.

از این روی سزااست که مسلمانان در تمام مراحل، اخوت اسلامی خویش را حفظ کنند و اختلاف در اموری را که مربوط به اصول دین نیست، مایه نزاع و احیاناً تفسیق و تکفیر یکدیگر قرار ندهند و در اختلافات فکری و عقیدتی نیز، به گفت و شنود علمی و تحقیقی با یکدیگر اکتفا کنند و از اعمال تعصبات خشک غیر منطقی و تهمت و تحریف بپرهیزند.

. [اصحیح بخاری: ۱۶/۱، کتاب الإیمان: «شهادة أن لا إله إلا الله و أن محمداً رسول الله و إقامة الصلاة و إيتاء الزكاة و الحج و صوم رمضان.»

توحید و شرک

توحید یکی از مهم ترین عقاید اسلامی است. دعوت به توحید و نفی شرک یکی از اهداف بعثت پیامبران الهی بوده است). وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ (1). (اعتقاد به توحید و نفی شرک مورد اتفاق همه ی مذاهب اسلامی است. با این حال، در تفسیر و تبیین آن، اقوال و آرای مختلفی مطرح شده است، ما در اینجا بدون آن که به بحث در مورد اقوال و آرای دیگران بپردازیم، عقیده ی شیعه ی امامیه را در مورد اقسام و مراتب توحید و شرک بیان خواهیم کرد.

توحید را معمولاً به ذاتی، صفاتی، افعالی و عبادی، تقسیم کرده اند، ولی گاهی به جای توحید افعالی، توحید در خالقیت و توحید در ربوبیت را ذکر می کنند، اصطلاح اخیر با نصوص کتاب و

. [نحل/ ۳۶.

سنت هم آهنگی بیشتری دارد. ما نیز همین روش را مبنای بحث خود قرار می دهیم.

1- توحید ذاتی: مقصود از توحید ذاتی این است که ذات خداوند مثل و مانندی ندارد. یعنی موجودی که واجب الوجود بالذات است و در هستی و کمالات خود به چیزی نیاز ندارد، جز خداوند نیست. بنابراین همه ی موجودات - جز خداوند - ممکن الوجود بالذات و نیازمندند. زیرا هر موجود ممکن الوجودی مرکب است. (خواه مرکب از اجزای عقلی و ذهنی و خواه مرکب از اجزای خارجی و عینی) و لازمه ی یگانه بودن واجب الوجود بالذات این است که ذات او بسیط باشد و هیچ گونه ترکیبی در آن راه نداشته باشد، این دو معنا در کلمات ائمه ی اهل بیت (علیهم السلام) به صورت مکرر و مؤکد بیان شده است. در اینجا به نقل کلامی از (علی) علیه السلام (در این باره بسنده می کنیم:

شخصی از امام علی (علیه السلام) (در مورد یگانگی خداوند پرسید. امام) علیه السلام (فرمود: یگانگی معانی مختلفی دارد، گاهی مقصود از آن یگانگی عددی و مفهومی است) مثل این که ایران یکی از کشورهای جهان

است. و انسان یک نوع از حیوان است (این معنا در خداوند درست نیست، زیرا با کثرت و تعدد منافاتی ندارد، و گاهی مقصود از آن نداشتن مثل و مانند، و نداشتن اجزای عقلی و

و همی و خارجی است. مراد از یگانگی خداوند همین معناست(1).

2- توحید صفاتی: مقصود از توحید صفاتی این است که صفات ذاتی خداوند چون علم، قدرت و حیات، اگرچه از نظر مفهوم مختلف اند، ولی از نظر مصداق هیچ گونه اختلاف و کثرتی در بین نیست. و مصداق همگی، ذات بسیط خداوند است. زیرا اگر جز این باشد، در ذات الهی کثرت راه خواهد یافت که با توحید ذاتی منافات دارد. بنابراین توحید صفاتی، لازمه ی توحید ذاتی است. هر گاه صفات ذاتی خداوند عین ذات او نباشند، علاوه بر لزوم کثرت در ذات الهی، تعدد واجب الوجود نیز لازم خواهد آمد، زیرا نمی توان صفات الهی را ممکن الوجود دانست، زیرا امکان با نیاز مندی ملازمه دارد، و اگر صفات خداوند ممکن الوجود باشند، امکان و نیاز مندی در ذات الهی راه خواهد یافت! امام علی(علیه السلام) نفي صفات زاید بر ذات را نشانه ی کمال توحید دانسته و فرموده است.

«کمال توحیده الإخلاص له، و کمال الإخلاص له، نفي الصفات عنه... فمن وصف الله سبحانه فقد قرنه، و من قرنه فقد ثناه، و من ثناه فقد جزاه و من جزاه فقد جهله: (2)» کمال توحید، اخلاص برای خداوند است، و کمال اخلاص، نفي صفات

1 توحید شیخ صدوق، باب 3، حدیث 3.

2 نهج البلاغه، خطبه ی اول.

(زاید بر ذات (1) (از اوست... پس کسی که خداوند را به صفات زاید بر ذات توصیف کند، برای او قرین و مثل ثابت کرده است، و کسی که برای خداوند قرین و مثل ثابت کند، به دو بودن او قایل شده است، و کسی که به دو بودن قایل شده، برای خداوند جزء اثبات کرده است، و کسی که برای خدا جزء اثبات کند، او را نشناخته است.

3- توحید در خالقیت و ربوبیت: مقصود از توحید در خالقیت و ربوبیت این است که خداوند در آفرینش و تدبیر جهان شریک و انبازی ندارد. و اگر چه نظام جهان آفرینش، براساس علل و اسباب استوار است، ولی علل و اسباب) اعم از طبیعی و ماوراء طبیعی) هیچ گونه استقلالی ندارند، و به مشیت و حول و قوه ی الهی تأثیر می گذارند.

این مطلب مفاد دو دسته از آیات قرآن کریم است. یک دسته، آیاتی که خالقیت و ربوبیت را مخصوص خداوند می داند. و دسته ی دیگر آیاتی که آثار و افعال ویژه ای را به موجودات طبیعی و ماوراء طبیعی و از جمله به انسان، نسبت داده است، و هم به موجودات دیگر. مانند گرفتن جانها هنگام مرگ که هم به خداوند

1 [روشن است که مقصود امام(علیه السلام) نفي واقعیته صفات از ذات الهی نیست، زیرا این سخن اولاً: مستلزم نقص در ذات الهی است و ثانیاً: با دیگر سخنان امام(علیه السلام) (که خداوند را به صفات ثبوتیه ذاتیه مانند علم و قدرت توصیف نموده است منافات دارد.

نسبت داده است) اللَّهُ يَتَوَكَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا (1) (و هم به ملک الموت) قُلْ يَتَوَكَّمْ مَلِكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ (2) (و هم به فرشتگان الهی) تَوَكَّأْتُهُ رُسُلْنَا. (3)

4- توحید در عبادت: کسی جز خداوند شایسته ی عبادت نیست. عبادت عبارت است از خضوع در برابر موجودی با این اعتقاد که آن موجود دارای مقام الوهیت است. یعنی در ذات یا صفات و افعال خود از استقلال وجودی برخوردار است. از آنجا که مقام الوهیت مخصوص خداوند است، عبادت نیز به او اختصاص دارد. و عبادت هر موجودی جز او شرک خواهد بود. بدیهی است خضوع در برابر غیر خداوند به انگیزه احترام به او بدون اعتقاد به الوهیت او، شرک نخواهد بود. هر چند بصورت برترین خضوع یعنی سجده باشد چنان که قرآن کریم از سجده ی فرشتگان در برابر آدم (4) و سجده ی یعقوب و همسر و فرزندان (5) او در برابر یوسف سخن گفته است. سجده ی فرشتگان به امر الهی بود، و یعقوب پیامبر نیز از گناه - بویژه شرک - معصوم بوده است، چنان که نقل سجده ی

. 1 زمزم / ۴۲ .

. 2 سجده / ۱۱ .

. 3 انعام / ۶۱ .

(. 4 وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ (بقره / ۳۴ .

(. 5 وَرَفَعَ أَبُوبِيهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ (يوسف / ۱۰۰ .

برادران یوسف نیز با نکوهش همراه نیست، تا بر ناروا بودن آن دلالت کند. از طرفی شرک ظلم عظیم است (1). و ظلم قبح ذاتی دارد، و خداوند هرگز به فعل قبیح امر نمی کند (2).

بنابراین، از آیات مربوط به سجده ی فرشتگان بر آدم و سجده یعقوب و فرزندان بر یوسف به دست می آید که سجده اگر به قصد پرستش نباشد، بلکه به قصد تکریم و تحیت باشد، شرک نیست. ولی بعید نیست که گفته شود مستفاد از ظواهر دینی این است که در شریعت اسلام سجده برای غیر خداوند - هر چند به قصد پرستش نباشد - ممنوع گردیده است (3).

از این جا می توان به نادرستی عقیده ی وهابیان که اعتقاد به شفاعت و توسل جستن به پیامبران و اولیاء الهی، و تبرک جستن به قبور و یا آثار بر جای مانده از آنان را شرک می دانند، پی برد. زیرا مسلمانانی که این اعمال را انجام می دهند، هرگز قصد پرستش ندارند، و برای پیامبران و اولیاء الهی مقام الوهیت قایل نیستند. بلکه قصد آنان تکریم پیامبران و اولیاء الهی و تقرب به خداوند از طریق

(. 1 إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (لقمان / ۱۳ .

(. 2 قُلْ إِنْ اللَّهُ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (اعراف / ۲۸ .

3. لکن الذوق الديني المتخذ من الاستيناس بطواهره يقضي باختصاص هذا الفعل به تعالي، و المنع عن استعماله في غير موردہ تعالي، و ان لم يقصد به الا التحية والتكرمة فقط، الميزان، ج ١، ص ١٢٣؛ نیز ربك: محاضرات في الالهيات، ص ٧١.

آنان است.

وهابیان می گویند: مشرکان عصر رسالت نیز بت ها را به انگیزه تقرب به خداوند پرستش می کردند: *نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى* (1) (و نیز آنان را شفیعان درگاه الهی دانسته و از آنان طلب شفاعت می کردند). و *يَقُولُونَ هُوَ لَأَنْ شَفَعْنَا عِنْدَ اللَّهِ* (2) (بنابراین، عبادت غیر خدا یا طلب شفاعت از غیر خدا شرک است، هر چند به انگیزه ی تکریم یا تقرب به خداوند باشد).

ولی این استدلال نادرست است. زیرا مشرکان عصر رسالت - همان گونه که در آیه تصریح شده است - بت ها را پرستش می کردند، و به ربوبیت آنها، هر چند در پاره ای از امور، قایل بودند، چنان که در قیامت به این خطای خود پی برده می گویند: *يَا اللَّهُ إِنَّ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ* (إِذْ نُسُوِيْكُمْ رَبَّ الْعَالَمِينَ: (3) (به خدا سوگند ما در گمراهی آشکار بودیم که شما را با پروردگار عالمیان برابر می پنداشتیم).

آنان برای معبودان خود مقام شفاعت را به صورت مستقل و بدون نیاز به اذن و مشیت خداوند قایل بودند. بدین جهت قرآن کریم آن را مردود دانسته می فرماید: *مَنْ ذَا الَّذِي*

1 زمرة / ٣.

2 یونس / ١٨.

3 شعراء / ٩٨.

يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ (1) (و بدون شک چنین اعتقادی شرک در ربوبیت و تدبیر است، و هیچ مسلمانی چه شیعه و چه سنی چنین اعتقادی ندارد).

1 بقره / ٢٥٥.

بحث تنزیه و تشبیه مربوط به صفات خداوند است. صفات خداوند را به صفات ثبوتیه و سلبيه تقسیم کرده اند. صفات ثبوتیه صفاتی است که بر کمال وجودی دلالت می کند، و خداوند آنها را دارد. و صفات سلبيه صفاتی است که بر نقص وجودی دلالت می کند، و خداوند از آنها پیراسته است. از زاویه دیگر، صفات خداوند به صفات ذاتیه و صفات فعلیه تقسیم شده است. صفات ذاتیه صفاتی است که ذات خداوند بدون در نظر گرفتن این که خداوند چیزی را آفریده است، به آنها توصیف می شود. مانند حیات، علم و قدرت، و صفات فعلیه صفاتی است که توصیف ذات خداوند به آنها مربوط به مقام فعل و ایجاد است. مانند خالق بودن، رازق بودن، غافر بودن، ممیت بودن و مانند آن.

از آنجا که در خداوند هیچ گونه نقص و فقدانی راه ندارد، صفات سلبيه در مورد او سلب نقص است نه سلب کمال. بدین

ترتیب صفات سلبيه به تنزیه و تقدیس ذات خداوند از صفات نقص باز می گردد، خواه صفات ذاتیه باشد و خواه صفات فعلیه. و در مقابل «تنزیه»، «تشبیه» قرار دارد، یعنی اثبات صفاتی برای خداوند که به موجودات امکانی و مخلوقات اختصاص دارد. در تاریخ ادیان و مذاهب کسانی بوده اند که در مورد صفات الهی از مسیر حق منحرف گردیده و به تشبیه گراییده اند.

تشبیه گرایی در جهان اسلام نیز پدید آمده است، چنان که در کتب ملل و نحل از مجسمه و مشبهه به عنوان فرقه هایی یاد شده است. تشبیه گرایی اگر چه در همه ی صفات خداوند یافت می شود، ولی در مورد آن دسته از صفات که در آیات متشابه مطرح شده است، بیشتر رواج یافته است. عده ای از مسلمانان با استناد به ظواهر آیاتی چون: «يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ» (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) (جاء رَبُّكَ) و «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ»، به جسم بودن خداوند قایل شده و برای او اعضایی چون دست، پا و صورت و صفاتی چون قدم زدن و نشستن اثبات کرده اند.

شیعه - به پیروی از اهل بیت (علیهم السلام) - معتقد به تنزیه و ابطال تجسیم و تشبیه است. به اعتقاد شیعه ی امامیه با دقت در آیات یاد شده و نظایر آنها می توان به مفاد حقیقی آنها پی برد. کلمه «بید» کنایه از قدرت خداوند است و مقصود این است که قدرت الهی برترین قدرتها است. مقصود از «وجه» ذات الهی است، یعنی همه ی چیز در معرض فنا و زوال است، جز ذات خداوند متعال. استواء بر

عرش کنایه از احاطه ی علم و قدرت خداوند در تدبیر جهان است.

نه تنها در صفات یاد شده - که آنها را صفات خبریه می گویند - باید به اصل تنزیه معتقد بود، بلکه این اصل در همه ی صفات الهی جاری است، مثلاً علم خداوند را نمی توان علم حصولی و زاید بر ذات او و محدود دانست، بلکه علم خداوند عین ذات خداوند، و حضوری و نامحدود است. همین گونه است قدرت و حیات خداوند.

کوتاه سخن آن که در باب صفات الهی، باید کمال آنها را برای خداوند اثبات کرد و نقص و کاستی آنها را از خداوند نفی نمود، و این است طریق مستقیم در باب توحید که شیعه به آن اعتقاد دارد.

چنان که امام رضا (علیه السلام) فرموده است: «للناس في التوحيد ثلاثة مذاهب: نفي، و تشبیه، و اثبات بغير تشبیه، فمذهب النفي لا يجوز، و مذهب التشبیه لا يجوز، و السبيل في الطريقة الثالثة، اثبات بلا تشبیه (1)». »

خداوند به چشم دیده نمی شود

یکی از لوازم نفي جسم بودن از خداوند، نفي رؤیت بصري است، زیرا دیدن چیزی با چشم مستلزم این است که آن چیز در مکان و در جهت مقابل باشد و در فاصله ي معینی قرار داشته باشد و در فضایی روشن باشد. در غیر این صورت رؤیت بصري ممکن نخواهد بود. بدیهی است شرایط یاد شده مستلزم جسمانیّت است و جسم بودن خداوند محال است. آری رؤیت قلبی نسبت به خداوند ممکن است، زیرا حقیقت آن به علم و ایمان کامل به خداوند باز می گردد. بدین جهت ائمه ي اطهار (علیهم السلام) که رؤیت بصري خداوند را با شدت انکار کرده اند، بر رؤیت قلبی او تأکید نموده اند. شخصی از امام علي (علیه السلام) پرسید: آیا پروردگارت را دیده ای؟ امام علي (علیه السلام) فرمود: من پروردگاری را که ندیده باشم عبادت نمی کنم، پرسید: چگونه او را دیده ای؟

امام (علیه السلام) فرمود: «لا تدرکه العیون بمشاهدة العیان. ولكن

تدرکه القلوب بحقائق الایمان (1)».

با توجه به این که رؤیت بصري خداوند عقلا محال است، نمی توان در اثبات آن به ظواهر قرآن یا روایات استناد کرد؛ زیرا همان گونه که نمی توان ظاهر آیه ي (الرَّحْمَنُ عَلَي الْعَرْشِ اسْتَوَى) (را دلیل بر جلوس و استقرار خداوند بر تخت و صندلی و مانند آن دانست، ظاهر آیه ي) (وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ، إِلَي رَبِّهَا نَاظِرَةٌ) (2) را نیز نمی توان دلیل این دانست که در قیامت مؤمنان با دیدگان خود به خداوند می نگرند.

همین گونه است حدیثی که از پیامبر اکرم (صلي الله عليه وآله وسلم) روایت شده است که مؤمنان در قیامت خداوند را می بینند همان گونه که ماه را در شب بدر می بینند. زیرا هرگاه ظاهر قرآن یا حدیث با حکم قطعی عقل منافات داشته باشد، و مستلزم تجسیم و تشبیه گردد، نمی توان مفاد آن را برگزید. یا باید آن را تأویل کرد، و یا توقف نمود.

1. نهج البلاغه، خطبه ي ۱۷۹.

2. قیامت / ۲۱ - ۲۲.

یکی از عقاید اسلامی، شفاعت شافعان در روز قیامت است که به اذن الهی انجام می‌یابد. شفاعت در مورد افرادی صورت می‌گیرد که پیوند خود را به کلی با دین و خدای متعال قطع نکرده و قابلیت آن را دارند که، با وجود آلودگی به برخی گناهان، به برکت شفاعت شافعان مشمول رحمت حق شوند. عقیده به شفاعت از قرآن و سنت گرفته شده که ذیلاً به آنها اشاره می‌کنیم:

الف - شفاعت در قرآن:

آیات قرآن حاکی از وجود اصل شفاعت در روز رستاخیز بوده و این کتاب شریف به اصل شفاعت، و منوط بودن آن به اذن و رضای خداوند، تصریح دارد: «وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى» (انبیاء/ ۲۸): شافعان جز در حق کسانی که خدا می‌پسندد، شفاعت نمی‌کنند. در آیه دیگر می‌فرماید: «مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ» (یونس/ ۳). بنابراین اصل شفاعت (البته با اذن و رضای خداوند) از

نظر قرآن، امری قطعی و مسلم است.

از برخی آیات استفاده می‌شود که فرشتگان از شافعانند، چنانکه می‌فرماید: «وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى» (نجم/ ۲۶): (چه بسیار فرشتگانی در آسمانها هستند که شفاعت آنان جز پس از اذن خداوند، در مورد آن کس که مشیت و رضایت الهی به (رستگاری وی) تعلق گیرد، سود نمی‌بخشد.

مفسران در تفسیر آیه) عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً (اسراء: 79) / امید است که پروردگارت تو را به مقام پسندیده ای برانگیزد، می‌گویند مقصود از مقام محمود، همان مقام شفاعت برای پیامبر اسلام است (1).

ب - شفاعت در روایات:

گذشته از قرآن، در کتب حدیث نیز روایات بسیاری درباره شفاعت پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده است که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

1- پیامبر می‌فرماید: «إِنَّمَا شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي» (2) «شفاعت من مخصوص مرتکبان گناهان کبیره از امتم می‌باشد. ظاهراً علت اینکه شفاعت را مخصوص مرتکبان کبایر دانسته این است که

1. المیزان: ۱۹۱/۱۳ - ۱۹۲؛ مجمع البیان: ۵۴۹/۱۰.

2. من لا يحضره الفقيه، ۳/۳۷۶.

خداوند در قرآن وعده داده که هرگاه انسانها از گناهان کبیره اجتناب ورزند، آنها را خواهد بخشید (نساء/ ۳۱) و دیگر نیازی به شفاعت نیست.

2- نیز می‌فرماید: «أُعْطِيْتُ خَمْسًا... وَأُعْطِيْتُ الشَّفَاعَةَ، فَادْخَرْتُهَا لِأُمَّتِي فَهِيَ لِمَنْ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ» (1) «از جانب خداوند پنج موهبت به من اعطا شده، و (از آن جمله) به من شفاعت داده شده، که آن را برای امتم ذخیره کرده ام. شفاعت من در حق کسانی خواهد بود که به خداوند شرک نمی‌ورزند.

برای آگاهی از شافعیان روز محشر غیر از پیامبر (مانند ائمه معصومین) علیهم السلام (و دانشمندان و شهداء) و نیز شفاعت شونندگان آنها به کتابهای عقاید و کلام و حدیث رجوع کنید.

ضمناً، باید توجه داشت که اعتقاد به شفاعت - همچون اعتقاد به قبولی توبه - نباید مایه تجرّی افراد بر گناه شود، بلکه باید آن را روزنه امیدی شمرده به امید بخشودگی، به راه صحیح باز گردند، و بسان نومیدان نباشند که به اصطلاح، آب را از سر گذشته می پندارند و در نتیجه هیچگاه به فکر بازگشت به طریق صحیح نمی افتند.

همان طور که یادآور شدیم اعتقاد به «اصل شفاعت در آخرت در چارچوب اذن الهی» از عقاید مسلم اسلامی بوده و کسی

. [خصال شیخ صدوق، ابواب پنجگانه، صحیح بخاری، ۴۲/۱؛ مسند احمد، ۳۰۱/۱].

نمی تواند در آن خدشه کند. حال باید دید که آیا می توان در این دنیا نیز، از شافعانی چون پیامبر اکرم (ص) صلی الله علیه و آله و سلم (طلب شفاعت نمود، و به تعبیر دیگر، آیا درست است که انسان بگوید: ای رسول گرامی، نزد خدا در حق من شفاعت کن) یا وجیهاً عندالله (شفع لنا عندالله)؟

در پاسخ باید گفت: مشروعیت این امر، تا قرن هشتم مورد اتفاق همه مسلمانان قرار داشته است و تنها از نیمه قرن هشتم به بعد برخی از اهل تسنن با آن به مخالفت برخاستند و آن را جایز ندانستند، در حالی که آیات قرآنی و احادیث معتبر نبوی و سیره مستمره مسلمین بر جواز آن گواهی می دهد. زیرا شفاعت شافعان، در معنی، همان دعای آنان در حق افراد است، و درخواست دعا از فرد مؤمن - چه رسد به پیامبر (ص) صلی الله علیه و آله و سلم - بدون شک امری جایز و مستحسن است.

از حدیث زیر که ابن عباس از پیامبر (ص) صلی الله علیه و آله و سلم (نقل می کند به روشنی استفاده می شود که شفاعت مؤمن، دعای او در حق دیگران است): «هرگاه مسلمانی بمیرد و چهل مؤمن موحد بر جنازه او نماز بگذارند خدا شفاعت آنان را در حق او می پذیرد. (1)» «چه، مسلم است که شفاعت چهل مؤمن به هنگام اقامه نماز بر میت، جز دعای آنان در حق او چیزی نیست.

. [ما من رجل مسلم يموت فيقوم علي جنازه أربعون رجلا لا يشركون بالله شيئاً، إلا شفّعهم الله فيه (صحیح مسلم، ۵۴/۳)].

با مروری به اوراق تاریخ، می بینیم که صحابه پیامبر از آن حضرت در زمان حیات ایشان درخواست شفاعت می کردند. ترمذی از انس بن مالک نقل می کند که می گوید: از پیامبر درخواست کردم در روز قیامت شفاعتم کند. پیامبر فرمود: چنین خواهم کرد. به او گفتم: کجا شما را پیدا کنم؟ فرمود: در کنار صراط (1).

با توجه به اینکه واقعیت استشفاع، چیزی جز درخواست دعا از شفیع نیست، وقوع نمونه هایی از این امر در عصر انبیا را می تون از خود قرآن به دست آورد:

1- فرزندان یعقوب، پس از فاش شدن گناهشان، از پدر خواستند از خداوند برای آنان طلب آمرزش کند. حضرت یعقوب نیز درخواست آنان را پذیرفت و به وعده خود در موعد مقرر عمل کرد (2).

2- قرآن کریم می فرماید: هرگاه افرادی از امت اسلامی که در حق خود ستم کرده اند، نزد پیامبر آمده و از او بخواهند برای آنان از خدا طلب آمرزش کند، آن گاه خود آنان استغفار کرده و پیامبر نیز برای آنان از درگاه الهی آمرزش خواهد، خداوند توبه شان را

1. سألتُ النبي أن يشفع لي يوم القيامة فقال أنا فاعل، قلت فأين أطلبك؟ فقال علي الصراط (سنن ترمذي، 4/2، باب ما جاء في شأن الصراط).

2. يوسف / 97): قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ قَالَ سَوْفَ اسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي

96

می پذیرد و رحمت خود را شامل آنان می کند (1).

3- همچنین درباره منافقین می فرماید: هرگاه به آنان گفته می شود بیاوید و از پیامبر بخواهید تا در حق شما استغفار کند، سرپیچی می کنند و استکبار میورزند (2). بدیهی است چنانچه روگردانی از طلب استغفار از پیامبر، که ماهیّتاً با طلب شفاعت یکسان است، نشانه نفاق و استکبار باشد، طبعاً انجام دادن آن نیز نشانه ایمان و خضوع در پیشگاه الهی خواهد بود.

ضمناً از آنجا که مقصود ما در بحث حاضر، اثبات جواز و مشروعیت درخواست شفاعت است، زنده بودن شخص شفیع در این آیات، ضروری به مقصد نمی زند. زیرا اگر درخواست شفاعت از زندگان شرک نباشد، طبعاً درخواست آن از میت نیز شرک نخواهد بود، چون حیات و موت شفیع، ملاک توحید و شرک نبوده و تنها چیزی که هنگام درخواست شفاعت از ارواح مقدسه ضروری است شنوایی آنها می باشد، که در مبحث توسل، وجود ارتباط مزبور و سودمندی آن ثابت شده است.

در اینجا باید توجه نمود که شفاعت خواستن مؤمنان و موحدان از پیامبران و اولیای الهی، با شفاعت خواستن بت پرستان

1. نساء / 64): وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا

2. منافقین / 5): وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُؤُسَهُمْ وَ رَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

97

از بتهای خویش، تفاوت بنیادین دارد. زیرا موحدان، با اذعان به دو مطلب اساسی، از اولیای الهی درخواست شفاعت می کنند:

1- مقام شفاعت، مقامی است مخصوص خدا و در اختیار او، چنانکه می فرماید: قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا (زمر / 44): بگو شفاعت، تماماً از آن خداست، و: مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ (بقره / 255): کیست که بدون اذن وی حق شفاعت داشته و شفاعتش مقبول و مؤثر باشد؟

2- شفیعیانی که موحدان دست التجا به سوی آنان دراز می کنند، بندگان مخلص خدا هستند که به پاس تقرب در درگاه الهی، دعایشان به هدف اجابت می رسد.

با توجه به این دو شرط، تفاوت اساسی موحدان با مشرکان عصر بعثت در امر شفاعت روشن می گردد:

اولاً: مشرکان برای شفاعت آنها هیچ نوع قید و شرطی قائل نبودند؛ تو گویی خدا حق خود را به بتهای کور و کر تفویض کرده است! در حالی که موحدان، به رهنمود قرآن، مقام شفاعت را یکسره از آن خدا دانسته و پذیرش شفاعت شافعین را، منوط به اذن و رضای الهی می دانند.

ثانیاً: مشرکان عصر پیامبر بت ها را عبادت می کردند و می گفتند: «لا نعبدکم الا ليقربونا الي الله» (و اعتقاد داشتند این موجودات بی جان، سهمی از ربوبیت و الوهیت هستی را بر عهده دارند! حال آنکه موحدان، پیامبران و امامان را بندگان و ارسته خدا شمرده و

پیوسته به این کلام مترنمند که...: «عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» و «... عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ» (و هیچ گاه شفیعان خود را معبود خود نمی دانند. ببین تفاوت ره از کجا است تا کجا!)

بنابراین، استدلال به آیاتی که شفاعت خواهی مشرکان از بتهای را نفی می کند بر نفی طلب شفاعت از اولیاء الهی، کلامی کاملاً بی پایه و قیاسی نابجا خواهد بود.

زیارت قبور

زیارت قبور مؤمنان، خصوصاً زیارت بستگان و آشنایان، یکی از مستحبات است که آثار سازنده ای دارد، زیرا مشاهده وادی آرام قبرستان که چراغ زندگی انسانها در آنجا به خاموشی گراییده، دل و جان را تکان می دهد، و برای انسانهای عبرت آموز درس عبرت می شود و با خود می گویند: این زندگی موقت که پایان آن پنهان شدن در زیر خروارها خاک است ارزش تلاشهای ناروا را ندارد. و سرانجام این افراد در برنامه زندگی خود تجدید نظر می کنند و تحولی در روح و روان آنها پدید می آید، پیامبرگرامی(صلی الله علیه وآله وسلم (در حدیثی به این نکته اشاره کرده و می فرماید: «زُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تَذَكَّرُكُمْ الْآخِرَةَ» (1) «قبرها را زیارت کنید، زیرا یادآور سرای دیگر می باشد.

. 1 سنن ابن ماجه، ج 1، باب ما جاء في زيارة القبور، ص 113.

گذشته از این، زیارت بزرگان دین، نوعی ترویج از دین و مقامات معنوی است، و توجه مردم به مدفن بزرگان، این فکر را تقویت می کند که معنویت آنان مایه این گرایش ها است، وگرنه صاحبان قدرت و مکنات که فاقد معنویت بوده اند، زیر خاک خفته و کسی به آنها توجهی ندارد.

رسول گرامی(صلی الله علیه وآله وسلم (در آخرین روزهای عمر خود به قبرستان بقیع رفت و درباره اصحاب قبور، طلب آمرزش کرد و فرمود: پروردگرم دستور داده است که به قبرستان بقیع بیایم و برای آنان طلب مغفرت کنم، آنگاه فرمود: هرگاه به زیارت آنان شتافتید بگویند: «السَّلَامُ عَلَي أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ يَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَفْتِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَا حِفْونَ» (1) «درود بر ساکنان این وادی از مؤمنان و مسلمانان، رحمت خدا بر گذشتگان از ما، و بازماندگان و ما به خواست خدا به شما می پیوندم.

در کتابهای حدیثی، زیارت قبور اولیاء الهی و پیشوایان دین به صورت یک مستحب مؤکد آمده و پیوسته ائمه اهل بیت(علیهم السلام (به زیارت رسول خدا، و دیگر امامان(علیهم السلام(می رفتند، و پیروان خود را بر انجام آن دعوت می نمودند.

توسل به پیامبر و امامان(علیهم السلام)

توسل به اسباب طبیعی و غیر طبیعی (به شرط اینکه، رنگ استقلال در تأثیر به خود نگیرند) عین توحید است. شکی نیست که انجام واجبات و مستحبات، همچون نماز و روزه و زکات و جهاد و غیره در راه خدا، همگی وسایل معنوی بی هستند که انسان را به سر منزل مقصود، که همان تقرب به خداوند است می رسانند. انسان در پرتو این اعمال، حقیقت بندگی را می یابد و در نتیجه به خدا نزدیک می شود. ولی باید توجه نمود که وسایل غیر طبیعی، منحصر به انجام امور عبادی نیست، بلکه در کتاب و سنت یک رشته وسایل معرفی شده که توسل به آنها استجاب دعا را به دنبال دارد که ذیلاً برخی از آنها را یادآور می شویم:

1- توسل به اسماء و صفات حسنی الهی که در کتاب و سنت وارد شده است، چنانکه می فرماید: *وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا*(اعراف/ ۱۸۰): اسماء حسنی مخصوص خداوند است، پس

خداوند را به وسیله آنها بخوانید. در ادعیه اسلامی، توسل به اسماء و صفات الهی فراوان وارد شده است.

2- توسل به دعای صالحان که برترین نوع آن توسل به ساحت پیامبران و اولیای خاص خداوند است تا برای انسان از درگاه الهی دعا کنند.

قرآن مجید به کسانی که بر خویشان ستم کرده اند (گناهکاران) فرمان می دهد سراغ پیامبر روند و در آنجا هم خود طلب مغفرت کنند، و هم پیامبر برای آنان طلب آمرزش کند. و نوید می بخشد که: در این موقع خدا را توبه پذیر و رحیم خواهند یافت، می فرماید: *وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَعْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا*(نساء 64) / در آیه دیگر، منافقان را نکوهش می کند که چرا هرگاه به آنان گفته شود سراغ پیامبر بروند تا درباره آنان از خداوند طلب آمرزش کند، سرپیچی می کنند؟! می فرماید: *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّاْ رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ*(منافقون/ ۵).

از برخی از آیات بر می آید که در امتهای پیشین نیز چنین سیره ای جریان داشته است. فی المثل، به گفته قرآن، فرزندان یعقوب(علیه السلام) از پدر خواستند بابت گناهانشان از خدا برای آنان طلب آمرزش کند و یعقوب نیز درخواست آنان را پذیرفت و وعده استغفار داد: *يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ*(یوسف/ ۹۷ - ۹۸).

ممکن است گفته شود: توسل به دعای صالحان، در صورتی بی اشکال است که کسی که به او توسل می جویم در قید حیات باشد، ولی اکنون که انبیا و اولیا از جهان رخت بر بسته اند، چگونه توسل به آنان می تواند مفید و عین توحید باشد؟

در پاسخ به این سؤال یا ایراد، یادآور می شویم مؤثر و مفید بودن توسل دو شرط بیشتر ندارد:

1- فردی که به وی توسل می جویند، دارای علم و شعور و قدرت باشد.

2- میان توسل جویندگان و او ارتباط برقرار باشد.

و در توسل به انبیا و اولیایی که از جهان درگذشته اند، هر دو شرط فوق (درک و شعور، و وجود ارتباط میان ما و آنان) به دلایل روشن عقلی و نقلی، تحقق دارد.

وجود حیات برزخی یکی از مسایل مسلم قرآنی و حدیثی است در جایی که، به گفته قرآن، شهدای راه حق حیات و زندگی دارند، مسلماً پیامبران و اولیای خاص الهی - که بسیاری از ایشان خود نیز شهید شده اند - از حیات برتر و بالاتری برخوردارند.

بر وجود ارتباط میان ما و اولیای الهی دلایل بسیاری در دست است که برخی را ذیلاً یادآور می شویم:

1- همه مسلمانان در پایان نماز شخص پیامبر گرامی (صلی الله علیه و آله وسلم) را خطاب قرار داده و می گویند: السَّلَامُ عَلَیْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ؛ آیا آنان برآستی کار «لغوی» انجام

104

می دهند و پیامبر این همه سلام را نمی شنود و پاسخی نمی دهد؟!

2- پیامبر گرامی در جنگ بدر دستور داد اجساد مشرکان را در چاهی ریختند. سپس خود با همه آنان سخن گفت. یکی از یاران رسول خدا عرض کرد: آیا با مردگان سخن می گویند؟ (پیامبر) صلی الله علیه و آله وسلم (فرمود: شماها از آنان شنواتر نیستید(1)).

3- رسول گرامی (صلی الله علیه و آله وسلم) (کراراً به قبرستان بقیع می رفت و به ارواح خفتگان در قبرستان چنین خطاب می کرد: السَّلَامُ عَلَیْ أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ. و براساس روایتی دیگر می فرمود: السَّلَامُ عَلَیْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ(2)).

4- امیر مؤمنان (علی) علیه السلام (آنگاه که پیامبر را غسل می داد به او چنین گفت: «بأبي أنت و أمي يا رسول الله لقد إنقطع بموتك ما لم ينقطع بموت غيرك من النبوة و الأنبياء و أخبار السماء... بأبي أنت و أمي اذكرنا عند ربك و اجعلنا من بالک(3)» «پدر و مادرم فدای تو باد ای رسول خدا، با مرگ تو چیزی (وحی) منقطع گردید، که با مرگ دیگران منقطع نگردیده بود. ما را نزد پروردگارت یاد کن...

1 صحیح بخاری، ج ۵، باب قتل ابی جهل، سیره ابن هشام: ۲۸۲/۲ و غیره.

2 صحیح مسلم، ج ۲، باب ما يقال عند دخول القبر.

3 نهج البلاغه، بخش خطبه ها، شماره ۲۳۵.

105

بدعت چیست؟

« بدعت» در لغت به معنی کار نو و بی سابقه ای است که بیانگر نوعی حسن و کمال درفاعل می باشد، چنانکه یکی از صفات خداوند «بدیع» است: بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ (بقره. 117) / مفهوم اصطلاحی بدعت نیز آن است که انسان چیزی را که جزو شریعت نیست، به آن نسبت دهد، و کوتاهترین عبارت برای تعریف اصطلاح بدعت آن است که بگوییم: إِذْخَالُ مَا لَيْسَ مِنَ الدِّينِ فِي الدِّينِ.

بدعت گذاري در دين از گناهان كبيره بوده و در حرمت آن هيچ ترديدی نيست. پيامبر اكرم(صلي الله عليه وآله وسلم (فرمود): «كُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ (1)» نکته مهم در مسأله بدعت، تنها اين است كه مفهوم بدعت به صورتي روشن تبیین شود تا بدعت از غير آن تمیز داده شود در اين زمينه، براي درك حقيقت بدعت، بایستی به دو

1. بحار الانوار: ۲۶۳/۲؛ مسند احمد: ۱۲۶/۴ - ۱۲۷.

مطلب توجه نمود:

1- بدعت، نوعی تصرف در دين، از طريق افزودن يا كاستن شريعت است. بنا بر اين، نوآوری هايی كه ربطی به دين و شريعت نداشته، بلكه به عنوان يك مسأله عرفی و عادي انجام گیرد، بدعت نخواهد بود (هرچند مشروع بودن آن مشروط به اين است كه ابداع و ابتكار مزبور در شرع محرم و ممنوع نباشد). في المثل، بشر از نظر مسكن و پوشاك و ديگر وسايل زندگي همواره دست به نوآوریهاي مي زند و بويژه در عصر ما بسياري از روشها و ابزارهاي معمول زندگي دگرگون شده و براي نمونه لباس ها و خوراك هاي جديد پديد آمده است. بدیهی است همه اينها يك نوع بدعت (به معني نوآوری) بوده، ولي ارتباط به بدعت در شرع ندارد. تنها، چنانكه گفتيم، حلال بودن آنها و استفاده از آنها مشروط به اين است كه مخالف با احكام و موازين شرع نباشد.

مثلا، اختلاط زن و مرد بدون حجاب در مجالس و محافل، كه از ارغمانهاي فاسد غرب مي باشد، حرام است ولي بدعت نيست؛ زيرا كساني كه در اين محافل شركت مي كنند، اين كار را به عنوان يك عمل مشروع اسلام بر آن صحنه نهاده انجام نمي دهند، بلكه احياناً با اعتقاد به اينكه امری مخالف شرع است، روي عدم مبالاات تن به اين كار مي دهند. لذا گاه تنبّه یافته و تصميم جدي مي گيرند كه ديگر در آن مجالس شركت نوزند.

و يا چنانچه ملتي روز يا روزهايي را براي موسم شادي و

گردهمآيي معين كنند، اما نه به اين قصد كه شرع چنين دستوري داده است، چنين كاري بدعت نيست، هرچند بایستی حلیت و حرمت آن از جهات ديگر مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

از اينجا روشن مي شود كه بسياري از نوآوریهاي بشري در زمينه هنر، ورزش، صنعت و غيره از قلمرو بدعت اصطلاحي بيرون بوده، و آنچه درباره آنها مطرح است مسأله حلال و حرام بودن آن ها از جهات ديگر است كه خود ملاك و مقياس خاص خویش را دارد.

2- اساس بدعت در شرع به اين نكته باز مي گردد كه چيزي را به عنوان يك امر شرعي به كار برند، در حالي كه براي مشروعيت آن، اصل يا ضابطه اي در شرع وجود نداشته باشد؛ ولي هرگاه كاري را كه انسان به عنوان يك عمل ديني انجام مي دهد، دليل شرعي يي (به صورت خاص، يا كلي و عام) بر مشروعيت آن وجود داشته باشد، آن عمل بدعت نخواهد بود. از اين روست كه علامه مجلسي، عالم بزرگ شيعي، مي گوید: «الْبَدْعَةُ فِي الشَّرْعِ مَا حَدَّثَ بَعْدَ الرَّسُولِ [بما آتاه من الدين] وَ لَمْ يَكُنْ فِيهِ نَصٌّ عَلَيَّ الْخُصُوصِ وَ لَا يَكُونُ دَاخِلًا فِي بَعْضِ الْعُمُومَاتِ: (1)» بدعت در شرع چيزي است كه پس از رسول گرامي حادث شده و دليل شرعي خاص يا عامي نيز بر جواز آن در كار نباشد.

ابن حجر عسقلانی، دانشمند مشهور اهل سنت، نیز می گوید: «البدعة ما أحدث و ليس له أصل في الشرع، و ما كان له أصل يدلّ عليه الشرع فليس ببدعة: (1)» بدعت چیزی است که (پس از پیامبر) پدید آمده باشد و دلیلی حاکی از جواز آن در شریعت یافت نشود؛ و آن چیزی که دلیل و ریشه ای در دین دارد، بدعت نخواهد بود.

بنابر این، هرگاه عملی را که به شرع نسبت می دهیم مستند به دلیلی خاص یا ضابطه ای کلی در شرع باشد، مسلماً بدعت نخواهد بود. صورت نخست (وجود دلیل خاص) نیاز به بیان ندارد. مهم توضیح قسمت دوم است، زیرا چه بسا ممکن است یک عمل ظاهراً حالت نوآوری داشته و در تاریخ اسلام بی سابقه باشد ولی معنأً تحت ضابطه ای قرار گیرد که شرع اسلام آن را به صورت کلی پذیرفته است. به عنوان نمونه، می توان از سربازگیری عمومی یاد کرد که امروزه در نوع کشورها اجرا می شود. دعوت جوانان به خدمت زیر پرچم به عنوان وظیفه دینی، هرچند حالت نوآوری دارد، ولی چون یک اصل و قاعده دینی پشتیبان آن است بدعت نخواهد بود. زیرا قرآن می فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال، 60) / بدهی است بر اثر تحولات جهانی، آموزش عمومی رزمی برای جوانان موجب آمادگی بیشتر در مقابل دشمن مترصد و گوش بزننگ است و عمل به روح آیه شریفه، در عصر ما،

1. افتح الباری: ۱۵۶/۵، ۹/۱۷.

مقتضی همین امر است.

از بیان فوق، بسیاری از شبهات واهی حل می شود. برای نمونه، انبوه مسلمانان جهان روز میلاد پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) را جشن می گیرند و گروهی این امر را بدعت می نامند! در حالیکه، طبق آنچه گفتیم، هرگز ملاک بدعت بر آن صادق نیست. زیرا استحباب اظهار محبت به پیامبر گرامی اسلام و خاندان او - سلام الله علیهم اجمعین - یکی از اصول مسلم اسلام است که این گونه جشنهای مذهبی جلوه و مظهری از آن اصل کلی است. پیامبر گرامی (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود: «لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ وَ أَهْلِهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ: (1)» «هیچکدام از شما مؤمن نخواهد بود، مگر آنکه من نزد او از خانواده وی و تمامی مردم، محبوبتر باشم.

همانگونه که یادآور شدیم، بدعت بودن عمل در صورتی است که برای آن مدرک صحیحی در شرع (به صورت خاص یا عام) وجود نداشته باشد، و باید توجه نمود که روایات ائمه اهل بیت (علیهم السلام)، به حکم حدیث متواتر «ثقلین»، از مصادر شریعت و دلایل احکام دینی به شمار می رود. و هرگاه حضرات معصومین سلام الله علیهم اجمعین بر جواز یا منع چیزی تصریح کنند، پیروی از گفتار آنان پیروی از دین بوده و مشمول عنوان بدعت گذاری در دین نخواهد بود.

1. جامع الأصول ۲۳۸/۱.

تقیه به حکم عقل واجب است

یکی از تعالیم قرآن این است که، در مواردی که جان و عرض و مال یک فرد مسلمان در اثر اظهار عقیده به خطر خواهد افتاد می تواند عقیده خود را کتمان کند. در اصطلاح شرعی به این امر «تقیه» گفته می شود. جواز تقیه، نه تنها مدرک شرعی دارد، بلکه عقل و خرد نیز بر درستی و لزوم آن در شرایط خاص گواهی می دهد. چه، از یک طرف حفظ جان و مال و آبرو لازم است، و از طرف دیگر عمل بر وفق عقیده یک وظیفه دینی است. اما در مواردی که اظهار عقیده جان و مال و آبروی شخص را به خطر می افکند و این دو وظیفه عملاً با هم تزاخم و اصطکاک می یابند، طبعاً حکم خرد آن است که انسان وظیفه و تکلیف مهمتر را بر دیگری مقدم بدارد. در حقیقت، تقیه سلاح ضعیف در مقابل اشخاص قدرتمند و بی رحم است، و پیداست که اگر تهدیدی در کار نباشد، انسان نه عقیده خویش را کتمان می کند و نه برخلاف

اعتقاد خود عمل می نماید.

قرآن در مورد عمار یاسر (و کسانی که اصولاً در چنگ کافران گرفتار شده و به رغم ایمان استوار قلبی خویش، صورتاً برای تخلص آنان لفظ کفر را بر زبان جاری می کنند) چنین می فرماید: *مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مِنْ أَكْرَهٍ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ* (نحل: 106) / کسی که پس از ایمان به خدا کفر ورزد (به سزای عمل خود می رسد) مگر کسی که از روی ناچاری و اجبار اظهار کفر کند، ولی قلبش به ایمان، قرص و محکم باشد.

در آیه دیگر می فرماید: *لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَ يُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ إِلَيَّ اللَّهُ الْمَصِيرُ* (آل عمران/ ۲۸): (روا نیست مؤمنان کافران را به جای مؤمنان و لی خود گیرند، و هر کس چنین کند پیوند خویش را با خداوند گسسته است؛ مگر اینکه خود را (برای ایمنی از شر آنها) در حصن و حفاظ تظاهر به قبول ولایتشان قرار دهد. خداوند شما را از مخالفت با خویش بر حذر می دارد و بازگشت همگان به سوی خدا است.

مفسران قرآن در شرح این دو آیه، همگی اصل تقیه را اصلی مشروع دانسته اند(1).

1. تفسیر طبری: ۱۵۳/۳؛ تفسیر رازی: ۱۱۳/۸؛ تفسیر نسفی، در حاشیه تفسیر خازن؛ 1/271: روح المعانی: ۱۲۱/۳؛ مجمع البیان: ۳/... و ۴۳۰/۱.

اصولاً هر کس مطالعه مختصری در تفسیر قرآن و فقه اسلامی داشته باشد می داند که اصل تقیه از اصول اسلامی است و نمی توان آیات یاد شده در فوق و نیز عمل مؤمن آل فرعون و کتمان ایمان خویش و اظهار خلاف آن را (غافر/ ۲۸) نادیده گرفت. و تقیه را به طور کلی منکر شد.

ضمناً در خور ذکر است که هر چند آیات تقیه در مورد تقیه از کافران وارد شده، ولی ملاک آن، که همان حفظ جان و عرض و مال مسلمین در شرایط خاص و ناگوار است، اختصاص به کافران ندارد، و اگر اظهار عقیده و یا عمل شخص بر وفق آن، نزدیک فرد مسلمان نیز موجب خوف شخص بر جان و مال و عرض خویش باشد، تقیه در این مورد حکم تقیه از کافر را خواهد داشت. این سخنی است که دیگران نیز به آن تصریح کرده اند. رازی می گوید: مذهب شافعی این است که هرگاه وضع مسلمانان در میان خود همان حالتی را به خود گرفت که مسلمانان در میان کفار (حرابی) دارند، تقیه برای حفظ جان جایز است. همچنین تقیه منحصر به ضرر جانی نبوده و حتی ضرر مالی نیز مجوز تقیه است؛ زیرا احترام مال مسلمان هم مانند احترام خون مسلمان است، و اگر کسی در راه آن کشته شود، شهید می باشد(1).

نیز حرام است، و انسان در آن شرایط نباید به بهانه اینکه جان و مال وی به خطر می افتد تقیه کند. گروهی تصور می کنند که شیعه مطلقاً تقیه را واجب می داند، در حالی که این تصور غلط بوده و روش پیشوایان شیعه هرگز چنین نبوده است. زیرا آنان با در نظر گرفتن شرایط و رعایت مصالح و مفاسد، در هر زمانی راهی خاص و مناسب را انتخاب می کردند و لذا می بینیم که گاه تقیه نکرده و جان و مال خود را در راه اظهار عقیده فدا می کردند.

اصولاً پیشوایان معصوم شیعه غالباً به وسیله شمشیر یا زهر جفای دشمنان به شهادت رسیده اند، در حالی که یقیناً اگر آنان به حاکمان عصر خویش چهره خوش نشان می دادند، قدرتمندان حاکم چه بسا بزرگترین و عالی ترین مقامات را نیز در اختیار آنان می نهادند؛ ولی آنها خوب می دانستند که تقیه فی المثل در برابر یزید مایه نابودی دین و محو مذهب است.

در شرایط کنونی نیز برای رهبران دینی مسلمین دو نوع تکلیف وجود دارد: در شرایطی راه تقیه را در پیش گیرند؛ و در شرایط دیگر، که اساس دین در خطر است، جان به کف گرفته به استقبال مرگ روند.

در پایان یادآور می شویم که در تعلیم و تبیین معارف و احکام دینی، تقیه موردی نخواهد داشت، که مثلاً دانشمندی کتابی را بر اساس تقیه بنویسد و عقاید انحرافی و خلاف راه، به عنوان عقاید شیعه، در جامعه منتشر سازد! به همین جهت است که می بینیم در

طول تاریخ شیعه، هیچ گاه کتابی در زمینه عقاید و احکام بر اساس تقیه نوشته نشده است، بلکه علمای شیعه در سخت ترین شرایط نیز عقیده خویش را اظهار داشته اند. البته ممکن است در میان آنان پیرامون اصل یا مسأله ای خاص اختلاف نظر وجود داشته باشد، ولی هرگز در طول تاریخ یک بار هم اتفاق نیفتاده که دانشمندان شیعه رساله یا کتابی را - به بهانه تقیه - بر خلاف آراء و عقاید مسلم این مذهب بنویسند.

در اینجا، به کسانی که فهم و هضم تقیه برای آنان سنگین بوده و تحت تأثیر تبلیغات سوء دشمنان شیعه قرار دارند، اکیداً توصیه می کنیم که یک دوره تاریخ شیعه را در عهد امویان و عباسیان، و حتی عثمانیها در ترکیه و شامات، مطالعه کنند تا بدانند که این گروه برای دفاع از عقیده و پیروی از اهل بیت(علیهم السلام) چه بهای گزافی را پرداخته اند، چه قربانیهایی داده، و چه مصایب تلخی را تحمل کرده اند، تا آنجا که حتی از خانه و کاشانه خود به کوهها پناه برده اند.

شیعیان، با وجود رعایت تقیه، چنین وضعی داشتند، حال اگر این اصل را رعایت نمی کردند چه وضعی پیش می آمد؟! و برآستی آیا در آن صورت اثری از تشیع در جهان باقی می ماند؟!!

اصولاً باید توجه داشت که، اگر نکوهشی در تقیه هست در اصل متوجه مسیبان آن است. کسانی مستوجب نکوهشند که به جای اجرای عدل و رأفت اسلامی، سخت ترین و کشنده ترین اختناقهای سیاسی و مذهبی را بر پیروان عترت نبوی(علیهم السلام) تحمیل می کردند و

در حال حاضر هم می‌کنند نه کسانی که از روی ناچاری برای حفظ جان و مال و ناموس خویش به تقیه پناه می‌برند! و شگفت اینجاست که برخی کسان، به جای نکوهش مسببان تقیه یعنی ظالمان، تقیه‌کنندگان، یعنی مظلومان را نکوهش کرده و متهم به نفاق می‌کنند! حال آنکه فاصله «نفاق» با «تقیه» از زمین تا آسمان است: منافق، کفر را در دل خویش پنهان کرده و در ظاهر ابراز ایمان می‌کند، در حالی که مسلمان در حال تقیه، قلبی لبریز از ایمان دارد و صرفاً به علت ترس از آزار طاقت فرسای ظالمان، اظهار خلاف می‌نماید.

محبت به اهل بیت(علیهم السلام) (و تکریم آنان)

مهرورزیدن و دوست داشتن پیامبر و خاندانش یکی از اصول اسلام است که قرآن و سنت بر آن تأکید دارند. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تُرَضُّوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (توبه: 24) بگو اگر پدران و فرزندان و برادران و همسران و بستگان شما و اموالی که بدست آورده‌اید و تجارتی که از کساد آن بیم دارید و مسکن‌های مورد پسند شما، در نظرتان از خداوند و پیامبرش و جهاد در راهش محبوب‌تر است، در انتظار این باشید که خداوند عذابش را بر شما نازل کند، و خداوند جمعیت نافرمان‌بردار را هدایت نمی‌کند.

و در آیه دیگر می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ»

تَصَرُّوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (اعراف: 157) کسانی که به او ایمان آورده‌اند و او را تکریم کرده و کمک نموده‌اند و از نوری که بر وی فرود آمده پیروی کرده‌اند، رستگارانند.

خدا در این آیه برای رستگاران چهار ویژگی می‌شمارد:

1- ایمان به پیامبر (آمَنُوا بِهِ).

2- تعزیز و تکریم او (عَزَّرُوهُ).

3- یاری کردن او (تَصَرُّوهُ).

4- پیروی از نوری (قرآن) که نازل شده است (وَ اتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ)

با توجه به اینکه یاری کردن پیامبر در ویژگی سوم آمده است، قطعاً مراد از (عَزَّرُوهُ) در ویژگی دوم همان تکریم و تعظیم پیامبر است، و مسلماً، تکریم پیامبر مخصوص دوران حیات او نیست، همچنانکه ایمان به وی که در آیه وارد شده، چنین محدودیتی ندارد.

درباره محبت به خاندان رسالت کافی است که قرآن آن را به صورت پاداش رسالت ذکر کرده و می‌فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (شوری/ 23): بگو من برای ادای رسالت خدا از شما پاداشی نمی‌طلبم، جز محبت و رزیدن به بستگان و نزدیکانم.

محبت و تکریم نسبت به پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) (نه تنها در قرآن

آمده، بلکه در احادیث اسلامی نیز بر آن تأکید شده است، که دو نمونه آن را یادآور می‌شویم:

1- رسول اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) فرمود: «لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ عَنْدَهُ أَحَبَّ مِنْ وُلْدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ: (1)». «هرگز یک نفر از شما مؤمن واقعی نخواهد بود، مگر اینکه من برای او از فرزندان او و همه مردم محبوبتر باشم.

2- در حدیث دیگر می‌فرماید: ثلاث من كُنَّ فِيهِ ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ: من كان لا شيء أحبُّ إليه من الله ورسوله، و مَنْ كان لئِنُ يُحْرَقَ بالنَّارِ أَحَبَّ إليه مِنْ أَنْ يَرْتَدَّ عَنْ دِينِهِ، و مَنْ كان يُحِبُّ اللهَ وَ يَبْغِضُ اللهَ: (2) «سه چیز است که هرکس دارای آن باشد، مزه ایمان را چشیده است:

1- آن کس که چیزی برای او از خدا و رسولش محبوب تر نباشد.

2- آن کس که سوخته شدن در آتش برای او محبوبتر از خروج از دین باشد.

3- آن کس که دوستی و دشمنی او برای خدا باشد.

محبت خاندان پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) (نیز در احادیث اسلامی مورد تأکید واقع شده است که برخی را یادآور می‌شویم:

1. کنز العمال: ج ۱، ص ۷۰ و ۷۲ و جامع الاصول: ج ۱، ص ۲۳۸.

2. کنز العمال: ج ۱، ص ۷۰ و ۷۲ و جامع الاصول: ج ۱، ص ۲۳۸.

1- پیامبر گرامی(صلي الله عليه وآله وسلم) فرمود: «لا يؤمن عبد حتى يكون أحبَّ إليه من نفسه و تكون عترتي أحبَّ إليه من عترته، و يكون أهلي أحبَّ إليه من أهله: (1)» «مؤمن به شمار نمی‌آید بنده ای مگر اینکه مرا بیش از خود دوست بدارد، و فرزندان مرا بیش از فرزندان او، و خاندان مرا فزون از خاندان خود، دوست بدارد.

2- در حدیث دیگر درباره عترت خود می‌فرماید: «مَنْ أَحَبَّهُمْ أَحَبَّهُ اللهُ وَ مَنْ أَبْغَضَهُمْ أَبْغَضَهُ اللهُ: (2)» «هرکس آنها را دوست بدارد، خدا را دوست داشته و هرکس آنها را دشمن بدارد، خدا را دشمن داشته است.

تا این جا با دلایل و جوب مهر ورزیدن به پیامبر و عترتش و تکریم آنان آشنا شدیم، اکنون سؤال می‌شود:

1- سودی که امت از مهر ورزیدن به پیامبر و عترت او می‌برد چیست؟

2- شیوه مهر ورزی و تکریم نسبت به پیامبر و خاندان او چیست؟

درباره مطلب نخست یادآور می‌شویم: محبت به انسان با کمال و با فضیلت، خود نردبان صعود به سوی کمال است، هرگاه انسانی

1. مناقب الامام امیر المؤمنین تألیف حافظ محمد بن سلیمان کوفی ج ۲ ح ۶۱۹ و ۷۰۰ و بحار الانوار ج ۱۷ ص ۱۳، علل الشرایع باب ۱۱۷ ح ۳.

فردی را از صمیم دل دوست بدارد، کوشش می کند خود را با او همگون سازد و آنچه که مایه خرسندی او است انجام داده، و آنچه او را آزار می دهد ترک نماید.

ناگفته پیداست وجود چنین روحیه ای در انسان مایه تحول بوده و سبب می شود که پیوسته راه اطاعت را در پیش گیرد و از گناه بپرهیزد. کسانی که در زبان اظهار علاقه کرده ولی عملاً با محبوب خود مخالفت میورزند، فاقد محبت واقعی می باشند، امام صادق(علیه السلام) بر این موضوع با دو بیت استدلال کرد و فرمود:

تعصي الإلهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حَبَّهُ *** هذا لِعُمري في الفعالِ بديعُ

لو كان حُبُّكَ صادقاً لأطعته *** إنَّ المُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مطيعُ (1)

«خدا را نافرمانی می کنی و اظهار دوستی می نمایی، به جانم سوگند، این کار شگفتی است. اگر در ادعای خود راستگو بودی او را اطاعت می کردی، زیرا که محب مطیع محبوب خود می باشد.»

اکنون که برخی از ثمرات مهر ورزی به پیامبر و خاندان او روشن شد، باید به شیوه ابراز آن بپردازیم: مسلماً مقصود حب درونی بدون هیچ گونه بازتاب عملی نیست، بلکه مقصود مهری است که در گفتار و رفتار انسان بازتاب مناسبی داشته باشد.

شکی نیست که یکی از بازتابهای محبت به پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) و

خاندان او پیروی عملی از آنان است، چنان که اشاره شد، ولی سخن در دیگر بازتابهای این حالت درونی است، و اجمال آن این است که هر گفتار یا رفتاری که در نظر مردم نشانه محبت و وسیله گرامی داشت افراد به شمار می رود، مشمول این قاعده می باشد، مشروط بر اینکه، با عمل مشروع او را تکریم کنند، نه با عمل حرام.

بنابراین، گرامی داشت پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) و خاندان او در هر زمان - خصوصاً در سالروز ولادت یا وفات - یکی از شیوه های ابراز محبت و گرامی داشت مقام و منزلت آنان است و آیین بنده در روزهای ولادت و روشن کردن چراغ و برافراشتن پرچم و تشکیل مجلس برای ذکر فضایل و مناقب پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) یا خاندان او، نشانه محبت به آنان و وسیله ابراز آن به شمار می رود و به این خاطر تجلیل پیامبر در ایام ولادت یک سنت مستمر، در میان مسلمانان بوده است.

دیار بکری در کتاب «تاریخ الخمیس» می نویسد: مسلمانان پیوسته ماه ولادت پیامبر را گرامی داشته و جشن می گیرند و اطعام می کنند و به فقرا صدقه می دهند اظهار شادمانی می نمایند و سرگذشت ولادت او را بیان

می‌کنند، چه بسا کراماتی برای آنان ظاهر می‌شود. عین این سخن را عالم دیگری به نام ابن حجر عسقلانی در کتاب خود آورده است (1).

1 المواهب اللدنیة، ج ۲۱، ص ۲۷، تاریخ الخمیس، ج ۱، ص ۲۲۳.

از بیان گذشته فلسفه سوگواری برای پیشوایان دینی نیز روشن می‌گردد، زیرا هر نوع ترتیب مجلس برای ذکر مصائب آنان نوعی اظهار محبت و مهر ورزیدن است، اگر یعقوب سالیان درازی بر فقدان عزیزش یوسف گریه کرد و اشک ریخت (1) ریشه آن، علاقه باطنی او به فرزندش بود، پس هرگاه علاقمندان به خاندان رسالت در پرتو مهری که به آنان دارند، در روزهای درگذشت و شهادت آنان، اشک بریزند چه اشکالی دارد.

اصولا تشکیل مجلس برای فقدان عزیزان کاری است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) آن را در جنگ احد پی ریزی کرد آنگاه که از گریه زنان انصار بر شهدای احد آگاه گشت، و به یاد عموی بزرگوار خود افتاد و فرمود: «وَلَكِنَّ حَمَزَةَ لَا يَوَاكِي لَه: (2) «ولی کسی بر حمزه گریه نمی‌کند». وقتی یاران پیامبر علاقه رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) را به برپایی مجلس عزا برای عمویش احساس کردند، از زنان خود خواستند تا مجلسی برپا کرده و بر عموی پیامبر سوگواری کنند. مجلس تشکیل شد، و رسول اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) از ابراز عواطف آنان تقدیر، و در حق آنان دعا کرد، و فرمود: «رَحِمَ اللهُ الْأَنْصَارَ»، سپس از سران انصار خواست از زنان بخواهند تا به خانه‌های خود باز گردند (3).

1 یوسف / ۱۸۴.

2 سیره ابن هشام: ۹۹/۱.

3 مدرک قبل، و مقریزی در امتناع الأسماع: ۱۶۴/۱۱.

گذشته از این، سوگواری برای پیامبر و امامان و شهیدان راه حق، فلسفه دیگری نیز دارد و آن اینکه بزرگداشت یاد آنان مایه حفظ مکتب آنهاست، مکتبی که اساس آن را فداکاری در راه دین و تن ندادن به ذلت و خواری تشکیل می‌دهد. و منطق آنان این است که «مرگ سرخ به از زندگی ننگین است» و از این رو است که در هر عاشورای حسینی این منطق احیاء می‌گردد و ملت‌ها از نهضت او، درس آموخته و می‌آموزند.

مطلب دیگر اینکه خردمندان جهان در نگهداری آثار نیاکان خود کوشا بوده و آن را تحت عنوان «میراث فرهنگی» از گزند روزگار حفظ می‌کنند، و با صرف هزینه‌هایی، به عنوان آثار ملی و یا مفاخر گذشتگان از آن حراست می‌نمایند، زیرا آثار گذشتگان حلقه اتصال بین قدیم و جدید بوده و حرکت ملت‌ها را در سیر ترقی و تعالی به روشنی بیان می‌کند.

مسلمانان براساس همین رسم در طول تاریخ، آثار به جا مانده از رسول گرامی (صلی الله علیه و آله وسلم) و فرزندان او را از گزند روزگار حفظ کرده‌اند، و می‌گویند: شخصیتی الهی فزون از چهارده قرن قبل به مقام نبوت برگزیده شد، و با برنامه بسیار مترقی به اصلاح جامعه پرداخت و تحولی عمیق که هم اکنون مردم جهان از آن بهره‌مندند پدید آورد پس حفاظت زادگاه او، محل عبادت و نیایش او، نقطه‌ای که در آنجا به پیامبری برانگیخته شده و نقاطی که در آنجا به سخنرانی پرداخت، و مناطقی که در آنجا به دفاع شرافتمندانه دست

زده و صدها علائم و آثار او وظیفه تمام مسلمانان جهان است و باید در حفظ این آثار بکوشند، و لوحه هایی بر آنها نصب کنند.

أَمَّا مُتَأَسِّفَانَهُ وَهَابِيَانَهُ بِهَ إِينِ أَصْلِ عَقْلَانِي وَ خِدَاطِسِنْدِ عَمَلِ نَمِي كَنَنْدِ وَ بَه جَايِ اِينِكِه در راه بقاء این آثار بکوشند
 آنها را محو مي نمايند؟!!!

وضو

همگي مي دانيم كه وضو يكي از مقدمات نماز است. در سوره مباركه مائده مي خوانيم: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَ امْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ (مائده/ ۶):
 اي افراد با ايمان هرگاه براي نماز بپا خاستيد صورت و دستهاي خود را تا آرنج بشوييد و سر و پاها را تا كعبين مسح كنيد.

در جمله نخست) وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ (لفظ «أيدي» به كار رفته كه جمع «يد» است و از آنجا كه اولا كلمه يد در زبان عربي استعمالات مختلفی داشته و گاه به انگشتان دست، گاه به انگشتان تا مچ، گاه به انگشتان تا آرنج، و گاه به كل دست از سر انگشتان تا كتف اطلاق مي شود، و ثانياً مقدار واجب شستن دست در وضو فاصله ميان مرفق تا سر انگشتان است، لذا قرآن لفظ) إِلَى الْمَرَافِقِ (را به كار برده تا مقدار واجب را بيان نمايد بنابر اين كلمه

«الي» در «الي المرافق» بيانگر مقدار «مغسول به» است، نه «كيفيت» غسل و شستشوي دست (كه مثلا از بالا به پايين صورت گيرد يا از پايين به بالا)، بلكه كيفيت شستشو مربوط به عرف و عادت مردم است كه معمولا هنگام نظافت از بالا به پايين مي شويند و امامان معصوم كه تفسير قرآن را از آنان بايد آموخت با نقل وضوي رسول خدا(صلي الله عليه وآله وسلم) (مسأله و جواب از بالا به پايين شستن را يادآور شده اند.

از اين رو شيعه اماميه معتقد است كه در هنگام وضو صورت و دستها را بايستي از بالا به پايين شست و خلاف آن را صحيح نمي داند.

مطلب ديگر، مسئله مسح پاها در وضو است. شيعه مي گويد بايد پاها را، مسح كرد، نه غسل؛ و دليل وي نيز به صورت خلاصه اين است كه ظاهر آيه ششم سوره مائده حاكي از آن است كه انسان نمازگزار به هنگام وضو دو وظيفه دارد: يكي شستن (در مورد صورت و دست) و ديگري مسح (در مورد سر و پاها). اين مطلب از تقارن و مقايسه دو جمله زير روشن مي شود:

1-) فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ)

2-) وَ امْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَ أَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ)

چنانچه ما اين دو جمله را به فرد عرب زباني كه ذهن او مسبوق به فتواي فقهي خاصي نباشد ارائه كنيم، بي ترديد خواهد گفت كه طيق اين آيه وظيفه ما نسبت به صورت و دست، شستن؛ و نسبت به

سرو پاها، مسح است.

از نظر قواعد ادبی، لفظ (أرجلكم) باید عطف بر کلمه (رؤوسکم) باشد که نتیجه آن همان مسح پاهاست، و نمی توان آن را بر جمله پیشین (و أیدیکم) عطف کرد که نتیجه آن شستن پاها می باشد. زیرا لازمه این امر آن است که میان معطوف (و أرجلكم) و معطوفاً علیه (و أیدیکم) جمله معترضه (فامسحوا برؤوسکم) قرار گیرد، که از نظر قواعد عربی مناسب نیست و مایه اشتباه در مقصود می باشد.

و روایات متواتر از ائمه اهل بیت حاکی است که وضو از دو چیز تشکیل یافته است: غَسْلَتَانِ وَ مَسْحَتَانِ؛ یعنی دو شستن و دو مسح کردن و امام باقر (علیه السلام) در حدیثی ضمن توضیح وضوی رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) نقل می کند که آن حضرت پاهای خود را مسح کرد.

در خور ذکر است که نه تنها ائمه اهل بیت در هنگام وضو پاها را مسح می کردند، بلکه گروهی از صحابه و تابعین نیز بر این رأی بودند، ولی بعدها به عللی نزد عدّه ای از مسلمانان مسح تبدیل به غسل گردید که مشروح آن در کتب فقهی آمده است.

128

حیّ علی خیر العمل

علمای شیعه امامیه به پیروی از حدیث هایی که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) و امامان معصوم (علیهم السلام) به آنها رسیده اتفاق نظر دارند که «حیّ علی خیر العمل» جزء اذان و اقامه است و بدون آن اذان و اقامه ناقص است.

و اهل تسنن هم قبول دارند که «حیّ علی خیر العمل» در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) در اذان گفته می شده است اما به استناد برخی روایات که به نظر شیعه بی اعتبار است می گویند این جمله از اذان نسخ شده است و از این رو آن را در اذان و اقامه نمی گویند.

و همچنین شیعه با استناد به روایات اهل بیت (علیهم السلام) می گوید جمله «الصلوة خیر من النوم» که اهل تسنن در اذان نماز صبح می گویند، جزء اذان نبوده و افزودن آن به اذان به عنوان اینکه جزء اذان می باشد بدعت و حرام است.

و اینکه شیعیان در اذان و اقامه جمله «اشهد ان علیاً ولی الله» و

129

امثال آن را می گویند نه به خاطر آن است که این جمله را جزء اذان و اقامه می دانند بلکه همانطور که فقهای شیعه فرموده اند این جمله جزء اذان و اقامه نیست و شیعیان با قصد جزئیت نمی گویند. بلکه به عنوان اظهار تشبّع و شعار شیعه گفته می شود و اشکالی هم ندارد.

130

دست بسته نماز خواندن

از مسائلی که میان شیعه و بخشی از اهل تسنن (نه همه آنها) اختلاف است مسأله قرار دادن دست راست را روی دست چپ و قرار دادن آن بالای ناف یا پایین ناف در حال ایستادن در نماز است

در فقه شیعه این کار حرام و بدعت بشمار آمده اما بخشی از اهل تسنن این کار را جائز یا مستحب می دانند.

دلیل شیعه گفتار امامان معصوم(علیهم السلام) است که به حکم حدیث ثقلین که پیشتر یاد شد برای همگان حجت است.

زراره از امام باقر(علیه السلام) نقل می کند که فرمود: بر تو باد به اقبال در نماز، و از قرار دادن دست راست روی دست چپ اجتناب کن. زیرا این عمل از کارهای مجوس است(1).

محمد بن مسلم از امام صادق(علیه السلام) (یا امام باقر) علیه السلام (نقل می کند که

1 وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۲۶۴ چاپ بیست جلدی.

131

به آن حضرت عرض کردم شخصی دست راستش را در حال نماز روی دست چپ خود می گذارد حضرت فرمود نباید این کار انجام شود(1).

و این رشد قرطبی که از علمای بزرگ اهل تسنن است گوید: روایات صحیحی ای از پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) وارد شده که در آنها خصوصیات نماز پیامبر ذکر شده اما از دست روی دست گذاشتن سخنی به میان نیامده است(2)...

1 وسائل الشیعه ۴/۱۲۶۴.

2 بدایة المجتهد ۱/۱۳۷.

132

آمین بعد از سوره حمد

از کارهایی که اهل تسنن در نماز انجام می دهند گفتن «آمین» بعد از خواندن سوره حمد در نماز است. اما شیعه نه فقط گفتن آن را جایز نمی داند بلکه گفتن آن را باطل کننده نماز و بدعت می داند و استدلال شیعه این است:

1- نماز از عبادات شرعی است که حدّ و حدود آن را خود پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) بیان کرده است و هیچ کس حق ندارد به دلخواه خود چیزی به آن بیافزاید یا از آن بکاهد.

و با مراجعه به روایاتی که در آنها کیفیت نماز پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) بیان شده معلوم می شود که از آمین گفتن یاد نشده است از جمله روایت ابوحمید ساعدی است که در سنن بیهقی ۲/۱۰۵ و سنن ترمذی حدیث ۳۰۴ یاد شده و در آن همه جزئیات نماز رسول خدا(صلی الله علیه وآله وسلم) ذکر شده و آمین گفتن بعد از سوره حمد در آن نیست.

133

2- اهل بیت پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) (که گفتار آنها برای همه حجت است به خاطر حفظ سنت رسول خدا(صلی الله علیه وآله وسلم) از تحریف و بدعت، شیعیان را از گفتن آمین باز داشته اند.

مرحوم شیخ کلینی به سند خود از امام صادق(علیه السلام) نقل می کند که فرمود: هرگاه پشت سر امام جماعت نماز می خواندی هنگامی که امام جماعت از خواندن سوره حمد فارغ شد بگو الحمد لله رب العالمین و آمین مگو. (1)

. [وسائل الشیعة ۴/۷۵۲]

سجده بر زمین

شیعه به پیروی از احادیث اهل بیت(علیهم السلام) سجده بر زمین و آنچه از زمین می روید را صحیح می داند و سجده مثلاً بر فرش را صحیح نمی داند و اینکه شیعیان یک قطعه خاک به نام «مهر نماز» همراه دارند و یا در مساجد برای نماز گزاران آماده شده است برای این است که همه جا سنگ یا خاک یا چیزی که سجده بر آن جایز باشد یافت نمی شود و نیز در روایات امامان معصوم(علیهم السلام) بیان شده که سجده بر خاک قبر امام حسین(علیه السلام) ثواب فراوان دارد و شیعه برای عمل به این روایات و انجام این مستحب به تربت سیدالشهدا(علیه السلام) سجده می کند.

یکی از دانشمندان گوید:

از مهمترین اسرار استحباب سجده بر تربت حضرت امام حسین(علیه السلام) این است که نماز گزار هر روز در اوقات پنج گانه نماز هنگامی که چشمش به تربت حسینی می افتد به یاد فداکاری های آن

حضرت و اصحاب و اهل بیت او می افتد و معلوم است که یادآوری این چنین الگوهای اگر مورد توجه خاص قرار گیرد اثر تربیتی معنوی عجیبی در انسان خواهد داشت.

یادآوری:

برخی از شیعیان در مدینه و مکه سجاده حصیری به همراه خود دارند و روی آن نماز می خوانند و بر آن سجده می کنند؛ این کار پیروی از رسول خدا(صلی الله علیه وآله) است. به این دو حدیث که در دو کتاب از کتابهای حدیثی معتبر اهل تسنن نقل شده است توجه کنید:

1- ابن عباس می گوید: «کان رسول الله(صلی الله علیه وآله) یصلی علی الخمره(1)» «پیامبر(صلی الله علیه وآله) بر «خمره» نماز می خواند.

ترمذی پس از نقل حدیث فوق می نویسد: الخمره: هو حصیر صغیر (خمره عبارت است از حصیر کوچک).

2- ابوسعید خدری می گوید: «دخلت علی النبی(صلی الله علیه وآله) فرأیته یصلی علی حصیر یسجد علیه (2)» بر رسول خدا وارد شدم، دیدم بر حصیری نماز می خواند، و بر همان سجده می کند.

بنابر این ممانعت برخی از مأموران و روحانیان سنی از این کار، و اینکه به شیعیان به خاطر این کار اعتراض می کنند دلیل بی اطلاعی آنان از کتابهای خودشان است.

1 سنن ترمذی ۲۰۷/۱ چاپ سلفیه.

2 صحیح مسلم ۴۵۸/۱، دارالفکر بیروت ۱۳۹۸ هـ.

جمع بین نمازهای ظهر و عصر و مغرب و عشاء

جمع بین نمازهای ظهر و عصر

و مغرب و عشاء

بر هر مسلمانی لازم است در شبانه روز پنج بار نماز بگذارد که اوقات شرعی آنها در قرآن و سنت بیان شده است: از ظهر تا غروب وقت نماز ظهر و عصر است؛ از مغرب تا نیمه شب وقت نماز مغرب و عشاء؛ و از طلوع فجر تا طلوع آفتاب نیز وقت نماز صبح.

شیعه آن طور که در کتب فقهی توضیح داده شده معتقد است از ظهر تا غروب و از مغرب تا نیمه شب وقت مشترک دو نماز است، جز اینکه به مقدار چهار رکعت از اول وقت، مخصوص نماز ظهر و به مقدار سه رکعت از اول وقت مخصوص نماز مغرب و به مقدار چهار رکعت از آخر وقت، مخصوص نماز عصر و عشاء می باشد. بنابراین، غیر از دو وقت اختصاصی مذکور، انسان می تواند هر دو نماز را در فاصله مزبور هر وقت خواست انجام دهد هر چند

بهتر آن است که آن ها را از هم جدا کند و هر یک را در وقت فضیلت خود انجام دهد.

امام باقر(علیه السلام) می فرماید: «إذا زالت الشمس دَخَلَ الوقتان الظهر والعصرُ وإذا غابت الشمسُ دخل الوقتان المغربُ والعشاءُ الآخرة: (1)» «آنگاه که خورشید به وسط آسمان رسید وقت انجام دادن نماز ظهر و عصر فرا می رسد و آنگاه که خورشید غروب کرد هنگام انجام نماز مغرب و عشاء فرا می رسد.

امام صادق(علیه السلام) می فرماید: «إذا زالت الشمسُ فقد دَخَلَ وقتُ الظهرِ والعصرِ جميعاً إلا ان هذه قبل هذه، ثم أنت في وقت منهما جميعاً حتي تغيب الشمس: (2)» «هنگامی که خورشید به حد زوال رسید وقت نماز ظهر و عصر فرا می رسد؛ جز آنکه نماز ظهر قبل از نماز عصر انجام می گیرد. آنگاه تو وقت داری که آن دو را در هر وقتی خواستی بخوانی تا زمانی که خورشید غروب کند.

امام باقر(علیه السلام) از پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) حکایت می کند که آن حضرت نماز ظهر و عصر را بدون هیچ عذر و علتی با هم به جای آورد(3).

اصولاً جواز جمع میان دو نماز در برخی از موارد، مورد اتفاق همه فقهای اسلام قرار دارد. در عرفه و مزدلفه همه فقها جمع میان

1 وسائل الشیعة: ج ۳، أبواب مواقیت، باب ۴، روایت ۱.

2 وسائل الشیعة: ج ۳، أبواب مواقیت، باب ۴، روایت ۴ و ۶.

3 وسائل الشیعة: ج ۳، أبواب مواقیت، باب ۴، روایت ۴ و ۶.

138

نماز ظهر و عصر یا مغرب و عشاء را جایز می دانند، همچنانکه گروه زیادی از فقهای اهل سنت جمع بین دو نماز را در سفر مجاز می شمردند. تمایز شیعه از دیگران آن است که با استناد به ادله فوق (در عین قبول افضلیت انجام نمازها در وقت فضیلت خویش) جمع میان دو نماز را مطلقاً جایز می دانند. حکمت این امر نیز، همان گونه که در احادیث بیان شده است، تسهیل امر بر مسلمانان است، و خود پیامبر گرامی در موارد زیادی بدون عذر (مانند سفر، بیماری و غیره) بین دو نماز جمع می کرده تا کار را برای امت آسان سازد که هرکس بخواهد بین نمازها جمع کند و هرکس بخواهد آنها را جدا از یکدیگر انجام دهد.

مسلم در کتاب صحیح خود نقل می کند که «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ الظُّهْرَ وَالعَصْرَ جَمِيعاً وَالمَغْرِبَ وَالعِشَاءَ جَمِيعاً فِي غَيْرِ خَوْفٍ وَلا سَفَرٍ: (1)» «رسول خدا نماز ظهر و عصر و نیز نماز مغرب و عشاء را با هم به جای آوردند، بدون اینکه خوفي از دشمن باشد و یا در سفر باشند».

در برخی از روایات به حکمت این عمل اشاره شده است، چنانچه در یک روایت می خوانیم «جَمَعَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) (بَيْنَ الظُّهْرِ وَالعَصْرِ وَبَيْنَ المَغْرِبِ وَالعِشَاءِ) فَقَالَ صَنَعْتُ هَذَا

1 صحیح مسلم: ۱۰۱/۲، کتاب صلاة المسافرین وقصرها، باب ۶، ج ۱، ص ۴۸۸ دارالفکر.

139

لئلا تخرج أمتي (1)» «پیامبر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) نماز ظهر و عصر و نیز مغرب و عشاء را با هم به جای آورد. علت این امر از ایشان سؤال شد، فرمود: چنین کردم تا امتم به رنج و سختی نیفتند».

روایاتی که درباره اقدام رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) (به جمع بین دو نماز، در صحاح و مسانید وارد شده، متجاوز از بیست روایت است که بخشی از آنها مربوط به سفر، و بخش دیگر در غیر سفر و مرض و وقت بارانی است. در برخی از آنها به حکمت جمع میان نمازها، که همان آسان شدن امر بر مسلمانان می باشد، اشاره شده است و فقهای شیعه از همین تسهیل استفاده کرده جمع بین دو نماز را مطلقاً جایز شمرده اند، و در عین حال خواندن نمازها را در پنج وقت (جدا جدا) افضل می دانند.

1 شرح زرقانی بر موطأ مالک، ج ۱، باب الجمع بین الصلاتین فی الحضر و السفر، ص ۲۹۴.

140

در فقه شیعه به پیروی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم و اهل بیت) علیهم السلام (آمده: مستحب است انسان در مجموع شبهای ماه رمضان هزار رکعت نماز بگزارد. ولی برگزاری این نمازها به جماعت، بدعت است و باید به صورت فردی برگزار شود.

امام باقر (علیه السلام) می فرماید: نمازهای مستحبی را نمی توان با جماعت خواند، و هر نوع بدعت در دین مایه گمراهی بوده و عاقبت آن آتش است (1).

امام رضا (علیه السلام) نیز در رساله خود که پیرامون عقاید و واجبات و مستحبات و غیره نگاشته، یادآور شده است که نماز مستحب را نمی توان به جماعت خواند، و این کار بدعت است (2).

1 اخصال: صدوق، ۱۵۲/۲.

2 عیون اخبار الرضا، صدوق، ج ۲، ص ۱۲۴.

از بررسی تاریخچه برگزاری نماز تراویح (مستحب در شب های ماه رمضان) به صورت جماعت، که در میان اهل سنت متداول است، روشن می شود که اجتهاد به رأی، به این عمل مشروعیت بخشیده، نه اینکه آیه یا روایتی دلیل این عمل باشد. در این مورد طالبین می توانند به مدارک یاد شده در پاورقی مراجعه نمایند (1).

یادآوری:

یکی از اشتباهات اهل تسنن این است که از خواندن نماز مستحبی بعد از نماز صبح تا طلوع آفتاب و نیز از خواندن نماز مستحبی بعد از نماز عصر تا غروب آفتاب منع می کنند و می گویند حرام است. در صورتی که در فقه اهل بیت (علیهم السلام)، حرام نیست بلکه به قولی مکروه است و مکروه در این قبیل موارد به معنی این است که ثوابش کمتر است.

1 ارشاد الساری: ۲۲۶/۳: عمدة القاری ۱۲۶/۱۱۰؛ الاعتصام: ۲۹۱/۲.

خمس

همه فقهاء اسلام معتقدند که غنایم جنگی میان جهادگران تقسیم می شود، مگر یک پنجم آن که باید در موارد خاصی صرف شود که در آیه کریمه قرآن وارد شده است: *وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ* (...انفال/ ۴۱): بدانید آنچه را که به غنیمت می گیرید، یک پنجم آن، از آن خدا و رسول او، و خویشاوندان وی، و یتیمان و تهیدستان و در راه ماندگان است...

تفاوتی که فقیهان شیعه با دیگر فقهاء دارند این است که سنی ها خمس را منحصر به غنیمت جنگی دانسته و در غیر آن قایل به چنین فریضه ای نیستند. و دلیل آنان این است که این آیه در مورد غنیمت جنگی وارد شده است.

ولي اين مطلب از دو نظر صحيح نيست.

اولاً: در لغت عرب علاوه بر غنيمت جنگي، به هر چيزي که

انسان به آن دست يابد، غنيمت گفته مي شود، و اختصاص به غنيمت جنگي ندارد، چنانکه ابن منظور مي گويد: «الغنم الفوز بالشيء من غير مشقة: (1)» غنيمت، دست يافتن به چيزي است بدون مشقت.

و اصولاً «غنيمت» در برابر «گرامت» است، هرگاه انساني بدون بهره گيري از چيزي محکوم به پرداخت مبلغي شود، نام آن گرامت، و آنگاه که نفعي به دست آورد، غنيمت نام دارد.

بنابراين، تخصيص آيه به غنايم جنگي دليلي ندارد و نزول آيه در غنايم جنگي «بدر» دليل بر اختصاص نيست.

و ثانياً: در برخي از روايات وارد شده است که پيامبر گرامي(صلي الله عليه وآله وسلم) پرداخت خمس را از هر نوع درآمد واجب کرده است. آنگاه که گروهی از قبيله عبدالقيس حضور او رسيدند و گفتند: میان ما و شما، مشرکان حایل و مانع اند، و ما فقط در ماههاي حرام (که امنيت برقرار است) مي توانيم نزد شما بياييم، دستوراتي را که در سايه عمل به آن وارد بهشت گرديم و ديگران را نيز به آن دعوت کنيم، بيان فرماييد، پيامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) فرمود: شما را به ايمان فرمان مي دهم، آنگاه در تفسير ايمان فرمود: «شهادة أن لا إله إلا الله، و اقام الصلاة و إيتاء الزكاة، و ان تعطوا الخمس من المغنم: (2)» «شهادت بر

1 لسان العرب، کلمه غَنَم. قريب به اين معناست کلام ابن اثير در النهاية، و کلام فيروز آبادي در قاموس اللغة.

2 صحيح بخاري، ج 4، ص 250.

يگانگي خدا، و بر پاداشتن نماز، و پرداختن زکات و اينکه یک پنجم درآمدها را بپردازند.

مسلاً غنيمت در اين حديث درآمدهاي غير جنگي است، زيرا مي گویند: ما در نقطه اي هستيم که دسترسي به پيامبر نداريم، يعني از ترس مشرکان نمي توانيم به مدينه بياييم، اين گونه افراد که در محاصره مشرکان بودند توانايي جهاد با مشرکان را نداشتند تا خمس غنيمت جنگ با آنان را بپردازند.

علاوه دليل اصلي وجوب خمس از نظر شيعه روايات ائمه اهل بيت(عليهم السلام) است که براي همه حجّت است بر لزوم پرداخت خمس از هر گونه درآمد تصريح کرده و نقطه ابهامي باقي نگذاشته است (1).

1 وسائل الشيعه، ج 6، کتاب خمس، باب اول.

شریعت اسلام، شریعت جهانی و ابدی است. و همه ی ابعاد و نیازهای زندگی فردی و اجتماعی انسان را مورد توجه قرار داده است. آئین اسلام برای آن که بتواند به رسالت جهانی و جاویدان و همه ی جانبه ی خود جامعه ی عمل ببوشاند برای شرایط غیر عادی، احکام و قوانین ویژه ی آنها را مقرر داشته است.

یکی از نیازهای طبیعی انسان، نیاز به ازدواج است، این نیاز از نحوه ی آفرینش مرد و زن سرچشمه می گیرد. قرآن کریم، آن را از نشانه های حکمت و قدرت الهی دانسته می فرماید: *وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ*؛ (1) (در این آیه ی کریمه به برخی از آثار سازنده و اهداف حکیمانه ی ازدواج اشاره شده

است. ازدواج کانونی گرم و سرشار از محبت و مودت را بنیان می نهد و در سایه ی آن انسان به آرامش روحی دست می یابد

ازدواج سبب ادامه یافتن نسل بشر و تشکیل جوامع بشری می شود که منشا تمدن و تکامل مادی و معنوی انسان می گردد: *وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ*؛ (1) (در کنار این اهداف و اغراض عقلانی، و معنوی، غریزه ی جنسی انسان نیز به طریق مشروع ارضاء می گردد.

و این، خود نتایج معنوی بزرگی را به دنبال دارد. بدین جهت است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) ازدواج را موجب حفظ نیمی از تدین انسان دانسته و فرموده است: *من تزوج فقد احرز نصف دینه*. و نیز بدین جهت است که آن حضرت ازدواج را از محبوب ترین امور دانسته و فرموده: *«ما بنی فی الاسلام بناء أحبَّ الی من التزویج.»*

و ما اگر واقع بینانه به زندگی بشر و شرایط گوناگون آن بنگریم این حقیقت را می یابیم که نیازهای بشر در مسأله ی ازدواج به گونه ای است که دو گونه ازدواج را طلب می کند:

یکی ازدواج دائمی و دیگری ازدواج موقت؛ ازدواج دائمی برای شرایط عادی و معمولی زندگی، و ازدواج موقت برای شرایط غیر عادی، از قبیل سفر در مدتی طولانی و مواردی که در اثر جنگ

و حوادث دیگر، زنانه، همسران خود را از دست می دهند، و از طرفی هزینه ی ازدواج دائمی و مشکلات دیگر مانع از چند همسری می باشد.

شریعت مقدس اسلام، درست با توجه به واقعیت مزبور دو گونه از ازدواج دائمی و موقت را تشریح کرده است. در مورد ازدواج دائمی فرموده است: *وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً* (1) (اگر از ازدواج با یتیمان از این جهت که مبادا با آنان به

عدل رفتار نکنید بی‌مناکاید، با زنان غیر یتیم که مورد پسند شماست ازدواج کنید، دو همسر یا سه همسر یا چهار همسر می‌توانید برگزینید، ولی اگر از اجراء عدالت میان آنها بی‌مناکاید، به یک همسر بسنده کنید.

و در مورد ازدواج موقت فرموده است: *فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً* (2)، از هر زنی که به طور مشروع کام برگزینید، آنچه را که در مقابل این کام جویی به عنوان مهر مقرر داشته‌اید به او بپردازید.

دلایل این که این آیه مربوط به ازدواج موقت می‌باشد متعدد است یکی از آنها روایات اهل بیت (علیهم السلام) است که آیه را به ازدواج

1 نساء/ ۳.

2 نساء/ ۲۴.

موقت (متعّه) تفسیر کرده اند (1). در احادیث اهل سنت نیز این تفسیر از عده‌ای از صحابه و تابعان روایت شده است. ابن عباس و ابی بن کعب و سعید بن جبیر و سدی آیه را چنین قرائت می‌کردند: *فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ [الِي أَجَلٍ مَّسْمِي] فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً* (2) (و مجاهد نیز گفته است: این آیه در مورد ازدواج موقت نازل شده است (3)).

فخرالدین رازی، پس از ذکر قرائت ابی بن کعب و ابن عباس گفته است: «مسلمانان این گونه قرائت را بر آن دو انکار نکردند. از اینجا به دست می‌آید که درستی این قرائت مورد قبول همه‌ی مسلمانان بوده است، در نتیجه مشروعیت ازدواج موقت مورد اجماع مسلمانان بوده است (4).

احکام و خصوصیات

ازدواج موقت در چند حکم با ازدواج دائمی یکسان است که عبارتند از:

1- موانع ازدواج (محرمات النکاح)

1 وسائل الشیعة، ج ۱۴، ابواب المتعة، باب اول.

2 مقصود این است که آنان جمله‌ی «الِي أَجَلٍ مَّسْمِي» را به عنوان تفسیر به هنگام قرائت آیه اضافه می‌کردند.

3 تفسیر ابن کثیر: ۲/ ۲۴۴.

4 مفتایح الغیب: ۵۱/۱۰ - ۵۲.

2- شرایط لازم به هنگام عقد ازدواج مانند: در عده نبودن زن

3- اجرای صیغه‌ی مخصوص ازدواج

4- لزوم مهریه

5- احکام مربوط به فرزندان و خویشاوندان

6- احکام مربوط به ارث فرزندان از پدر و مادر و بالعکس

7- لزوم عده پس از پایان یافتن ازدواج برای زن

تفاوت های ازدواج موقت با ازدواج دائمی در امور ذیل است:

الف) در ازدواج موقت زن و شوهر از یک دیگر ارث نمی برند.

ب) در ازدواج موقت نفقه ی زن بر شوهر واجب نیست.

ج) در ازدواج موقت زن حق همخوابگی با شوهر ندارد.

د) در ازدواج موقت با پایان یافتن مدت ازدواج اجرای صیغه ی طلاق لازم نیست.

ه) پاره ای از تفاوت های دیگر که در کتب فقه بیان شده است.

در هر حال، ازدواج موقت با ازدواج دائمی هر دو از اقسام نکاح شرعی به شمار می روند و در بسیاری از احکام ازدواج یکسانند. اگر چه هر یک احکام ویژه ای نیز دارند.

روشن است که داشتن احکام ویژه سبب تباین آن دو نخواهد بود چنان که در دیگر احکام شرعی نیز چنین است، مثلاً هبه ی

150

معوّضه و غیر معوّضه، و هبه ی به خویشاوند و غیر خویشاوند احکام ویژه ای دارند، ولی همگی از اقسام یک نوع عقد شرعی به شمار می روند که هبه نام دارد.

از مطالب پیشین روشن شد که در اصل مشروعیت ازدواج موقت تردیدی نیست، و این مطلب مورد اجماع مسلمانان است، لیکن علمای اهل سنت با استناد به برخی از دلایل هایی که به نظر شیعه بی اعتبار است مدعی نسخ این حکم شده اند.

151

عدالت صحابه

صحابه و یاران پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) که در زمان حیات آن حضرت به او ایمان آورده و از محضر وی کسب معرفت کرده اند، نزد شیعیان از احترام خاصی برخوردارند، چه آنان که در زمان رسول اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) از دنیا رفتند و یا شهید شدند و چه آنان که پس از درگذشت پیامبر در قید حیات باقی ماندند. همه اینان، از حیث آنکه به پیامبر ایمان آورده و در کنار او بوده اند، از احترام برخوردارند، و هیچ مسلمانی نیست که به صحابه پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله وسلم) (از نظر اینکه صحابه پیامبر بوده است) بدگویی کرده یا اظهار بی مهری نماید، و اگر چنین نسبتی به گروهی از مسلمانان بدهند نسبتی کاملاً بی اساس است.

ولي در کنار این مسأله، مطلب ديگري وجود دارد كه بایستی بدون هیچ تعصب یا حبّ و بغضي بدان رسیدگی کرد: آیا همه اصحاب، عادل و پرهیزگار و پیراسته از گناه بوده اند؟ یا آنکه حکم

صحابه، از این نظر، حکم بقیه مردم است که نمی توان همگی آنان را عادل و پارسا دانست؟

بدیهی است رویت پیامبر و مصاحبت با او، هرچند امری افتخارآمیز است، ولی برای هیچ انسانی مصونیت از گناه نمی آورد، و نمی توان به همه صحابه به یک نظر نگریست و همگی را عادل و پرهیزگار و پیراسته از گناه دانست، زیرا به شهادت قرآن، آنان در عین داشتن افتخار «صحابی بودن» - از حیث ایمان و نفاق، و اطاعت و عصیان در برابر خدا و رسول - به اصناف گوناگونی تقسیم شده اند که با توجه به این تقسیم بندی نمی توان همگان را یکسان اندیشید، و کلا عادل و پرهیزگار دانست.

شکی نیست که قرآن یاران پیامبر را در مواقع مختلف ستوده است(1).

في المثل از بیعت کنندگان با پیامبر(صلي الله عليه وآله وسلم) در جریان صلح حدیبیه اظهار رضایت کرده و می فرماید: لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ (فتح/ ۱۸). اما این ستایش، بیانگر رضایت خداوند از آنان در حال بیعت) إِذْ يُبَايِعُونَكَ (است، و دلالت بر تضمین صلاح و رستگاری همه آنان تا پایان عمر ندارد. لذا اگر فرد یا افرادی از آنان بعداً راه خلاف در پیش گرفته باشند، مسلماً رضایت پیشین الهی، گواه بر پارسایی پیوسته و

. [سوره توبه آیه ۱۰۰، سوره فتح آیه های ۱۸ و ۲۹، سوره حشر آیه ۸ و ۹.

رستگاری ابدی آنان نخواهد بود.

این نوع آیات، بیانگر کمالی است که این افراد در آن حالت به دست آورده اند، و البته اگر تا پایان زندگی نیز آن کمال را پاس دارند، رستگار خواهند بود.

بنابر آنچه گفته شد، هرگاه دلایل قاطعی از قرآن و سنت و تاریخ بر انحراف فرد یا افرادی گواهی داد، نمی توان به استناد به این گونه ستایشها دلایل مزبور را رد کرد.

از باب نمونه، قرآن کریم از برخی از صحابه به عنوان «فاسق» یاد می کند و می فرماید: إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا (حجرات/ ۶). در آیه دیگر نیز درباره وی می فرماید: أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ (سجده. 18) / این فرد، به گواهی قطعی تاریخی، «ولیدبن عقبه» از صحابه پیامبر بوده است، که در عین کسب دو فضیلت صحابی بودن و هجرت کردن، نتوانست اعتبار خود را حفظ کند و با جعل دروغ درباره طایفه بنی مطلق، خداوند از وی به عنوان فاسق یاد کرد(1).

با توجه به این آیه و نظایر آن (2) و نیز ملاحظه احادیثی که در نکوهش برخی از صحابه در کتب حدیث (3) وارد شده و همچنین

. 1 درباره دو آیه فوق به تفاسیر مراجعه شود.

. 2 آل عمران/ ۱۵۳ - ۱۵۴. احزاب / ۱۲، توبه / ۴۵ - ۴۷.

مطالعه تاریخ زندگی آنان نمی توان همه اصحاب پیامبر را عادل و پارسا دانست.

آنچه که در اینجا مورد بحث و بررسی است همانا مسأله «عدالت همه صحابه» است، نه سب صحابه. متأسفانه برخی میان این دو مسأله فرقی نگذاشته و مخالفان در مسأله نخست را به مطلب دوم متهم می سازند.

بنابراین شیعه امامیه، احترام به مصاحبت با پیامبر اکرم(صلي الله عليه وآله وسلم) (را مانع از داوری در افعال پاره ای از صحابه آن حضرت نمی داند و معتقد است که معاشرت با پیامبر به تنهایی نمی تواند سبب مصونیت از گناه تا پایان عمر باشد. اساس داوری شیعه را نیز در این باره، آیات قرآنی و احادیث صحیح و تاریخ قطعی تشکیل می دهد.

برخی از خدمات دانشمندان شیعه

تمدن اسلامی مروهون تلاشهای بی وقفه امت اسلامی است. آنان با داشتن ملیتهای گوناگون در سایه ایمان و عقیده، در اسلام و خدمت به آن نوب شدند و همه تلاش خود را در مسیر پیشبرد اهداف عالی اسلام بکار گرفتند، و در نتیجه تمدنی را پایه گذاری کردند که هم اکنون جامعه بشری مروهون آن تمدن درخشان است.

اما این یادآوری لازم است که شیعه در برافراشتن بنای شکوهمند تمدن اسلامی نقش مؤثری داشته است، کافی است در اینجا کتابهای مربوط به علوم و تمدن اسلامی را ورق بزنیم که همه جا نام دانشمندان شیعه می درخشد.

در ادبیات و علوم ادبی، کافی است که پایه گذار آن امیرمؤمنان(عليه السلام) بوده و ادامه دهنده راه او شاگردش ابوالأسود دؤنلی، و پس از آن شخصیت های شیعی که غالباً در عراق می زیستند، مانند: مازنی (متوفای / ۲۴۸)، ابن سکیت (متوفای / ۲۴۴) ابو اسحاق

نحوی (از یاران امام کاظم(عليه السلام))، خلیل بن احمد مؤلف کتاب «العین» (متوفای / ۱۷۰)، ابن درید مؤلف «الجمهرة» (متوفای / ۳۲۱) و صاحب بن عبّاد، مؤلف کتاب «المحیط» (متوفای / ۳۸۶).

در علم تفسیر، اولین مفسر پس از رسول خدا(صلي الله عليه وآله وسلم) (امیر مؤمنان) علیه السلام (و ائمه اهل بیت) علیه السلام (و پس از آنان اصحاب و شاگردان آنان بوده اند. و در طول چهارده قرن، صدها تفسیر بر قرآن به صورت های مختلف نوشته اند.

در علم حدیث، شیعه بر دیگر فرق اسلامی تقدم داشته و سنت رسول خدا(صلي الله عليه وآله وسلم) (را، روزی که نوشتن حدیث در عصر خلفا ممنوع بود، با نوشتن و مذاکره، حفظ کردند. در این باره می توان از «عبدالله بن ابی رافع» و «علي بن أبي رافع» (از یاران امام علي) علیه السلام (و سپس شخصیتهایی از شاگردان امام سجاد و حضرت صادق و باقر) علیه السلام (یاد کرد.

رشد حدیث در عصر حضرت صادق(عليه السلام) (به جایی رسید که حسن بن علي الوشاء می گوید: و من در مسجد کوفه نهصد محدث را دیدم که همگان می گفتند: حدیثی جعفر بن محمد) علیهما السلام(1).

در قلمرو فقه، در مکتب پیشوایان اهل بیت (علیهم السلام) مجتهدان برجسته ای تربیت شده اند مانند: ابان بن تغلب (متوفای / ۱۴۱)، زرارة بن اعین (متوفای / ۱۵۰)، محمد بن مسلم (متوفای / ۱۵۰)،

1 رجال نجاشی، شماره ۷۹.

صفوان بن یحیی بجلي مؤلف سي کتاب (متوفای / ۲۱۰ هـ) و صدها مجتهد توانا و محقق مانند شیخ مفید، و سید مرتضی و شیخ طوسی و ابن ادریس و محقق حلی و علامه حلی که آثار گرانبهایی از خود به یادگار نهاده اند.

شیعه نه تنها در این علوم تلاشگر و خدمتگزار بوده، بلکه در دیگر علوم مانند تاریخ، رجال و درایه، شعر و ادب نیز خدمات شایانی را به جهان اسلام عرضه کرده است که ذکر نام و اسامی آنان در این مختصر نمی گنجد.

آنچه گفته شد مربوط به علوم نقلی است، ولی در علوم عقلی مانند کلام و فلسفه بر تمام مذاهب، تقدم داشته اند، زیرا شیعه بیش از تمام فرقه های اسلامی به عقل بها داده است. و با الهام از گفتار های امیرمؤمنان و فرزندان معصوم (و علیهما السلام) در تبیین عقاید اسلامی بیش از حد کوشش کرده، و متکلمان عالیقدر و فلاسفه بزرگ به جهان اسلام تحویل داده است، و کلام شیعی یکی از پربارترین مکاتب کلام اسلامی است که علاوه بر کتاب و سنت از عقل و خرد به نحو شایسته بهره می گیرد.

یکی از پایه های تمدن علمی، شناخت عالم طبیعت و قوانین آن است، و در عصر حضرت صادق (علیه السلام) (شاگرد نامدار او جابر بن حیان در علوم طبیعی به پایه ای رسید که او را امروز پدر شیمی می نامند).

و در تدوین علوم جغرافیا، یعقوبی (متوفای / ۲۹۰) نخستین

جغرافی دان است که کتابی به نام «البلدان» نگاشت.

این تلاش همه جانبه توسط دانشمندان شیعی از قرن نخست هجری تا به امروز ادامه داشته و در این راه حوزه ها و مدارس و دانشگاههای فراوانی تأسیس کرده اند که پیوسته در راه علم و دانش خدمتگزار بشریت بوده است. آنچه گفته شد اشاره ای گذرا به نقش شیعه در علم و تمدن اسلامی بود. برای آگاهی بیشتر به کتابهای مربوط به این موضوع رجوع فرمایید (1).

1 فهرست ابن ندیم، رجال نجاشی، فهرست شیخ طوسی، تأسیس الشیعة، الذریعة إلی تصانیف الشیعة، أعیان الشیعة، و جلد ششم از بحوث فی الملل و النحل و کتب دیگر.

شیعه امامیه، اختلاف در برخی مسائل فقهی و غیره را مانع از اخوت اسلامی و وحدت صفوف مسلمین در برابر دشمنان اسلام نمی‌داند و همچنین معتقد است که با برگزاری مناظرات و مذاکرات علمی در محیط آرام، می‌توان به بسیاری از مشکلات و اختلافات فکری و فقهی (که احیاناً مانع اتحاد و همبستگی سیاسی مسلمین جلوه می‌کند) خاتمه بخشید. اصولاً بستن باب انتقاد و مذاکره علمی بر روی اندیشمندان، مایه مرگ دانش، و میرایی تفکر و اندیشه است. از این روی بزرگان شیعه در تمام اعصار کوشیده‌اند که با طرح مباحث علمی و عقیدتی به روشن ساختن حقایق بپردازند و عملاً نیز از هر نوع اتحاد و همدلی مسلمین بر ضد دشمنان قسم خورده اسلام همواره استقبال کرده‌اند.

و شعار همه متفکران و مصلحان شیعه این است که:

«بُني الإسلامُ علي دعامتین: کلمة التوحید، و توحید الکلمة.»

اسلام بر دو پایه استوار گردیده است:

1- یکتاگرایی و یکتاپرستی

2- اتحاد و همبستگی مسلمانان.

منابع

اثبات الهداة، شیخ حرّ عاملی

ارشاد الساری فی شرح صحیح البخاری

اصل الشیعة واصولها، کاشف الغطاء

اصول الکافی، شیخ کلینی

اعیان الشیعه، سید محسن عاملی

الاعتصام شاطبی

الامام الصادق والمذاهب الاربعه، اسد حیدر

التاریخ، ابن خلدون

التفسیر، ابن کثیر

التفسیر، نسفی (در حاشیه تفسیر خازن)

الخصائص الکبری، جلال سیوطی

الخصائص، نسائي

الخصال، شيخ صدوق

الدر المنثور، جلال سيوطي

الذريعة، علامه طهراني

الرجال، نجاشي

السنن، ابن ماجه

السنن، ترمذي

السيرة النبوية، ابن هشام

الشيعة والتشيع، محمد جواد مغنبيه

الصحيح، بخاري

الصحيح، مسلم

الصواعق المحرقة، ابن حجر عسقلاني

الغدير، علامه اميني

الفهرست، ابن نديم

الفهرست، شيخ طوسي

المراجعات، سيد شرف الدين عاملي

المستدرک، حاكم نيشابوري

المسند، احمد حنبل

المنار، رشيد رضا

المناقب، حافظ محمد بن سليمان كوفي.

المناقب، خوارزمي

الميزان، علامه طباطبائي

النهايه، ابن اثير

امتاع الاسماع، مقرئزي

- بحوث في الملل والنحل، سبحاني
بداية المجتهد، ابن رشد
تاريخ الاسلام، حسن ابراهيم حسن
تاريخ الامم والملوك، طبري
تاريخ الخلفاء، جلال سيوطي
تاريخ الخميس، دياربكري
تاريخ الشيعة، محمدحسين مظفر
تاريخ بغداد، خطيب
تأسيس الشيعة لعلوم الاسلام، سيدحسن صدر
تصحيح الاعتقاد، شيخ مفيد
تهذيب الاصول، امام خميني(قدس سره)
جامع الاصول، ابن اثير
جامع البيان، طبري
حديث الثقلين، وشنوي
روح المعاني، آلوسي
سفينة البحار، محدث قمي
شرح موطأ مالك، زرقاني
شيعه در اسلام، علامه طباطبائي
ضحى الاسلام، احمد امين مصري
عباقات الانوار، مير حامد حسين
علل الشرايع، شيخ صدوق
عمدة القاري، بدرالدين عيني

عيون اخبار الرضا، شيخ صدوق

غاية المرام، بحراني

فتح الباري، ابن حجر عسقلاني

قاموس اللغة، فيروزآبادي

كشف الغمه، اربلي

كشف المراد، علامه حلي

كفاية الاثر، خزّاز قمي

كمال الدين، شيخ صدوق

كنز العمال، متقي هندي

لسان العرب

ما نزل من القرآن في علي، ابونعيم اصفهاني

مجمع البيان، طبرسي

مفاتيح الغيب، فخر رازي

منتخب الاثر، صافي گلپايگاني

من لا يحضره الفقيه، شيخ صدوق

ميزان الاعتدال، ذهبي

نشأة التشيع، سيد طالب خراسان

نفحات الازهار في خلاصة عبقات الانوار - ميلاني

نور الابصار، شبلينجي

نهج البلاغه، سيد رضي

وسائل الشيعة، شيخ حرّ عاملي

ينابيع المودة، قندوزي